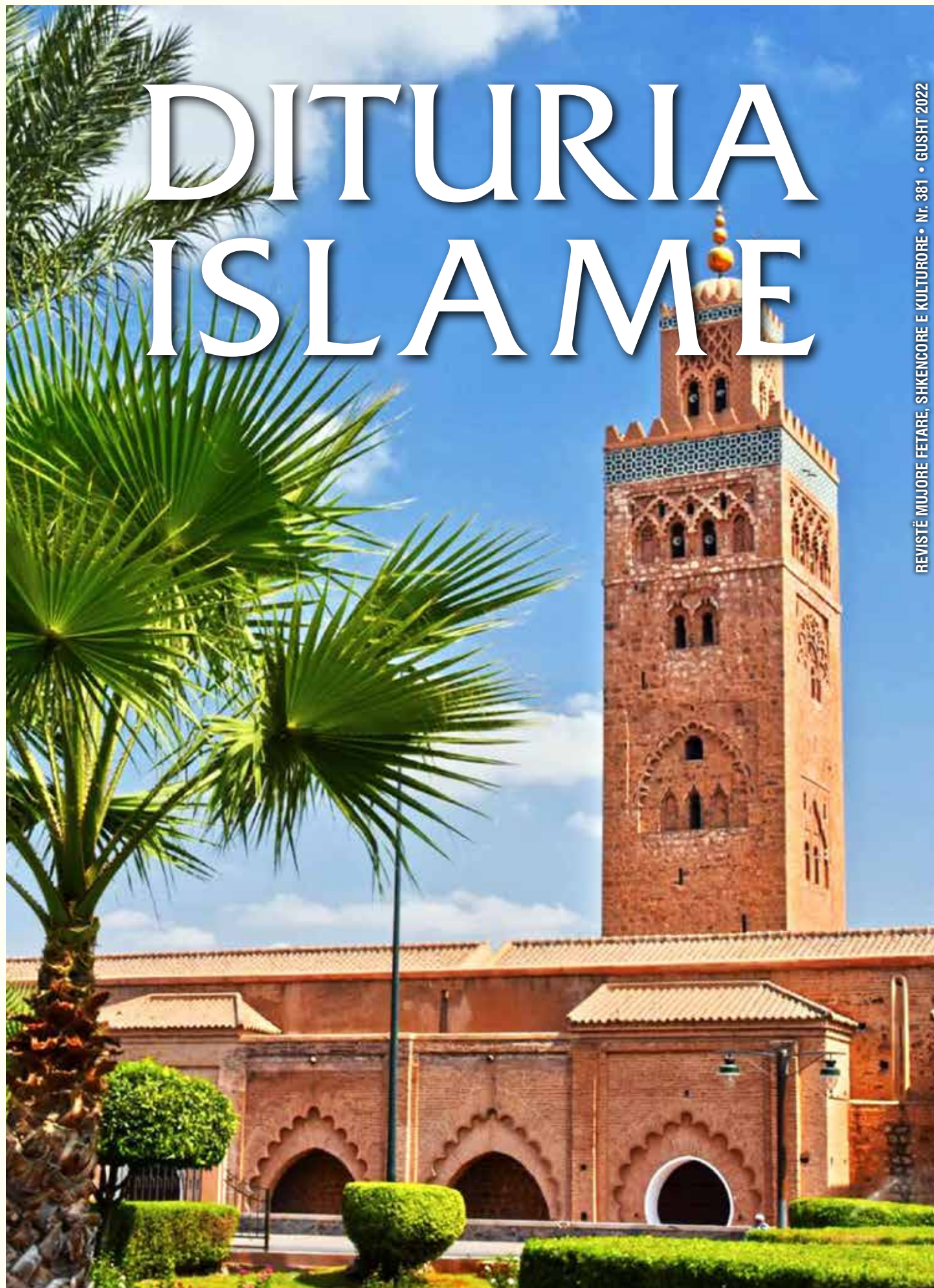

DITURIA ISLAME

REVISTË MUJORE FETARE, SHKENCORE E KULTURORE • Nr. 381 • GUSHT 2022

- Shkatërrimi i Ebrehesë dhe ushtrisë së tij
- «Qëllimet e larta do t'ju shërbejnë si motivues për jetën tuaj»
- Omer ef. Shkupjani - ligjërues i "Aja Sofisë"

“Lexo me emrin e Zotit tënd!”

EDITORIAL

- 4 Besnikëri në fisnikëri

FE & SHKENCË

- 5 Komentimi i kaptinës Muhamed – (5)
Sabri Bajgora
- 9 Shkatërrimi i Ebrehesë dhe ushtrisë së tij
Dr. Ajni Sinani
- 12 Dispozitat mbi metodat bashkëkohore të therjes së kafshëve
Mr. Besim Krasniqi
- 14 Myslimani i kompletuar dhe muhaxhiri i përjetshëm
Prof. ass. dr. Musa Vila
- 17 Urdhërimi për të mirë dhe ndalimi nga e keqja, rrjetë imunizuese në dave
Prof. ass. dr. Rexhep Suma

INTERVISTË

- 22 «Qëllimet e larta do t'ju shërbejnë si motivues për jetën tuaj»
(Intervistë me Hava Malokun)

KULTURË

- 25 Islami si faktor kryesor në mbijetesën e kombit
Xhafer Sadiku
- 30 Arti dhe liria
Mr. Besnik Jaha
- 33 Dituria është obligim
Merita Boroci

PERSONALITETE

- 36 Omer ef. Shkupjani - ligjëruesi i "Aja Sofisë"
Mr. Samir Zullufi
- 38 Mahmud Muhamed Shakir, mjeshtri i arabishtes (1909-1997)
Jahja Hondozi

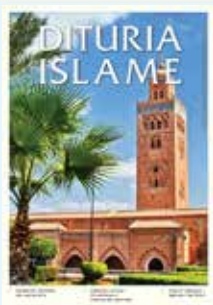
HISTORI & CIVILIZIM

- 42 Eliminimi i elitës myslimane shqiptare si formë e gjenocidit serb (1878-1912)
Dr. Nuridin Ahmeti
- 46 Themelimi i institucionit të Divanit në historinë islame
Murtezan Idrizi
- 51 Historiku i xhamisë dhe mektebit në fshatin Skorobisht të Prizrenit
Dr. Azmir Jusufi

AKTIVITETE

- 54 Myftiu Tërnavë priti në takim ambasadorin e Katarit në Tiranë, Ali bin Hamad al-Marri
- 57 Kryetari i Dijanetit të Turqisë, Ali ef. Erbash, vizitoi Kosovën

DITURIA ISLAME

Revistë mujore fetare, shkencore e kulturore
Nr. 381 • viti 36 • gusht 2022
• Muharrem / Safer 1444
• çmimi 1 €

Boton:
Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, Prishtinë.

Redaksia

Kryeredaktor: Mr. Driton Arifi
Anëtarë:
Dr. Ejup Haziri, Merita Boroci,
mr. Muharrem Tërnavë,
mr. Vedat Shabani.

Sekretar redaksie: Dr. Rexhep Suma
Lektor & korrektor: Bajram Zeqiri
Redaktor artistik & teknik:
Bashkim Mehani

Adresa

"Dituria Islame",
rr. "Bajram Kelmendi" nr. 182,
10000 Prishtinë, Republika e Kosovës.

Tel: +383 38 224 024
E-mail: dituriaislame@hotmail.com
dituriaislame@yahoo.com
www.bislame.net

Shtypi:
Shtypshkronja "Printing press", Prishtinë

“Le t’ia transmetojë (fjalët e mia) ai që është i pranishëm atij që mungon, sepse ndoshta ai që është i pranishëm e përcjell diturinë te dikush që do ta kuptojë më mirë sesa ky që e ka dëgjuar dhe që është i pranishëm!”.
(Buhariu: 4406).

Besnikëri në fisnikëri

Në epokën e shpresës së venitur, e brenda nënqiellit të atdheut tonë, përveç të tjerëve, nishin edhe lapsat e guximshëm të elitës së hoxhallarëve të mirëedukuar, ata që bënë përpjekje të hedhin dritë në rrugën e një populli të molisur nga okupimi shekullor. Për një periudhë të gjatë, ata kishin ngjizur besnikërisht mesazhin e pastër të Islamit, bashkë me thirrjen e popullit tonë për liri. Frymonin me frymën e popullit, dhe dritaren e “Diturisë Islame” veç e kishin hapur për të gjithë njerëzit liridashës që guxonin të shpresonin e të shkruanin për një të ardhme më të mirë për vatanin. Kjo dritare e shpresës, në njërën anë bënte përpjekje për një vetëdijesim e përndritje fetare, ndërsa në anën tjetër hidhte hapa para në rrugën e lirisë.

E, në kapërcyell të këtij shekulli ëndërra jonë për çlirim u bë realitet. Caktimet hyjnore të Zotit tonë qenë mahnitshëm të manifestuara edhe me shkaqet njerëzore, dhe si të tilla e shuan një herë e mirë lakminë e shturur të një shteti agresor. Që nga ajo periudhë, e cila ishte edhe pikë kthese historike, shkollarët myslimanë dhe lapsat e palodhur të “Diturisë”, por jo vetëm, kuptuan se hojet e zemrës së këtij populli duhej ta vazhdonin mbushjen me mjaltnin e këndshëm të Islamit. Dhe, këtë e bënë duke u nisur nga detyrimi parimor ndaj Fjalës Hyjnore, po sigurisht edhe për të dëshmuar para miqve tanë që na dolën në ndihmë, se ky popull për lirinë e fituar ka qenë dhe mbetet gjithmonë më i denji. Kështu pra, në fletat e kësaj reviste u përvijua ai koncept i fesë hyjnore që kristalizonte parimet e besimit në një Zot, që lartësonte harmoninë fetare, po edhe që e rrëfente kujdesin e çiltër për ta ruajtur e kursyer atë nga interpretimet dhe lajthitjet e skajshme që nuk kanë burim të shëndoshë e as autentik.

Tani, kur kemi hyrë në decenien e tretë të këtij shekulli, vërejmë se sfida e edukimit të brezit të ri na thërret për përkushtim, e trendi i nëpërkëmbjes së virtyeteve të moralit në shoqëri është kambanë e zhurmshme që bie pa ndalur pranë veshëve tanë. Pastaj, në këtë rend nuk mungon edhe kursi shqetësues i zbrazjes së Kosovës nëpërmes shpërnguljes së pandalshme, pa e harruar edhe kujdesin për ruajtjen e unitetit të myslimanëve. Pa dilemë, krejt këto mbesin kauza fisnike, fetare e kombëtare, njëkohësisht, e që djersën dhe ngjyrën e lapsave tanë në të ardhmen premtajn se kanë për të na e shpenzuar pa asnjë kursim. Për shqetësimet që i ka kjo shoqëri kemi mjaft çfarë të themi. Edhe ashtu kjo revistë, preokupimet e popullit tonë i mishëroi në vete për dekada me radhë, prandaj sigurisht se do ta thotë fjalën e vet edhe më tutje, sepse inferioritetin e moskokëçarjen për brengat e shoqërisë ne nuk e kishim kurrë në gjen.

“Dituria” jonë do ta përçojë mesazhin e vet, i cili si i tillë bartë vlera për kohën tonë, madje edhe për të ardhmen. Sepse kështu ishte natyra e të gjitha mesazheve të trashëguara nga Muhamedi, a.s., të cilat ndonjëherë edhe dikur vonë u kuptuan. Ai, paqja e Zotit qoftë mbi të, na tha: “Le t’ia transmetojë (fjalët e mia) ai që është i pranishëm atij që mungon, sepse ndoshta ai që është i pranishëm e përcjell diturinë te dikush që do ta kuptojë më mirë sesa ky që e ka dëgjuar dhe që është i pranishëm!”.
(Buhariu: 4406).

Në një botë që vrullshëm është nisur drejt braktisjes së leximit, dhe është zhytur në vorbullën e virtuale, kjo revistë, në hapërimin e saj të matur aspiron ta ruajë e të mbledhë rreth vetes çdo dashamir të letrave, veçanërisht atë që mjeshtërinë e penës e të shkrimit e kanë vullnet ta orientojnë kah e mira e përgjithshme.

Mbi të gjitha, siç edhe ka bërë në të kaluarën, kjo tribunë mbarëshqiptare synon ta përhapë atë që e bart si emër, “Dituri”, e cila po qe e dobishme sigurisht se do të jetë edhe “Islame”.

Zotit tonë, në këtë rrugë të dëlirë dhe në këtë amanet të ri, ia kërkojmë ndihmën dhe faqebardhësinë!

Mr. Driton Arifi

Komentimi i kaptinës Muhamed – (5)

Hipokritët dhe besimtarët nga këndvështrimi akaidologjik

Sabri Bajgora

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَآذَا قَالَ آنِفًا ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾ فَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾ فَأَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ۖ وَاسْتَغْفِرُ لَذَنبِكَ ۖ وَاللَّهُ مُتَقَلِّبُ كَلِمَاتِهِ وَمُشَوِّكُم ﴿١٩﴾

“Prej tyre (hipokritëve) ka që bëjnë sikur të të dëgjojnë ty, por posa largohen prej teje, u drejtohen të diturve e u thonë: “Çfarë tha ai (Muhamedi) më parë?” Këta, janë ata zemrat e të cilëve ua ka vulosur Allahu dhe të cilët pasojnë epshet e veta. Kurse atyre që ndjekin rrugën e drejtë, Ai ua shton edhe më udhëzimin dhe i bën të devotshëm. Vallë, a po presin ata gjithë tjetër veç Kiametit, që do t’ju vijë befaz, ndërkohë që parashenjat e tij tashmë kanë ardhur?! E si presin t’u bëjnë dobi këshillat kur Kiameti të ketë ardhur? Atëherë, dije se nuk ka zot tjetër përveç Allahut, kërko falje për gjynahet tua, për besimtarët e për besimtare! Allahu i di mirë lëvizjet dhe vendqëndrimi tuaj.” (Muhamed, 16-19)

SHKAKU I ZBRITJES SË AJETIT (16)

- Transmeton Ibn Mundhiri nga Ibn Xhurejxhi të ketë thënë: Tek i Dërguari i Allahut tuboheshin së bashku edhe besimtarët edhe hipokritët. Besimtarët e dëgjonin dhe e kuptonin plotësisht, kurse hipokritët po ashtu e dëgjonin, por s’kuptonin gjë, prandaj kur dilnin nga ndenja, këta të fundit i pyesnin besimtarët: Çfarë tha ky (Pejgamberi a.s.) më parë?! Për këtë arsye dhe për demaskimin e hipokritëve, zbriti ky ajet.¹

- Po ashtu transmetohet nga Mukatili të ketë thënë: “I Dërguari i Allahut gjatë hytbeve të tij i kritikonte hipokritët, e kur këta dilnin nga xhamia, e pyesnin Abdullah ibn Mesudin me ironi e tallje: “Çfarë tha Muhamedi pak më parë?!”².

LIDHJA E KËTYRE AJETEVE ME ATA PARAPRAKË

Pas përmendjes së gjendjes së besimtarëve dhe të mohuesve në këtë botë dhe në Ahiret, Allahu i Madhërishëm në këto ajete flet për gjendjen e mjerë në të cilin gjenden hipokritët. Ata përveçqë i fut në radhën e jobesimtarëve, i cilëson edhe si injorantë e të paditur, sepse nuk kuptonin e as nuk përfitonin asgjë nga fjalët e Pejgamberit a.s.. Pas kësaj i Madhërishmi i kërcënon haptazi hipokritët që nëse nuk marrin mësim dhe nuk udhëzohen, para se t’u vijë Kiameti, atëherë, fati i tyre do të jetë zjarri i Xhehenemit. Në anën tjetër, Allahu i Gjithëmëshirshëm e porositi të Dërguarin a.s. që t’i mbështetet vetëm Atij, të kërkojë falje për vete dhe për besimtarët.

KOMENT:

16. Prej tyre (hipokritëve) ka që bëjnë sikur të të dëgjojnë ty, por posa largohen prej teje, u drejtohen të diturve e u thonë: “Çfarë tha ai (Muhamedi) më parë?” Këta janë ata zemrat e të cilëve ua ka vulosur Allahu dhe të cilët pasojnë epshet e veta.

Në mesin e jobesimtarëve, është edhe një grup i veçantë që Kurani famëlartë i ka quajtur mynafikë-hipokritë, e të cilët nesër në Ahiret, do të jenë në humnerën më të poshtme të Xhehenemit, për shkak të dyfytërisë dhe hipokrizisë së tyre. Në lidhje me ta, Allahu xh.sh. thotë: “S’ka dyshim, mynafikët (hipokritët) do të jenë në shtresën më të ulët (në fund) të Zjarrit dhe për ta kurrë nuk do të gjej mbrojtës” – (En-Nisaë, 145)

Mynafikët haptazi shfaqen si besimtarë, por në heshtje punojnë kundër Islamit dhe kundër myslimanëve. Këta e fshehin besimin e tyre të vërtetë, duke përhapur intriga, shpifje dhe duke mbjellë përçarje në mesin e shoqërisë myslimane. Mbase për këtë arsye, në Kuran përveç dhjetëra ajeteve që flasin për hipokritët, kemi edhe një sure të tërë që i është kushtuar këtij grupi të humbur jobesimtarësh.

Hipokritët në kohën e Pejgamberit a.s., kur ishin në xhami ku ligjëronte ai, shtireshin sikur po e dëgjonin me vëmendje, por në fakt, as që interesoheshin të kuptonin diçka prej fjalëve të Resulullahut s.a.v.s., dhe posa largoheshin prej tij, me përçmim e shpoti i pyesnin sahabët e mëdhenj si Ibn Abasin, Abdullah ibn Mesudin etj., se çfarë tha ai, pa ia përmendur fare emrin të Dërguarit a.s..³ Këta sikur donin ta përçonin një mesazh përçarës në mesin e sahabëve se nuk po kuptonin asgjë nga ajo që po thoshte Muhamedi a.s.. Këta të devijuar, kishin zemra të sëmura dhe të mbushura plot mllëf e urrejtje ndaj myslimanëve, ashtu siç i përshkruan Kurani famëlartë:

“Në zemrat e tyre ka sëmundje dhe Allahu ua ka shtuar edhe më sëmundjen...” - (El-Bekare, 10), ndërkohë që hipokrizinë dhe dyfytërsinë e tyre ua ka shpalosur edhe në ajetin e 14 të sures El-Bekare: “...Por kur veçohen me shejtanët (parinë) e vet, thonë: Ne, pa dyshim, jemi me ju. Ne vetëm po tallemi (me besimtarët).”

Pikërisht për shkak të këtij qëndrimi përbuzës e përçmues, Allahu xh.sh. i përshkruan këtë kategori të devijuarve si njerëz që Ai ua ka vulosur zemrat me damkën e kufrit. Ndryshku që i ka kapluar zemrat e tyre nuk i lejon ta ndjejnë ëmbëlsinë e imanit, sepse ata pasojnë epshet dhe egot e tyre, dhe nuk mund të udhëzohen në rrugën e drejtë.⁴

17. Kurse atyre që ndjekin rrugën e drejtë, Ai ua shton edhe më udhëzimin dhe i bën të devotshëm.

Kundruall këtij grupi njerëzish të prishur e jobesimtarë, tash i Madhërishmi na e përshkruan grupin e njerëzve të udhëzuar-besimtarët, të cilët i ndriçuan zemrat e tyre me dritën e imanit. Këta e kërkuar udhëzimin dhe e gjetën atë në Islam. Zemrat e tyre gjetën prehje e qetësi në këtë ëmbëlsi imanore, prandaj Allahu xh.sh. si dhuratë për ta, ua shtoi edhe më shumë udhëzimin duke i bërë të devotshëm e të përkushtuar në besimin e tyre të pastër në Zotin Një.

18. Vallë, a po presin ata gjë tjetër veç Kiametit, që do t’ju vijë befaz, ndërkohë që parashenjat e tij tashmë kanë ardhur?! E si presin t’u bëjnë dobi këshillat kur Kiameti të ketë ardhur?

Kërcënimi hyjnor kundër hipokritëve vazhdon edhe në këtë ajet, ku i Madhërishmi në formë përbuzjeje për ta thotë: mos vallë ata po presin diç tjetër pos Kiametit, i cili do t’ju vijë befaz, ndonëse ardhjen e tij fare nuk e besojnë. Vallë përse nuk ndalen të mendojnë se sa prej parashenjave të kësaj dite tashmë veç kanë ardhur, disa prej të cilave, idhujtarët dhe mynafikët i kishin parë me sytë e tyre, sepse prej këtyre shenjave është edhe vetë ardhja e të Dërguarit a.s., për çgjë vetë Resulullahu s.a.v.s. ka thënë: “Jam dërguar, e unë dhe Kiameti jemi (afër) sikur këta dy, duke bërë me shenjë për gishtin tregues dhe atë të mesëm.”⁵

Edhe përkundër shumë shenjave paralajmëruese për ardhjen e Kiametit, asgjë nuk iu bën dobi mohuesve, sidomos hipokritëve. Në Kuranin famëlartë, kemi edhe shumë ajete të tjera që flasin në lidhje me këtë tematikë, se asnjë këshillë nuk i kthjell dot mendjet e turbulluara të mohuesve, deri në momentin kur ta shohin me sytë e tyre, si f.v. ajeti 23 i sures El-Fexhr: “Atë ditë, njeriu do të ndërgjegjësohet, por sa do t’i vlejë atij ky ndërgjegjësim?”. Pra, kur të vijë çasti (Kiameti), askujt nuk do t’i bëjë dobi besimi e as ndërgjegjësimi për atë që tashmë ka ikur në pa kthim.

19. Atëherë, dije se nuk ka zot tjetër përveç Allahut, kërko falje për gjynahet tua, për besimtarët e për besimtare!
Allahu i di mirë lëvizjet dhe vendqëndrimin tuaj.

Pas gjithë kësaj, tash Allahu fuqiptotë i drejtohet të Dërguarit të Vet, duke e porositur që të jetë i qëndrueshëm, i pathyeshëm dhe të kërkojë falje për vete dhe për besimtarët në përgjithësi.

Ajeti në fjalë, vjen si fuqizim për Pejgamberin a.s., sepse Allahu xh.sh. dëshiron t'ia bëjë të qartë atij se, kur të shohësh dhe kuptosh gjendjen e të dyja grupeve, të besimtarëve dhe të mohuesve (në këtë rast të hipokritëve), atëherë dije se ashtu siç të kemi mësuar Ne, nuk ka zot tjetër përveç Allahut, dhe vazhdo i palëkundur në thirrjen tënde për besim në Zotin Një. Dije se Kiameti të cilin idhujtarët dhe hipokritët po e mohojnë, do të ndodhë në një moment të caktuar që vetëm Allahu e di, dhe pas çastit të fundit do të pasojë Ringjallja, prandaj kërko falje për vete, kërko falje edhe për besimtarët dhe besimtare, sepse *istigfari* yt për ta, iu sjell atyre qetësi shpirtërore dhe i bën ata edhe më të vendosur në rrugën e hakut: “dhe lutu (kërko falje) për ta, sepse lutja jote është qetësim për ta.” – (Et-Tevbe, 103).

Imam Tirmidhiu përcjell nga Ebi Musa el Eshariu një transmetim se i Dërguari i Allahut ka thënë: “Allahu ia ka zbritur ymetit tim dy siguri” dhe e lexoi ajetin: “Por Allahu nuk do t'i ndëshkojë ata, përderisa ti je në mesin e tyre dhe, Allahu nuk do t'i ndëshkojë ata, përderisa kërkojnë falje” – (El-Enfal, 33), dhe pastaj tha: “Kur unë të vdes, do t'ua lë pas meje *istigfarin*, deri në Ditën e Gjykimit.”⁶

Në lidhje me kërkimfaljen e Pejgamberit a.s. për vete, dijetarët janë unanimë se i Dërguari a.s. është i mbrojtur nga gabimet dhe mëkatet e mundshme, dhe se thirrja për kërkimfalje drejtuar Pejgamberit a.s., në fakt synon besimtarët apo ymetin islam në përgjithësi.⁷ Ndërkohë, për të gjithë besimtarët e tjerë, *istigfari* është i domosdoshëm, sepse ne nuk jemi të mbrojtur nga gabimet e as nga mëkatimi, dhe gjatë përditshmërisë sonë, mund të gabojmë, herë pa vetëdije, e herë me të. Nga ky këndvështrim, *istigfari* konsiderohet si një ndër mirësitë më të mëdha që i janë dhënë këtij ymeti, sepse *istigfari*, përveçqë është një prej formave të adhurimit, po ashtu është edhe shkak për shumë mirësi dhe begati të Allahut ndaj nesh, siç na i përshkruajnë edhe këto ajete kuranore: “Unë u thashë: “Kërkojini falje Zotit tuaj, se Ai vërtet është Falës i madh. Ai do t'ju lëshojë nga qielli shi të bollshëm. Do t'ju shtojë pasurinë dhe fëmijët, dhe do t'ju mundësojë të keni kopshte dhe lumenj.” – (Nuh, 10-12),

Dijetarët myslimanë, nëpër librat e tyre, kanë folur shumë për dobritë e *istigfarit*, i cili ndër të tjera është shkak për fitimin

e kënaqësisë së Allahut, ia largon brengat dhe pikëllimet, i sjell qetësi në zemër dhe në shpirt, ia ndriçon fytyrën, bëhet shkak për dhurimin e rrizkut, ia gjallëron zemrën dhe bëhet shkak për fshirjen e gjynaheve. Përveç kësaj, *istigfari* ndalon edhe nga përgojimi, gënjeshtria dhe bartja e fjalëve të kota, e afron njeriun me botën tjetër e të bën më të devotshëm, etj..

I Dërguari i Allahut në çdo ndenje të tij ka shqiptuar shumë herë *istigfarin* dhe pendimin. Në një transmetim, ai citohet të ketë thënë: “O ju njerëz, pendohuni te Zoti juaj, sepse unë kërkoj falje dhe pendohem tek Allahu me shumë se shtatëdhjetë herë gjatë ditës”⁸, e në një transmetim që është përcjellë nga Umeri r.a. thuhet se vetëm gjatë një ndenje me të, i kemi numëruar mbi njëqind herë *istigfaret* e tij në këtë formë: “Rabbi-gfir li ve tub alejje inneke Ente Tevvabu-r-Rrahim” – “O Zot, më fal dhe më mëshiro, sepse Ti vërtet je Falës dhe Mëshirues!”⁹

Ka shumë forma të *istigfarit* të përcjella nga i Dërguari i Allahut, por këtë e ka quajtur ‘Zotëria i Istigfareve’: “All-llahumme Ente rabbi, la ilahe il-la Ente! Halakteni ve ene abduke, ve ene ala ahdiqe ve va'adiqe, mastetaatu! Eudhu bike min sherr-rrri ma sanaatu, ebu'u leke bi ni'metike alejje, ve ebu'u bi dhenbi, igfir li! Fe innehu la jagfirudh-dhunube il-la Ente!” – “O Allah, Ti je Zoti im, nuk ka të adhuruar tjetër përveç Teje, Ti më ke krijuar dhe unë jam robi Yt, do të qëndrojë besnik ndaj marrëveshjes dhe premtimit Tënd, sa të kem mundësi. Kërkoj mbrojtjen Tënde nga e keqja që kam vepruar. Unë pranoj se më ke begatuar me dhunti, i pranoj mëkatet e mia, prandaj më fal, ngase mëkatet nuk i fal askush tjetër përveç Teje!”¹⁰

Pjesa e fundit e ajetit 19: “Allahu i di mirë lëvizjet dhe vendqëndrimin tuaj”, na përforcon edhe më tepër bindjen se Allahu është i Gjithëdijshëm, Ai sheh dhe dëgjon gjithçka. Ai di për veprat, lëvizjet dhe veprat tona ditën, po edhe për vendqëndrimin tonë natën, e sipas një mendimi, Ai i di lëvizjet dhe angazhimet tona në këtë botë, po edhe vendqëndrimin tonë të përher-shëm në Ahiret.¹¹

Si vërtetim të këtyre konsta-timeve, vijnë edhe ajeti 60 i sures El-En'am: “Është Ai që jua merr shpirtat natën (ju vë në

I Dërguari i Allahut në çdo ndenje të tij ka shqiptuar shumë herë *istigfarin* dhe pendimin. Në një transmetim, ai citohet të ketë thënë: “O ju njerëz, pendohuni te Zoti juaj, sepse unë kërkoj falje dhe pendohem tek Allahu me shumë se shtatëdhjetë herë gjatë ditës”

I Dërguari i Allahut në çdo ndenje të tij ka shqiptuar shumë herë *istigfarin* dhe pendimin. Në një transmetim, ai citohet të ketë thënë: “O ju njerëz, pendohuni te Zoti juaj, sepse unë kërkoj falje dhe pendohem tek Allahu me shumë se shtatëdhjetë herë gjatë ditës”

gjumë) duke e ditur ç’keni bërë ditën...”. dhe ajeti 11 nga surja Hud: “Nuk ka asnjë gjallesë në Tokë që të mos furnizohet (me rrizk) nga Allahu. Ai e di vendbanimin dhe vendprehjen e saj. Gjithçka gjendet në një Libër të qartë (Levhi Mahfudh).”

POROSIA E AJETEVE 16-19

- Shumë prej mynafikëve në Medinë, si Abdulah ibn Seluli, Rufaate bin Tabuti, Harith ibn Amër, Malik bin Duhshum e të tjerë, prezantonin ditën e xhuma në hytbet e Pejgamberit a.s., dhe kur dëgjonin se në to përmendeshin mynafikët, e kthenin kokën anash, prandaj kur dilyn jashtë, i pyesnin me tallje sahabët se çfarë tha ky (pra, Muhamedi a.s.) gjatë hytbes së tij. Këta me këtë veprim, shprehnin jo vetëm injorancën e tyre, por shfaqnin, mbase edhe pa dashje inatin e tyre ndaj myslimanëve. Mbase për shkak të këtyre qëndrimeve të liga, Allahu

i përshkruan se Ai ua ka vulosur zemrat e tyre me kufër, prandaj edhe nuk besojnë, por ndjekin epshet dhe humbëtitë të tyre, deri sa të ballafaqohen me vdekjen dhe Ahiretin.

- Në shumë vende në Kuran, Allahu i Madhërishëm, sjell shembuj krahasues, për gjendjen e jobesimtarëve, në këtë rast hipokritëve dhe të besimtarëve, qoftë në këtë dynja, qoftë në Ahiret. E në këtë grup ajetesh, kur përmend besimtarët, i cilëson dhe i përshkruan ata si njerëz që kërkojnë udhëzimin, e Allahu pasi ua shton edhe më tepër udhëzimin, ua dhuron edhe devotshmërinë, nëpërmjet së cilës ata shijojnë ëmbëlsinë e besimit në Allahun Një.

- Përkundër shumë argumenteve lëndore e metafizike se kjo gjithësi e ka Krijuesin e vet-Allahun xh.sh., jobesimtarët dhe hipokritët nuk besojnë, derisa t’ju vijë momenti i Kiametit, mirëpo atëbotë, besimi i tyre nuk do t’iu vlejë, ashtu siç nuk i vlejti as Faraonit teksa po fundosej nën dallgët e harlisura të detit.

- Besimi i paluhatshëm në Zotin Një, është bazament dhe çelës i suksesit në këtë botë, e njëkohësisht garanci e shpëtimit

në botën tjetër. Kur njeriu beson me bindje të pastër se Allahu është Krijuesi i tij, jeta e tij merr kuptim dhe domethënie të plotë. Vetëm duke qenë i pajisur me këtë besim, ai arrin ta deshifrojë sekretin dhe urtësinë e ardhjes së tij në këtë botë.

- Istigfari është dhurata më madhështore e Allahut për besimtarin. Kërkimfalja ia hap dyert e mëshirës çdo besimtari mëkatar, i cili pas gabimit dhe mëkatit të bërë, i drejtohet me kërkimfalje Krijuesit të vet, pendohet sinqerisht dhe vazhdon rrugëtimin e tij në paqe deri sa ta zë vdekja. Se çfarë rëndësie ka istigfari për një besimtar, na tregon vetë Pejgamberi a.s. kur thotë: “Kërkoni falje te Allahu sepse edhe unë kërkoj falje nga Ai shtatëdhjetë herë (e në një transmetim tjetër: njëqind herë) në ditë!”

- Allahu është i Gjithëdijshtëm dhe asgjë nuk mund t’i fshihet Dijes së Tij. Ai di për çdo lëvizje tonë dhe për çdo veprim që e bëjmë qoftë ditën, qoftë nën errësirën e natës. Ai gjithashtu është i njoftuar hollësisht për punët tona në këtë dynja, dhe për vendqëndrimin tonë në Ahiret, sepse është i Gjithëdijshtëm dhe me Madhësitinë e Tij e mbikëqyr dhe e rregullon tërë këtë ekzistencë. - vijon -

1. Imam Sujutiu, Lubabu-n-nukuli fi esbabi-n-nuzuli, f. 234.
2. Et-Tefsirul- Munir, vëll. XXVI. f. 429.
3. Mustafa ibnu-l Adeviije, Et-Tes'hil li te'vili-t-tenzil-Tefsir xhuz'u Ahkaf fi sualin ve xhevabin, Mekë, pa vit botimi, f. 127.
4. Për më gjerësisht rreth mynafikëve, shih: Grup autorësh, Mevsuatu-tefsir el mevdui lil Kurani-l Kerim, Riad, 2019, vëll. 33, ff. 285-318.
5. Transmeton Buhariu nga Enes bin Maliku dhe Sehl bin Sa'd es-Saidij, nr. (4936), (5301) dhe (6504) - (hadith sahih), dhe Muslimi nga Enes bin Maliku nr. (2951) dhe nga Sehl bin Sa'd es-Saidij, nr. (2950) - (hadith sahih).
6. Tirmidhiu, hadithi nr. (3082); Shih po ashtu Tefsirin e Ibn Kethirit, Rijad, 1999, vëll. IV, f. 49, (redaktuar nga Sami ibn Muhamed es-Selame).
7. Tefsiri i Kurtubiut, El-Xhamiu li ahkami-l Kuran, Kajro, 1947, vëll. XVI, f. 242; Shih edhe: Te'emmulat fi sureti Muhamed, ff.182-183.
8. Transmeton Buhariu, nr. 6307.
9. Transmetojnë Ebu Davudi (1516); Tirmidhiu (3434); Ibn Maxhe (3814) etj..
10. Transmeton Buhariu-kapitulli “Vlera e istigfarit”, 12/375, nr. (6306).
11. Imam Sujutiu, Ed-Durru-l menthur fi tefsiri bi-l me'thur, Kajro, 2003, vëll. XIII, f. 433.

Shkatërrimi i Ebrehesë dhe ushtrisë së tij

*A nuk e ke parë, se ç'bëri Zoti yt me poseduesit e elefantit?
A nuk ua bëri përpjekjen e tyre të dështuar?
Dhe Ai kundër tyre lëshoi shpendë që vinin tufë-tufë!
Dhe i gjuanin ata me gurë nga balta e gurëzuar!
Dhe ata i bëri si gjeth i grimcuar (i përtypur)! (Fil, 1-5)*

Dr. Ajni Sinani

Ngjarje të mëdha dhe shenja hyjnore pasuan njëra-tjetrën para ardhjes së Muhamedit a.s.. Një nga ngjarjet më të rëndësishme, që i parapriu lindjes së Pejgamberit a.s. dhe misionit të tij, ishte ngjarja që i ndodhi Qabesë së nderuar.

Librat e biografisë përmendin se Ebrahaja, abisinin që kishte nënshtruar Jemenin, ishte përfaqësues i Nexhashiut në Jemen. Ai i pa arabët e Jemenit, ashtu si pjesa tjetër e arabëve në qendër dhe në veri të gadishullit, që kryenin haxhin në Qabe duke e madhëruar atë. Kjo nuk i pëlqeu dhe deshi t'i largonte njerëzit prej saj. Prandaj, ai ndërtoi në qytetin Sana kishën e quajtur Kul-lejs, që njerëzit të shkonin për pelegrinazh në vend të Qabesë. Ndërtoi një kishë që nuk e kishte shqen në kohën e saj. Ai mblodhi të gjitha mjetet e luksit, prej mermeri, ari, argjendi dhe gurë të gdhendur, dhe ngriti kryqe prej ari dhe argjendi dhe vendosi foltore prej fildishi.¹

Pastaj ai i shkroi Nexhashiut, mbretit të Abisinisë: “Unë të kam ndërtuar, o mbret, një kishë që nuk i është ndërtuar asnjë mbreti më parë dhe nuk do të ndalem deri sa ta kthej haxhin e arabëve tek ajo!”²

Por arabët, pavarësisht se ai e dekoroi kishën e tij, nuk u larguan nga shtëpia e shenjtë e Zotit, pasi besonin se ata ishin bijtë e Ibrahimit dhe të Ismailit që ndërtuan Qabën.

Lajmi i shkresës së Ebrehesë dërguar Nexhashiut u përhap ndër arabët. Kështu, një burrë nga Benu Kinane, kur dëgjoi për këtë, hyri i zemëruar në kishë natën dhe ndyu atë. Kur u njoftua për këtë, Ebreheja pyeti se kush e kishte bërë një gjë

të tillë. I thanë: “E ka bërë një arab, njëri prej atyre që i përkasin asaj shtëpisë në Mekë, ku arabët kryejnë haxhin, ngase kishte dëgjuar fjalët që kishit thënë ju se do t'i bëni arabët që ta kryejnë haxhin tek ajo (kishë)!”³

Ebreheja u zemërua dhe u betua se do të shkonte ta rrëronte Qabën. Pastaj i urdhëroi abisinin që të përgatiten e të pajisen dhe u nis duke marrë me vete një elefant të madh, të cilin arabët nuk e njihnin në vendin e tyre. Gjatë rrugës pati rezistencë nga disa fise arabe, por ato nuk ia dolën ta ndalonin. Kur arriti afër Mekës në vendin e quajtur Mugames, Ebreheja dërgoi Hunat Hamjeriun në Mekë dhe i tha: “Pyet për njeriun më të shquar, më fisnik dhe më të rëndësishëm në qytet, pastaj thuaji: “Mbreti të porositi: Unë nuk kam ardhur të luftoj me ju, por kam ardhur vetëm ta rrënoj këtë shtëpi. Nëse nuk na kundërshtoni me luftë, dijeni se nuk do ta derdh gjakun tuaj! Nëse të thotë se ai nuk do të luftojë me mua, atëherë sille këtu.”⁴

Hunati u takua me Abdulmutalibin dhe i tregoi për fjalët e mbretit. Së bashku shkuan tek Ebreheja. Kur Abdultalibi kërkoi nga ai dyqind devetë që ia kishin marrë, Ebreheja i tha përkthyesit: “Thuaji: kur të pashë më pëlqeve shumë, kurse tani u ftoha prej teje. Po më përmend dyqind deve që t'i kemi marrë, por nuk po përmend Shtëpinë, e cila është simbol i fesë tënde dhe i fesë së të parëve të tu, të cilën unë erdha ta rrënoj?!” Abdulmutalibi i tha: “Unë jam pronar i deveve, ndërsa Qabeja e ka Zotin e saj, që e mbron!” Ebreheja iu përgjigj: “Nuk ka kush që do e mbrojë atë nga unë!”⁵

Abdulmutalibi u kthye në Mekë dhe i informoi kurejshët për atë që kishte ngjarë. Kërkoi nga ata që të largoheshin nga Meka, të strehoheshin në kodra dhe grykat e bjeshkëve, sepse i frikësohej ashpërsisë së ushtrisë. Ndërkaq, ai u kap te hallka e derës së Qabesë dhe së bashku me të edhe një numër njerëzish filluan t'i luten Allahut duke kërkuar ndihmën e Tij kundër Ebreheit dhe ushtrisë së tij. Duke mbajtur të kapur hallkën e derës së Qabesë, Abdulmutalibi recitoi: "O Zot, njeriu po i mbron kafshët e veta, prandaj, mbroje edhe Ti këtë grupin Tënd! Kryqi i tyre, as forca e tyre mos të triumfojnë mbi forcën Tëndë!..."⁶

Kjo ngjarje ndodhi në muajin muharrem, afërsisht pesëdhjetë ditë para lindjes së Pejgamberit, paqja dhe mëshira e Allahut qofshin mbi të, që korrespondon me shkurtin e vitit 571 të e.s..⁷

Pra lindja e Pejgamberit a.s. ishte në Vitin e Elefantit, dhe kjo ishte një nga bukuritë e vendimeve hyjnore. Ashtu si ngjarja e elefantit ishte një bekim nga Zoti për kurejshët, ashtu edhe lindja e Muhamedit a.s. në të njëjtin vit ishte gjithashtu bekim i Tij për ta.

Kjo ishte gjithashtu një treguese e kujdesit të madh të Plotfuqishmit për këtë vend të shenjtë, që Ai zgjodhi të ishte vendtakimi i dritës së fundit, burimi i besimit të pastër dhe pikënisja e marshimit të bekuar për ta përhapur këtë dritë hyjnore në të gjithë tokën.⁸

Rrethanat e kohës ndihmuan që lajmi i kësaj ngjarje të arrijë në shumicën e pjesëve të qytetëruara të botës së asaj kohe. Abisinia ishte e lidhur ngushtë me romakët. Persianët ishin rivalë që i përcillnin ata dhe aleatët e tyre dhe këto dy perandori përfaqësonin shtetet e fuqishme në atë kohë. Kjo ngjarje tërhoqi vëmendjen e botës edhe për shkak të nderit dhe prestigjit që gëzonte Qabeja, ngase ajo ishte shtëpia që Zoti i Madhëruar e kishte zgjedhur dhe dalluar.⁹

Një sërë mësimesh dhe përfitimesh nxirren nga kjo ndodhi:

E para prej tyre është se tregohet nderi i Qabesë dhe se Zoti i Madhëruar ka siguruar mbrojtjen dhe kujdesin e saj nga arroganca dhe tirania e Ebrahesë dhe popullit të tij.

Gjithashtu mësohet se konflikti ndërmjet të vërtetës dhe të pavërtetës, të mirës e të keqes, është i përhershëm dhe nuk pushon, sepse armiqët e Islamit nuk pushojnë së refuzuari fenë e Zotit dhe luftimin me miqtë e Tij.

Kjo ndodhi konsiderohet një shenjë e dukshme dhe tregues i qartë i pejgamberisë së Muhamedit a.s.. Ajo ishte një parapërgatitje dhe lajmërim i dërgimit të Pejgamberit a.s., aq më tepër që Muhamedi a.s. lindi në atë vit.

Historia e ndodhisë së ushtrisë së elefantit, përveçse ishte një ngjarje e madhe, është një simbol i qartë i mbështetjes së Zotit të Plotfuqishëm për fenë dhe shtëpinë e Tij.

Sikurse zullumqari Ebreha që u shkatërrua nga Zoti, ashtu edhe pasuesit e tij në çdo vend dhe kohë do të zhduken pashmangshmërisht.

Ndihma e ardhur dhe mbrojtja e Qabesë nga rrënimi tregon se shenjat e fuqisë së Krijuesit bëhen të dukshme në disa ngjarje kur ngushtohen rrugët dhe njerëzve u kanoset zhdukja. Fuqia e Gjithëfuqishmit i mrekullon mendjet, siç i ndodhi djalit besimtar me As-habi Uhdudin, që ishin sundues që i mundonin besimtarët dhe i digjin në hendeqe, siç i ndodhi Ibrahimit a.s. me zjarrin, Musait a.s. me faraonin, Nuhut a.s. gjatë tufanit dhe Pejgamberit a.s. në betejën e El-Ahzabit, kur Zoti i shkatërroi turmat e politeistëve.¹⁰

Zoti na tregon për këtë ngjarje në Kuranin famëlartë, në suren El-Fil të shpallur në Meke. Aty bëhet një vështrim rreth Ebrahesë, i cili me ushtri dhe elefantë ia mësyn Qabesë për ta rrënuar. Por Zoti i Madhëruar, me anën e krijesave të veta më të dobëta, i shkatërroi. Ai ua lëshoi disa shpendë që vinin tufë-tufë e që mbanin gurë në sqepat dhe kthetrat e tyre, gurë që shponin më fort se plumbi dhe i shkatërronin: "Dhe Ai

Ndihma e ardhur dhe mbrojtja e Qabesë nga rrënimi tregon se shenjat e fuqisë së Krijuesit bëhen të dukshme në disa ngjarje kur ngushtohen rrugët dhe njerëzve u kanoset zhdukja.

kundër tyre lëshoi shpendë që vinin tufë-tufë! Dhe i gjuanin ata me gurë nga balta e gurëzuar!”

Quhet: “Sure El-Fil” - kaptina e elefantit, sepse ajo ushtri ishte quajtur ushtria e elefantit, kështu që edhe ngjarja në histori u shënuar me këtë emër.¹¹

Pejgamberi a.s. nuk e ka parë ngjarjen e ushtrisë së Ebrehesë. Ai ka lindur po në atë vit, por pas ngjarjes, sikurse kemi përmendur më lart. Zoti nuk i thotë Muhamedit a.s. a ke dëgjuar për të, por i thotë: “A nuk e ke parë...”, sepse tregimi nga ana e Zotit është aq i sigurt dhe i bindshëm, sa sikur ta kishte parë vetë Muhamedi a.s. me sytë e tij, madje i bindur më tepër sesa ta kishte parë.

Ndodhia e pronarëve të elefantit ishte e ditur për arabët, e njohur për ta dhe për ata që e panë me sytë e tyre. Madje, ata e bënë atë një shenjë dalluese me të cilën do t'i shënonin ngjarjet sipas saj, prandaj thoshin: Kjo ngjarje ndodhi në vitin e elefantit, dhe kjo ndodhi dy vjet para vitit të elefantit, dhe kjo ndodhi pesë vjet pas vitit të elefantit, e kështu me radhë.¹²

Folja “A nuk e ke parë...” erdhi në kohën e tashme për të treguar vazhdimësi dhe përsëritje. Kushdo që i shtyp dhe i dhunon të tjerët, dënimi dhe fati i tij do të jetë i njëjtë me fatin e Ebrahasë dhe ushtrisë së tij.

Është për ta lexuar me vëmendje thënien e Zotit: “...se ç'bëri Zoti yt me poseduesit e elefantit?” Shkatërrimi i tyre nuk do të ishte aq i çuditshëm sikur Allahu t'u jepte fuqi kurejshitëve që të luftonin dhe t'i zhduknin, por është e çuditshme mënyra se si Ai i zhduk. Ai i shkatërroi me anën e shpendëve, që vinin grupe-grupe dhe mbanin në sqep e në kthetra nga një gur me të cilët e gjuanin ushtrinë dhe ai gur i shponte si plumbi. I asgjësoi deri në atë masë, sa që ata i përngjanin gjethes së grisur e të copëtuar nga era, ose të përtypur e të shkelur prej shtazëve: *Dhe i gjuanin ata me gurë nga balta e gurëzuar! Dhe ata i bëri si gjeth i grimcuar (i përtypur)!”*¹³

Shkatërrimi i abisinive me gurë nga balta e gurëzuar ishte një mrekulli, mbrojtje dhe përkujdesje hyjnore ndaj Qabesë, prandaj shkatërrimi nuk përfshiu edhe njerëzit e tjerë përreth.

Ngjarja e elefantit është një ngjarje e rëndësishme në historinë e arabëve dhe është një favor nga Allahu për ta. Prandaj në suren Kurejsh, e cila pason suren El-Fil, Allahu i kujton kurejshëve këtë mirësi: “Pra, le ta adhurojnë Zotin e kësaj shtëpie, i cili i ushqeu pas urisë dhe i siguroi prej çdo frike!” (Kurejsh, 3-4).

Ata, nëse për asgjë tjetër, do të duhej të falënderonin dhe ta madhëronin Zotin, i Cili e mbrojtë shtëpinë e Vet, Qabenë,

prej Ebrehesë, që pati si qëllim ta rrënojë dhe u siguroi kurejshitëve begati e furnizim.

Ibën Is'haku ka thënë: “Allahu i Madhërishëm, kur e dërgoi Muhamedin a.s., përmendi njëren nga begatitë dhe mirësitë e Tij ndaj kurejshëve, që ishte dëbimi i abisinave dhe kështu ua zgjati jetën.”¹⁴

Surja El-Fil iu shpall Pejgamberit tonë në vitin e pestë të shpalljes në Mekë. Mes ngjarjes dhe zbritjes së kësaj sure kishte 45 vjet. Pra, kishte njerëz të gjallë në Mekë që ishin në moshën gjashtëdhjetë, shtatëdhjetë e tetëdhjetëvjeçare kur zbriti kjo sure. Kishte nga ata që e kishin përjetuar dhe e kishin parë me sytë e tyre këtë ngjarje.¹⁵

Pse nuk e përgënjeshtroan dhe nuk i thanë: “Ku janë ata zogjtë e babil për të cilët po flet?” A nuk ishin idhujtarët e Mekës kundërshtuesit më të mëdhenj të Muhamedit a.s.?!

Prandaj, sikur të mos ishte ashtu si përshkruhej ngjarja e poseduesve të elefantit në Kuran, idhujtarët mekas do të reagonin, do të mohonin, por nuk ndodhi ashtu. Përkundrazi, ata mburreshin me atë mrekulli, që Zoti u dhuroi atyre duke mbrojtur Qabenë.

Madje, asnjëri nga ata idhujtarë që e kishin përjetuar atë ngjarje nuk mori guximin ta përgënjeshtronte përshkrimin e ngjarjes! Kjo ngjarje dhe përshkrimi i saj është dëshmi e profetësisë së Muhamedit a.s..

1. Abdul Aziz bnu Abdullah El Suvejdan, Hadithet fil, shih: <https://khutabaa.com>
2. Biografia e Pejgamberit sal-lallahu alejhi ve sel-lem, Sira nga Ibn Hisham, Sira Prishtinë, 2021, f. 26.
3. Po aty, f. 26.
4. Po aty, f. 26-8
5. Po aty, f. 29-30.
6. Po aty, f. 29-30.
7. Hadithet fil, pa autor, shih: <https://www.islamweb.net/ar/article/13362/?fbclid=IwAR2NmwpTA1cZsfQUBpJapdO4baRaGAK7opoTf9xsXf-KIdy7ypFSZkYC7zQ>
8. Abdul Aziz bnu Abdullah El Suvejdan, op. cit.
9. Hadithet fil, op. cit.
10. Abdul Aziz bnu Abdullah El Suvejdan, op. cit.
11. Kurani, përkthim me komentim në gjuhën shqipe, H. Sherif Ahmeti, shih komentin në f. 721.
12. Abdul Aziz bnu Abdullah El Suvejdan, op. cit.
13. Kurani, përkthim me komentim në gjuhën shqipe, H. Sherif Ahmeti, shih komentin në f. 722.
14. Biografia e Pejgamberit sal-lallahu alejhi ve sel-lem, op. cit., f. 30.
15. Kurani, përkthim me komentim në gjuhën shqipe. H. Sherif Ahmeti, shih komentin në f. 733.

Dispozitat mbi metodat bashkëkohore të therjes së kafshëve

Në aspektin terminologjik, me therje kuptojmë prerjen ose therjen e kafshës, duke prerë disa pjesë të veçanta në fytin e saj. Ose thënë më ndryshe, sipas rregullave të Sheriatit, prerjen e arterieve kryesore dhe venat, të cilat bartin oksigjenin në kokë, për të shkaktuar gjakderdhjen dhe mbytjen te shtazët.

Mr. Besim Krasniqi

Ushqimi është një ndër faktorët më të rëndësishëm për jetën e njeriut. Allahu i Lartësuar me urtësinë e Tij, ka bërë që njeriu dhe krijesat e tjera të kenë nevojë për ushqim dhe kjo nevojë e përcjellë njeriun deri në vdekjen e tij.

Mirëpo, sigurimi i ushqimit në sheriatin islam përmban rregulla e dispozita, të cilat janë të vendosura nga ana e Allahut të Lartësuar, e që përmbushja e tyre është obligim për besimtarët. Ndër to, kemi edhe dispozitat lidhur me therjen së kafshëve, për të cilën në literaturën arabe gjejmë shprehjet si: *edh-dhebh*, *en-nahr* dhe *el-akr*. Ndërsa, shprehja që përfshinë termat e lartpërmendur është termi *edh-dhekah* që në aspektin gjuhësor do të thotë plotësim.¹

Në aspektin terminologjik, me therje kuptojmë prerjen ose therjen e kafshës, duke prerë disa pjesë të veçanta në fytin e saj.² Ose thënë më ndryshe, sipas rregullave të Sheriatit, prerjen e arterieve kryesore dhe venat, të cilat bartin oksigjenin në kokë, për të shkaktuar gjakderdhjen dhe mbytjen te shtazët.³ Te fukahaja, therja përmendet si shkak, në bazë të të cilit lejohet ngrënia e mishit të kafshës.⁴

Sot, bota po përjeton një zhvillim të madh në fushën e shkencës dhe teknologjisë, duke ndryshuar në një masë të madhe jetën e njerëzve. Shumë punë dhe procese sot kryhen ndryshe nga ajo që janë kryer në të kaluarën, e ky ndryshim vërehet edhe në çështjen e ushqimeve dhe përgatitjes së tyre. Por, edhe legjislacioni islam nuk qëndroi pasiv përballë këtij hovi të zhvillimeve teknologjike. Përkundrazi, ai iu përshtat rrethanave, duke mos lënë asgjë pa qartësuar, sigurisht edhe për gjërat që nuk ishin prezentë te gjeneratat e hershme. Këto

ndryshime e zhvillime që kanë ndodhur edhe në industrinë ushqimore, kanë ndryshuar shumë edhe procesin e therjes së kafshëve, gjë që i ka shtyrë dijetarët bashkëkohorë të flasin shumë për këtë çështje e të e studiojnë atë me një kujdes të shtuar, duke bashkuar mes metodave bashkëkohore dhe kushteve të legjislacionit islam. Andaj, çdo formë bashkëkohore që mund të përdoret ose të krahasohet me kushtet e vlefshmërisë së therjes dhe nëse të tillat plotësohen, edhe produkti në këtë rast vlerësohet si i lejuar – hallall, dhe e kundërta.

Therja sheriatike – Kjo therje është kusht për lejimin e konsumimit të kafshës së therur, e nga kushtet e therjes sheriatike është edhe nxjerrja e gjakut jashtë trupit të kafshës. Prandaj, është kusht edhe për therjet bashkëkohore që të derdhet gjaku i kafshës, duke e prerë atë me forcën e mjetit therës, e jo me rëndësinë e peshës së kafshës, çfarëdo qoftë materiali i mjetit therës, qoftë thika, hekuri, guri e të ngjashme. Ibën Rushdi, ka thënë: “Dijetarët janë pajtuar në mënyrë unanime se çdo gjë që e derdhet gjakun e kafshës, duke i prerë damarët në pjesën e fytit, me çfarëdo mjeti therës, nga hekuri, guri, shufra apo diçka tjetër, në këto rrethana therja është e lejuar.”⁵

Therja mekanike – teknologjike – Në kohën bashkëkohore ka filluar therja mekanike – teknologjike, ku kafsha theret me anë të mjeteve dhe aparaturave të ndryshme, të cilat e kanë zëvendësuar dorën e njeriut. Pra, kafsha theret nga makina robotike, e jo direkt nga dora e njeriut. Por, cila është dispozita e saj? Nuk ka ndalesë sheriatike, e cila ndalon që therja të

bëhet mekanikisht, por me kusht, që ai i cili lëvizë (kontrollon) makinën therëse duhet t'i plotësojë kushtet e therësit,⁶ të cilat janë: të jetë i aftë në aspektin psikik, të jetë mysliman ose nga ithtarët e Librit, dhe të mos therë kafshën për dikë tjetër përveç për Allahun.⁷ Dhe sigurisht, therja duhet të ndodhë në pjesën e fytyrës të kafshës, e jo diku tjetër. Andaj, dhe format bashkëkohore duhet ta realizojnë therjen e kafshës në fytyrë e saj, në asnjë vend tjetër, ngase nëse ndodh një gjë e tillë, atëherë hyn në kategorinë si e furura, e mbytura, e shpuara, e të ngjashme me to, që përmenden në ajetin kuranor si të ndaluara – haram.

Trullimi i kafshëve me energji elektrike – Në kohën bashkëkohore ka filluar që në proceset e therjes të përfshihen edhe mjete elektrike, me anë të së cilave kafshët pësojnë goditje elektrike para therjes së tyre, e kjo bëhet sipas tyre për shkak të thirrjeve për mëshirë ndaj kafshës gjatë therjes së saj. Kjo bëhet duke e vendosur kafshën në një vend të caktuar dhe më pas i shkaktohet goditje elektrike, duke e përdorur një makinë speciale të ngjashme me gërshërët, e vendosur në pjesën e përparme të kokës së kafshës, kjo bën që ajo t'i humbasë ndjenjat dhe të bjerë në tokë.⁸ Pas kësaj goditje, kafsha theret menjëherë. Vlen të theksohet se akoma bëhen studime të këtij procesi, ku ndër studimet e fundit, goditjen me rrymë nuk e shohin si funksionale për humbjen e vetëdijes të kafshës, sidomos të lopa e të ngjashme me të. Por, megjithatë, cili është qëndrimi i legjislacionit islam për këtë proces? Dijetarët kanë folur gjerë e gjatë për këtë çështje, dhe kanë ardhur në këto përfundime:

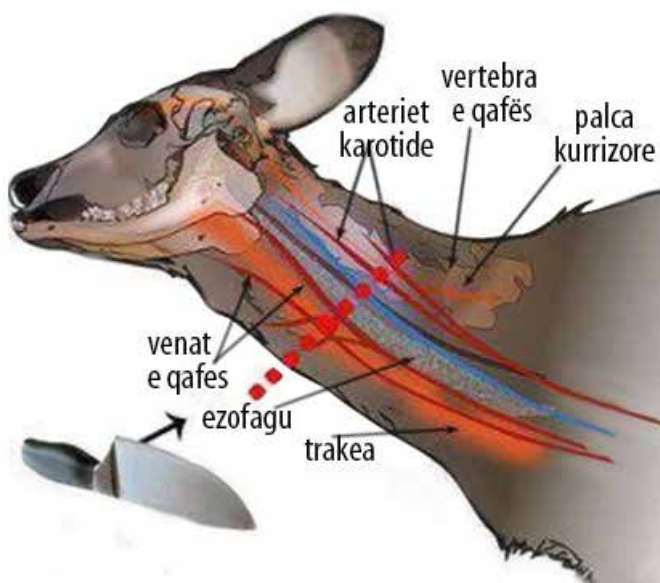
Kjo goditje duhet të ndodhë vetëm në rastet kur haset në vështirësi të mëdha gjatë therjes, e jo të bëhet rregullisht e pa ndonjë arsye. Kjo goditje elektrike që i shkaktohet kafshëve

bëhet nën arsyetimin e dhembshurisë ndaj tyre, por kjo nuk mund të konsiderohet si dhembshuri ndaj tyre, ngase kafsha nëse nuk e ndien dhimbjen e therjes, ajo e ndien dhimbjen e goditjes elektrike. Andaj themi se kjo duhet të realizohet vetëm me nevojë dhe jo të bëhet rregull i përgjithshëm.

Tjetra që është me rëndësi është që kjo goditje elektrike nuk duhet të shkaktojë mbytjen totale të kafshës, e nëse ndodh mbytja e kafshës para se të ndodh therja sheriatike, atëherë ajo automatikisht konsiderohet ngordhësirë dhe nuk konsiderohet produkt hallall. Ajo që dijetarët bashkëkohorë e kanë përmendur është se tensioni elektrik i përdorur duhet të jetë në masë të caktuar, kjo në varësi të madhësisë së kafshës dhe forcës së saj dhe rryma elektrike e ushtruar mbi kafshën duhet të zgjasë 3 deri në 6 sekonda, kjo sipas vendimit të Akademisë Ndërkombëtare të Fikhut, *Fetava El-Lexhneh Daimeh*.⁹

Trullosja e kafshëve me mjete të rënda – Sot përdoren edhe disa mjete të tjera për trullosjen e kafshëve para therjes, ndër to është edhe çekiçi (pushka) i hekurt. Në këtë rast, merret një lloj arme, me anë të së cilës goditet kafsha në ballin e saj. Sustat e shtynjë copëzën e hekurit, duke e goditur kafshën dhe ajo bie përtokë. Kjo metodë ka efekt më të ngadalësuar në kafshë se sa pushka e shkrepsës dhe se shkalla e mbytjes prej saj është më e vogël se ajo e pushkës. Një kafshë e shtangur në këtë mënyrë fillon të lëvizë gjymtyrët e saj pas rreth 5-6 minutash.¹⁰ Kjo lejohet, ngase plaga që merr kafsha nuk është e thellë, dhe nuk mund të vije deri te ngordhja e saj para therjes. Forma që është më diskutabile është goditja me pistoletën me zjarr (*Captive Bolt Pistol*), e cila drejtohet në pjesën e përparme të kafshës, dhe kur shtypet këmbëza, fisheku i zbrazët lëshohet nga pistoletja për të drejtuar një gozhdë të trashë në brendësi të kafshës, e cila mbetet e lidhur me pistoletën dhe kthehet automatikisht në të. Duke përdorur këtë metodë, zemra vazhdon të rrahë për një periudhë të shkurtër dhe indet e trurit prishen. Kështu, kafsha jo vetëm që shtang, por edhe mbytet. Mbytja e kafshës ndodhë pas 5-8 minutave.

Dijetarët bashkëkohorë nuk e lejojnë këtë formë, për arsye se plagët e kafshës janë të thella dhe gjasat që kafsha të ngordhë para therjes janë shumë të mëdha, dhe si e tillë trajtohet si kafsha e cila vdes nga shpimi, e që është haram përdorimi i mishit të tillë. Allahu i Lartësuar ka thënë: *“Juve u janë ndaluar (t'i hani): ngordhësit, gjaku, mishi i derrit, ajo që theret jo në emrin e Allahut, e furura, e mbytura, e rrëzuara, e shpuara (nga briri i tjetrës), ajo që e ka ngrënë egërsira, përveç asaj që arrini ta thërrni (para se të ngordhë), ajo që është therur për idhuj..”*¹¹

Anestezia e dyoksidit të karbonit – Kjo metodë konsiderohet si një nga metodat jo edhe aq të rralla që përdoren në këtë fushë. U përdorë për herë të parë në një fabrikë të mishit të konservuar në Amerikë, në vitin 1950 dhe më pas u zhvendos në Danimarkë dhe në vende të tjera. Kafshët futen në thetore të veçanta, ku i lëshohet karbon dhe i ndalet oksigjeni, gjë që rëndom qon në mbytje, ose hipoksi.¹² Pamjet e kësaj forme të therjes janë të ashpra dhe agresive dhe çudia është se kjo bëhet në emër të dhembshurisë ndaj kafshëve. E si mund të krahasohet kjo me moralin islam, që ndalon edhe mprehen e thikës para syve të kafshës, e mos të përmendim maltretimet e shumta që bëhen në këto forma bashkëkohore. Norma e saj është sikurse norma e ngufatjes (e furura), andaj edhe mishi i tillë llogaritet ngordhësirë dhe assesi produktet e këtij mishi nuk marrin tretmanin hallall. Sigurisht se ka edhe forma të tjera të therjes që mund të përdoren sot në vende të ndryshme, por një gjë është e ditur, se çdo formë që nuk i plotëson kushtet e vlefshmërisë së therjes është i ndaluar konsumimi i tij dhe mishi i tillë nuk certifikohet si hallall.

Besimtari duhet të jetojë çdoherë me preokupimin e të ushqyerit hallall, ngase ushqimi hallall ka një ndikim të madh pozitiv në jetën shpirtërore e fizike të besimtarit. Mbi të gjitha, të ushqyerit hallall llogaritet adhurim, e për të cilin ka shpërblim, në dashtë Zoti!

1. Dr. Muhamed ibën Ibrahim el-Musa dhe të tjerë, "El-Fikh el-mujesser, Medar el-vatan li-neshr", Riad, 2018, vëll. IV, fq. 16.
2. Dr. Salih el-Feuzan, "El-Mulehhasul-fikhij", Kuvajt, 2005, fq. 587.
3. Dr. Islam Hasani, "Ushqimi hallall", Dituria Islame, Prishtinë, 2014, fq. 8.
4. Alaudin Ebi Bekr ibën Mesud el-Kasani, "Bedai'u es-sanai ,Beirut", Dar el-kutub el-ilmijeh, 1997, fq. 198.
5. Muhamed ibën Rushd, "Bidaje el-muxhtehid ve nihaje el-muktesid", (2/520).
6. "Edh-dhibhu El-Elij Ru'jetu esh-sheriah", Lidhja e faqes: <https://www.islamweb.net/ar/fatëa/116204>. Data e qasjes: 05.05.2021.
7. Shiko: Es-Sādij, AbduRrahman ibën Nasir, "Sherh menhexh es-salikin", Daar el-minhaxh, Rijad, fq. 380.
8. Dr. Hamideh El-A'raxhij, "Et-Tedhkijeh bi taraaik el-hadethijeh", Lidhja e faqes: <https://www.almothaqaf.com/a/b6/914125>, Data e qasjes: 07.05.2021.
9. "Fetaua el-Lexhneh Daime", fetvaja nr. 949 22/346, vendimi me nr. 9510/3.
10. Dr. Hamideh El-A'raxhij, "Et-Tedhkijeh bi taraaik el-hadethijeh", Lidhja e faqes: <https://www.almothaqaf.com/a/b6/914125>, Data e qasjes: 08.05.2021.
11. Surja El-Maide, 103.
12. Po aty. E nëse eventualisht sot ekziston ndonjë metodologji e kësaj natyrë që konstaton se shtaza edhe me këtë metodologji nuk ngordhë duke qenë brenda boksit të therjes, atëherë nuk kontestohet ligjshmëria. Por një gjë ë tillë kërkon konfirmim dhe konstatim të saktë para se të japim gjykimin shariatik për të.

Myslimani i kompletuar dhe muhaxhiri i përjetshëm

Tregon Abdullah bin Amri r.a. se Resulullahu a.s. ka thënë: "Mysliman i kompletuar është ai, nga gjaku dhe dora e të cilit myslimanëve nuk u vjen e keqe. Edhe muhaxhir i vërtetë është ai që largohet nga gjërat, që Allahu i ka ndaluar.¹ Termidhiu dhe Nesaiu kanë shtuar: "Besimtar ideal është ai nga i cili njerëzit e kanë të sigurt gjakun dhe pasurinë e tyre."² Bejhekiu ka shtuar: "Dhe luftëtar i sigurtë është ai i cili lufton me veten e tij në nënshtrim të Allahut."³.

Prof. ass. dr. Musa Vila

SHKAKU I THËNIES SË HADITHIT

Një numër i konsiderueshëm i haditheve kanë edhe rrethanat dhe shkaqet e thënies së hadithit. Pasi që emigrimi apo hixhretit kishte marrë fund, njëkohësisht edhe vlera dhe shpërblimi i tij ishte ndërprerë, atëherë shumë prej myslimanëve ishin të preokupuar se një shpërblim i madh u kishte ikur. Atëherë Pejgamberi a.s. për t'ua zbutur zemrat dhe për t'ua freskuar shpirtat e tyre ju bëri me dije se *emigrant i vërtetë është ai i cili ka braktisur mëkatet e mëdha dhe është tërhequr nga ndalesat e Allahut, e me këtë emigrimi i tij mbetet i përjetshëm sa të ekzistojë jeta. Në këtë kontekst, në ditën e çlirimit të Mekës, Resulullahu a.s. u tha: "Nuk ka emigrim pas çlirimit (të Mekës), por ka xhihad dhe nijet, e kur të kërkohet mobilizim (për luftë) mobilizohuni."*⁴

Thuhet se Pejgamberi a.s. u ishte drejtuar me këto fjalë muhaxhirëve të Mekës, në mënyrë që ata të mos veprojnë gjithçka duke u mbështetur në veprën e madhe të emigrimit nga Meka në Medine. Këtë mbështetje e kishte refuzuar Pejgamberi a.s. dhe ua bëri me dije se emigrimi madhor mbetet largimi dhe braktisja e mëkateve, largimi nga pretendimet e pasionit dhe të djallit.

KUPTIMI DHE ILUSTRIMI I HADITHIT

Ka njerëz që bëjnë gjëra të këqija, duke vjedhur, përgojuar, mashtruar e çka jo. Ata sikurse nuk e vërejnë fjalën e Pejgamberit për myslimanin e vërtetë dhe ideal, kur thotë: *"Mysliman i kompletuar është ai nga gjuha dhe dora e të cilit, myslimanëve nuk u vjen e keqe."*

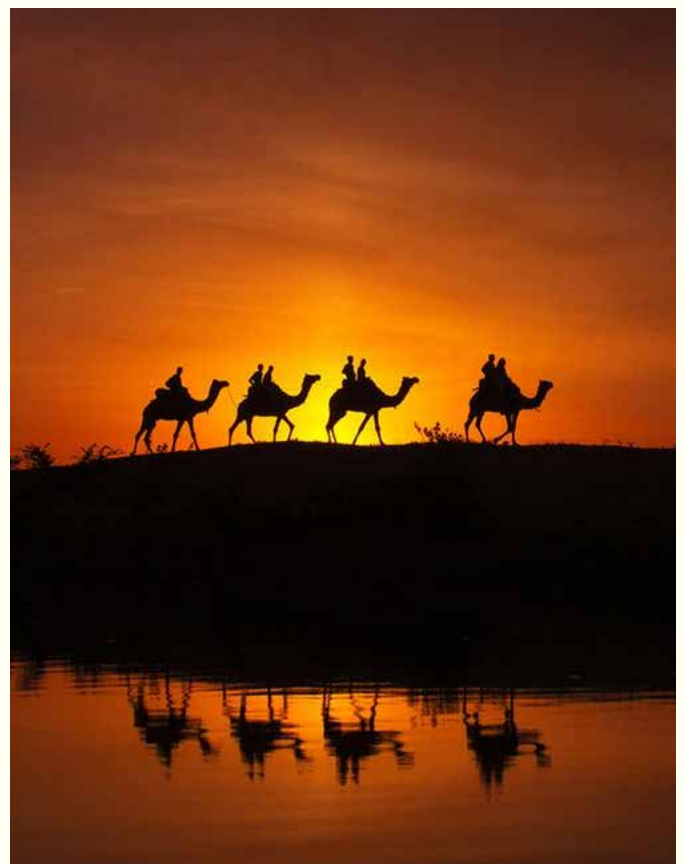
Për shumë çështje që njeriu pretendon, fare nuk gjendet në to, ai tjetër gjë paraqet e tjetër fsheh. Ende më shumë, njeriu e mashtron veten e tij kur mendon se me paraqitje mund të arrijë synimet e veta në formën më të plotë. Ai mundohet ta kënaq veten, e në realitet me këtë kënaqësi të vetes ai më shumë krijon pakënaqësi dhe hidhërim ndaj tij. Shumë prej njerëzve tregohen të vetëmjaftueshëm dhe formalistë të mëdhenj duke anashkaluar të vërtetën e brendshme të tyre. E kur ndodh të sprovohen, atëherë shumë shpejt sqarohet sekretet e brendshme të tyre.

Lidhur me këtë gjendje, Allahu xh.sh. thotë: *"Dhe sigurisht Ne do t'ju sprovojmë ju, derisa Ne të njohim luftëtarët dhe durimtarët dhe Ne do t'i provojmë veprat tuaja (cilat janë të sigerta dhe cilat janë formale)."* (Muhamed, 31)

Pra, vetëm pretendimi në besim nuk mjafton që të pranohet, përderisa nuk e jep frytin dhe nuk i lë gjurmët e imanit, e kjo ndodhë kur njeriu vihet në sprovë të vështirë dhe në gjendje të palakmueshme.

Hadithi na jep mesazhin se ai që braktisë pasionin, unin, aninim tendencioz dhe atë që e dëshiron nga epshi, duke zgjedhur që ta pasojë kënaqësinë e Allahut dhe duke ia nënshtruar veprimet e gjymtyrëve, duarve, gjuhës, këmbëve dhe tërë vetveten Atij, i tilli meriton të konsiderohet mysliman i vërtetë dhe kështu ai e fiton kënaqësinë e Tij.

E kur myslimani e vepron këtë, atëherë e ka plotësuar fenë e tij dhe ai posedon një islam të sinqertë pa formalitete dhe mashtrime. Për shkak të formaliteteve, njeriu duhet ta rehabilitojë veten gjatë hidhërimit, dhe ta frenojë veten përballë kundërshtarit duke mos e zbritur veten e tij në nivel të ulët dhe të shkaktojë konflikt, e pastaj të mos jetë në gjendje që ta mbrojë veten e tij. Nëse njeriu në këtë gjendje arrin ta rehabilitojë veten e tij, atëherë ai posedon një islam që jep fryte dhe që lë gjurmë. Në këtë rast, me plot të drejtë mund të quhet besimtar ideal. Ky i thotë vetes se nuk hidhërohem dhe e kam të ndaluar që myslimanit t'i shkaktojë dëm dhe dhimbje. Kështu edhe myslimanët e tjerë do të ndihen të sigurtë dhe do të kenë besim në të dhe mund t'ia kthejnë shpinën pa ndjerë asnjë lloj dyshimi apo frike, sepse ata e dinë që prej tij nuk i vjen dëmi dhe e keqja. Po që se dikush duhet t'ia lë shtëpinë, familjen dhe pronën amanet dikujt, mund t'ia lë atij pa u kthyer prapa e të shikojë se kujt ia la,

sepse askujt nuk i vjen e keqe prej dorës, gjuhës dhe gjymtyrëve të tij. Aq sa e do nderin dhe dinjitetin për vete, aq e do nderin dhe dinjitetin për të tjerët.

KUSH ËSHTË MYSLIMAN NË BAZË TË HADITHIT?

Shprehja në hadith: *“Mysliman i kompletuar është ai nga gjuha dhe dora e të cilit myslimanëve nuk u vjen e keqe”*, kjo shprehje nuk e përcakton kuptimin e vërtetë dhe të prerë të fjalës *“muslim”*, në fjalorin fetar, që është një fjalë përmbledhëse dhe përmbajtësore në mes teorisë dhe praktikës, por neve na jep nga cilësitë e islamit vetëm një degë prej degëve praktike, e që është pengesa e të keqes ndaj njerëzve. Edhe pse kjo degë është dytësore, mund të na shërbejë si parim me të cilin veçohet myslimani i kompletuar nga myslimani i luhatshtëm. Me këtë shprehje Pejgamberi a.s. i ka vënë një definicion, sikur deshi të thotë: *“Kur të shihni njeriun që myslimanët i ruan dhe i mbron nga gjuha dhe dora e tij, dini se ai është mysliman, e kur ta shihni duke u shkaktuar dëme myslimanëve me gjuhën dhe dorën e tij, ai nuk i përket islamit në asgjë, edhe pse ai pretendon se është në kuadër të Islamit.”* Shembuj të fjalëve të tilla mund të ngjasojnë edhe këto: *“Nuk është dijetar ai i cili nuk punon me dinen e tij, nuk është djalë ai i cili nuk kujdeset ndaj prindërve...”*

Hadithi është sinjalizues i qartë që tregon se myslimani që e ruan gjuhën dhe dorën e tij, është mysliman ideal dhe model.

Këtë e përkrah edhe një version tjetër i hadithit, ku një sahabi e pyeti të Dërguarin a.s.: *“Cili është Islami më i vlefshëm?”* Ai tha: *“Ai nga gjuha dhe dora e të cilit nuk u vjen ndonjë e keqe myslimanëve.”*⁵

Në të dy gjendjet kemi të bëjmë me myslimanin, por në rastin e parë (kur i bën myslimanit dëme) ai Islam është i begatshëm dhe jep frytin e tij.

Përcaktimi i fjalës *mysliman*, në hadith nuk do të thotë që jomyslimanëve të mos i bëhet mirë, por ndalimi i të keqes ndaj myslimanëve është prioritet dhe detyrim, ndërsa pengimi i të keqes ndaj jomyslimanëve është i kushtëzuar me sjelljen dhe qëndrimin e tyre ndaj nesh.

TË JESH MYSLIMAN ME VEPËR ËSHTË OBLIGATIVE

Sipas tezës së dytë nocioni “mysliman” në hadith ka për qëllim bazën e besimit, por ka për qëllim kuptimin e përgjithshëm, përmbledhës për të gjitha shtyllat obligative, kështu çështja e myslimanëve është vetëm një degë prej degëve obligative dhe kjo është në pozitën kur diçka nuk mund të plotësohet përveçse me të.

Sa i përket anës gjuhësore ka dallim në mes shprehjes *“Nuk është mysliman, përveç ai që i ruan myslimanët”* dhe *“Nuk i ruan myslimanët, përveç myslimani.”* Sikur kjo e fundit të ishte kuptimi i hadithit, atëherë do të mjaftonte në islam vetëm ana praktike.

E nëse hadithi është në kuptimin e parë: *“Nuk është mysliman përveç atij që i ruan myslimanët”*, atëherë për të qenë në islam patjetër duhet t'i ruajmë myslimanët nga dëmtimi i tyre, po ashtu është patjetër të kryhen edhe obligimet e tjera që kanë mbështetje në argumentet e tjera të sheriatit. Kështu bazuar në këtë mund të themi se nuk plotësohen shtyllat e Islamit përveçse nëse e pengojmë të keqen nga myslimanët, e ai që nuk i mbron myslimanët nga e keqja nuk e meriton të quhet me termin “mysliman”, sepse ai në islam ka humbur njërin prej dy gjysmave të islamit.

RUAJTJA E MYSLIMANËVE NGA E KEQJA ËSHTË KULMINACIONI I ISLAMIT

Sipas tezës së tretë, e ndoshta është mendimi më i mirë, hadithi nuk ka për qëllim vetëm tërheqjen e vëmendjes se kjo degë është obligative sikur obligimet e tjera, por e konsideron në pozitën kulminante të Islamit dhe çdo obligim tjetër kur peshohet me të është sikur diçka që nuk ekziston. E këtë mund ta shpjegojmë ashtu siç thotë Resulullahu a.s. në hadithin: *“Haxhi është Arafat”*, që d.m.th. se qëndrimi në Arafat është shtylla më kryesore dhe kulminante e haxhit dhe kush e arrin të qëndrojë në Arafat, e ka plotësuar haxhin apo krejt haxhi është Arafat.

Bazuar në këtë metodë të shprehjes, atëherë sikur Resulullahu a.s. thotë: *“Nuk është mysliman ai që falet e agjëron dhe nuk largohet nga të bërit dëm njerëzve, por mysliman është ai i cili njerëzve nuk u bën keq dhe ata janë të qetë nga sherri i tij.”*

BAZA E TË QUAJTURIT MYSLIMAN ËSHTË MOSDËMTIMI I TË TJERËVE

Metoda e shprehjes në hadith sinjalizon gjithashtu në një kuptim edhe më preciz se të tjerët, ai aludon në atë se kjo degë është baza e të emërtuarit të myslimanit mysliman dhe nga kjo rrjedhe emri Islam. Pra, sikur kuptimi i fjalës *“esleme”* e bëri atë që të tjerët të jenë të ruajtur dhe të mbrojtur prej tij. Realisht ky është myslimani ideal, i cili nuk i dëmton të tjerët as me fjalë e as me vepër. Praktikisht të tjerët janë të ruajtur dhe të sigurt prej tij dhe kjo është shëmbëlltyra e një myslimani praktik.

1 “Sahihul Buhari”, vëll. I, fq.15, nr. 9;

2 “Et-Tirmidhi”, vëll. IX, fq.215, nr. 2551; “En-Nesaij”, vëll. XV, fq.182, nr. 4909.

3 “Shu’bul iman lil Bejhkeij”, vëll. 23, fq. 8, nr. 10679.

4 “Sahihul Buhari”, vëll. IX, fq. 345, nr. 2575.

5 “Sahihul Buhari”, vëll. I, fq. 17, nr.10.

Urdhërimi për të mirë dhe ndalimi nga e keqja, rrjetë imunizuese në dave

Gabimi që duhet të ndryshohet me forcë duhet patjetër që të jetë i qartë dhe real dhe për të duhet të kenë rënë dakord dijetarët, sepse përndryshe hapet një derë për të keqen që nuk ka fund.

Prof. ass. dr. Rexhep Suma

Urdhërimi për të mirë dhe ndalimi nga e keqja është fortesë e vlerave fetare dhe udhërrëfyes i ymetit. Vlerën dhe rëndësinë e kësaj çështje si më së miri e ka shpjeguar, pos të tjerëve edhe Imami Ebu Hamid el-Gazali, i cili mes tjerash thoshte: “Urdhërimi për të mirë dhe ndalimi nga e keqja është boshti kryesor i fesë. Me këtë çështje janë ngarkuar të gjithë të Dërguarit e Zotit. Sikur të lihej në harresë apo të neglizhohej dija rreth saj dhe veprimi me të do të fikej misioni i pejgamberëve dhe do të pushonte së ekzistuari feja, do të vyshkej, do të shpërndahej devijimi dhe do të mbizotëronte injoranca (xhahiliteti). E keqja do të merrte dhen dhe do të shkatërroheshin vendbanimet dhe njerëzit do të zhdukeshin.”¹

Para se të shtjellojmë temën, vetvetiu lindin disa pyetje: S’ka dyshim se urdhërimi për të mirë dhe ndalimi nga e keqja është boshti qendror i kësaj feje, por a është ajo tërë thirrja islame, apo është ajo pjesë e saj, apo mjet nga mjetet e daves apo kushti prej kushteve të saj?

Ashtu siç e kemi sqaruar, thirrja islame është mesazh dhe mësim (dije), normë, sistem jete e cila ka zbritur nga ana e Allahut xh.sh., me anë të vahjit deri te Muhamedi a.s.. Thirrja islame është komunikim i fesë te njerëzimi me fjalë, sjellje, shkrim e lexim etj.. Me anë të fjalës duke mbajtur hytben, ligjëratën. Mund të urdhërojmë për të mirë e ndalojmë nga e keqja me fjalën e shkruar dhe lexuar, edukim, mësim, me medie elektronike dhe shtyp. Ky urdhërim për të mirë dhe largim nga e keqja mund të arrihet po ashtu edhe me sjellje të mirë, histori të lavdishme, sistem të qëndrueshëm, vepër fisnike dhe vëllazërim mes nesh. Me këtë që ofruam mund të

konkludojmë se urdhri për të mirë dhe largimi nga e keqja është mjet i madh dhe i rëndësishëm në kuadër të mjeteve të komunikimit të daves.²

BASHKËVEPRIMI ME FITNET (ÇRREGULLIMET)

Pamaturia e myslimanëve ndaj Allahut xh.sh., dhe pamaturia e tyre ndaj të Dërguarit të Allahut, bëjnë që herë pas here të ndodhin çrregullime, probleme, armiqësi nga ana e armikut, sulme ndaj principeve të shenjta të myslimanëve, përbuzje e parimeve islame etj.. Motivet e fshehura që qëndrojnë pas këtyre gjërave janë të ndryshme, ndër to: urrejtja, armiqësia, injoranca, kërkimi i famës, shterja e mundit të bijve të sinqertë të ymetit dhe largimi i tyre nga fusha e vërtetë, me të cilën duhet të merren dhe ku duhet ta harxhojnë mundin e tyre.

Logjika e thirrjes islame do të duhet të jetë e aftë t'i klasifikojë këto nxitje dhe të bashkëveprojë me ato në bazë të motiveve, interesave dhe rezultateve. Gjatë ballafaqimit duhet marrë parasysh pasojat dhe të njëjtat t'i llogarisë saktë, të mos i lë pas veti, sepse nëse i lë pas veti kjo nënkupton se ka shkuar huq mundi dhe është realizuar ajo që deshën të këqijtë të cilët arritën ta shkujdesin, ta rraskapitin dhe harxhojnë. Me këtë gëzohen vetëm keqdashësit dhe përgatiten për nxitje të reja, me qëllim që loja e tyre të vazhdojë ashtu siç duan ata.³

Assesi umeti i Muhamedit a.s. nuk guxon ta braktis urdhrin për të mirë dhe ndalimit nga e keqja, sepse kjo do të prodhonte mallkimin e Krijuesit tonë: *“Ata që mohuan të vërtetën nga Beni Israilët, u mallkuan prej gjuhës së Davudit dhe të Isait, të birit të Mejremës. Kështu u veprua sepse kundërshtuan dhe e tepruan. Ata ishin që nuk ndalonin njëri-tjetrin nga e keqja që punonin. E ajo që bënë ishte e shëmtuar.”* (El-Maide, 78-79).

Në këtë ajet kuranor kemi një tërheqje vëmendje të veçantë: *“Veç faktit se nuk ndalonin njëri-tjetrin nga e keqja, ata e vepronin atë.”* Hapi i parë që bënë mohuesit e Beni Israilëve drejt së keqes, ishte pikërisht kompromisi me të keqen, duke mos e ndaluar atë. Për rrjedhojë, e keqja u bë normale në mesin e tyre dhe si pasojë humbi ndjeshmëria ndaj saj. Rezultati i kësaj të fundit ishte veprimi i së keqes. Pra, Kurani na e prezanton urdhrin për të mirë dhe ndalimin nga e keqja, si rrjetë imunizuese dhe kala të fortifikuar mbrojtëse të shoqërive nga e keqja dhe dëmet e saj. Ky fenomen i rrezikshëm dhe shkatërrimtar i shoqërive njerëzore që ka prekur dhe popullin shqiptar, mund të luftohet nga faktorët e ligjërimit islam shqiptarë përmes disa mekanizmave kryesorë, përdorimi i së cilëve duhet të paraprihet nga një proces intensiv vetëdijësues dhe edukues, i cili duhet të shtrihet në të gjitha fazat e jetës njerëzore nga mosha e fëmijëve deri te moshat e rritura, duhet të materializohet dhe konkretizohet në të gjithë sferat e ligjërimit islam.⁴

Në të shumtën e rasteve, urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave bëhet me fjalë. Urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave mund të jetë duke e ftuar jomuslimanin në fenë islame, apo duke e thirrur gjynahqarin musliman që t'iu nënshtrohet urdhrave të Allahut të Lartësuar dhe të largohet prej kundërshtimeve ndaj ligjeve të shariatit islam. Po ashtu, urdhërimi në të mira dhe pengimi prej të këqijave mund të jetë në forma të ndryshme, si p.sh., mund të jetë drejtuar personit të veçantë, apo disa personave, apo një grupi të veçantë, apo mund të bëhet thirrje e përgjithshme, duke iu drejtuar njerëzve për ta ndjekur atë që e ka sjellë feja islame dhe të braktisin atë që është në kundërshtim me fenë islame.⁵

Duhet sqaruar diçka me rendësi se është rregull i artë se e mira nuk bëhet e keqe, por edhe e keqja nuk bëhet e mirë. Këto dy gjëra asnjëherë nuk duhet përzierë në misionin e daves. Prandaj, disa dijetarë duke përkufizuar urdhrin për të mirë dhe largimin nga e keqja thanë se është emër përmbledhës për çdo gjë që përmban në vete bindje dhe të afron tek Allahu xh.sh., e bamirësi ndaj njerëzve dhe ndalim nga e keqe dhe e shëmtuar.⁶

Kurse e keqja përkufizohet si çdo gjë që ka ndaluar feja goftë në besim, shprehje, veprim në rrugën e ndalimit (tahrim) apo urrejtjes (mekruh).⁷

GJËRAT NUK NDRYSHOHEN ME FORCË

Dijetari bashkëkohor i cili edhe njihet si një ndër mendimtarët që kupton realitetin tonë të sotëm vlerëson se mangësitë që shihen në kuptimin e ndryshimit me forcë të gjërave të gabuara, e bën të qartë se ata nuk i marrin parasysh kushtet që ka vendosur hadithi për ndryshimin e gjërave të gabuara me dorë, me shprehje ose me zemër që është edhe grada më e ulët e besimit.

KUSHTET PËR NDRYSHIMIN E GJËRAVE TË GABUARA ME DORË (PRA ME FORCË)

Duhet patjetër që të jenë rënë dakord se kjo është një gjë e gabuar, sepse për çështjet e diskutueshme nuk lejohet që të kundërshtosh të tjerët. Të jetë një veprim që po ndodh realisht dhe ti ta kundërshtosh dhe jo të ketë ndodhur e të ketë përfunduar ose që mendohet se mund të ndodhë.

Gradat e ndryshimit të tij, siç i ka përmendur imam Gazaliu në librin e tij *“Ripërtëritja e shkencave fetare”*, janë të ndryshme. Më e forta është ajo e ndryshimit me forcë dhe me luftë dhe kjo i lejohet vetëm atij që e ka këtë forcë dhe është më i fortë se ai që do të kundërshtohet. Nuk lejohet ndryshimi i një gjëje të gabuar, nëse ky ndryshim sjell një gjë të papëlqyeshme më të rëndë se e para ose të barabartë me të, sepse e keqja nuk ndryshohet me një të keqe tjetër si ajo ose edhe më të keqe.

Dr. Kardavi, duke shkoqitur edhe më tej thotë se është me vend që për rëndësinë e këtyre kushteve t'i sqarojmë pak më hollësisht. **Kushti i parë** është që të jetë i konsideruar si e ndaluar (haram) unanimisht. Pra që të jetë një gjë vërtetë e gabuar (munker) dhe me këtë nënkuptojmë atë që kërkohet ndryshimi i saj me dorë së pari, më pas me gojë dhe së fundmi me zemër kur nuk ke mundësi tjetër. Si një gjë e gabuar (munker) nuk mund të quhet vetëm se ajo që është haram dhe na është ndaluar në legjislacionin islam në formë të prerë dhe ai që e kryen atë, meriton ndëshkimin nga ana e Allahut të Madhërishëm, qoftë ky haram kryerja e diçkaje të ndaluar ose lënie e diçkaje të urdhëruar për t'u bërë. Dhe sidoqoftë ky haram, prej mëkateve të mëdha apo edhe prej atyre të vogla edhe pse ato të voglat janë më të tolerueshme dhe sidomos kur nuk kryhen rregullisht.

Kështu Allahu xh.sh. thotë: *“Nëse largoheni prej mëkateve të mëdha, të cilat u janë të ndaluara, Ne ju shlyejmë mëkatet e vogla dhe ju fusim në një vend të ndershëm.”* (En-Nisa, 31). Kurse Pejgamberi a.s. ka thënë: *“Pesë namazet, xhumaja deri na xhumanë tjetër dhe Ramazani*

deri në Ramazanin tjetër janë shlyerës të mëkateve që bëhen në kohën mes tyre nëse u shmanget mëkateve të mëdha.” (Transmeton Muslimi).

Pra, gabimi duhet të jetë patjetër në gradën e haramit dhe të jetë real dhe me argumente të qarta nga legjislacioni islam dhe ligjet e tij të përfuara me anë të studimit të argumenteve të tij të hollësishme. Kundërshtimi i këtij gabimi (munkeri), nuk mund të bëhet vetëm duke u bazuar në një mendim ose në një ixhtihad që mund të jetë i saktë, por edhe i gabuar dhe që mund të ndryshojë me ndryshimin e vendit, kohës, zakoneve dhe gjendjes. Po ashtu, ai duhet që të jetë i konsideruar si haram në mënyrë unanime. Kurse gjërat për të cilat dijetarët, muxhtehidë kanë dhënë mendime të ndryshme në kohët e hershme dhe në ato të reja, ku disa i lejojnë dhe disa të tjerë i ndalojnë, këto gjëra nuk hyjnë në rrethin e gjërave që duhet të ndryshohen me dorë dhe në veçanti nga individët. Për këtë arsye, dijetarët kanë vendosur rregullin që thotë: Nuk kundërshtohet në çështjet e diskutueshme dhe që i nënshtrohen ixhtihadit (për këtë mund të lexoni mendimet e dijetarëve në librin *“Si të sillemi me trashëgiminë, me medh'hebizmin dhe debatin”*). Nëse dijetarët japin mendime të ndryshme për ligjshmërinë e fotografimit, të kënduarit me ose edhe pa vegla muzikore, për zbulimin e fytyrës dhe të duarve të gruas, për emërimin e grave si gjykatëse, për fillimin dhe mbarimin e muajit Ramazan sipas shikimit të hënës nga ana e një zone ose vendi tjetër: me teleskop, me anë të llogaritjes e shumë çështje të tjera si këto për të cilët është debatuar në kohët e hershme dhe gjithashtu edhe në ditët tona, për çështjet të tilla, nuk i lejohet asnjë myslimani ose grupi myslimanë që ka marrë për bazë njërin nga mendimet e përmendura, t'i detyrojë të tjerët me forcë që të veprojnë si ata.⁸

Kultivimi i përgjegjësisë, platformë e paktikimit të urdhrat

Kultivimi i përgjegjësisë dhe ndjeshmërisë për gjithçka që ndodh rreth besimtarit, është shtrati dhe platforma ku mbështetet

“Ju jeni populli më i mirë që jeni nxjerrë ndër njerëz, urdhëroni për të mirë, ndaloni nga e keqja dhe besoni në Allah.”

(Ali Imran, 110).

Pejgabmeri a.s. thotë:

“I gjithë ymeti im do të jenë të shpëtuar përveç atyre që bëjnë mëkate haptazi dhe i shpallin ato.”

gatishmëria për të zbatuar urdhrin për të mirë dhe ndalimin nga e keqja. Mbartja reale e këtij urdhri kërkon forcë të brendshme shpirtërore dhe vullnet të hekurt për faktin se e vë besimtarin përballë me shoqërinë dhe zhvillimet e saj të mira apo të këqija. Për rrjedhojë ka dhe pasoja morale dhe materiale. Pikërisht për këtë fakt, edukimit të individit me ndjeshmërinë dhe përgjegjësinë e lartë për gjithçka që ndodh përreth, duhet t'i kushtohet një rëndësi e veçantë dhe një vëmendje e mirë studiuar, që në vegjëlinë e tij. Siç u përmend edhe më sipër, arsyeja pse Allahu na ka bërë popullin më të mirë është pikërisht zbatimi i urdhrit për të mirë dhe ndalimit nga e keqja. “Ju jeni populli më i mirë që jeni nxjerrë ndër njerëz, urdhëroni për të mirë, ndaloni nga e keqja dhe besoni në Allah.” (Ali Imran, 110). Kjo do të thotë se njerëzia ka tendenca të vazhdueshme për të devijuar nga rruga e së mirës dhe të vërtetës, si dhe për të cenuar, me dashje apo pa dashje, ekuilibrin hyjnor në tokë dhe në njerëzi: “Është shfaqur shkatërrimi në tokë dhe det për shkak të punëve të njerëzve dhe Allahu i bën njerëzit të shijojnë një pjesë të pasojave të punëve të tyre që ata të përmenden e të kthehen. Thuaj: ecni nëpër tokë dhe shikoni se si ka qenë fundi i popujve të mëparshëm. Shumica e tyre ishin shokvënës ndaj Allahut.” (Rrum, 41-42).

Për këtë arsye, njerëzit kanë nevojë për përmendje të domosdoshme e të vazhdueshme nga rreziku i këtij devijimi, e këtë detyrë madhore Allahu ia ka ngarkuar popullit të Muhamedit a.s., myslimanëve, të cilët sa më shumë që angazhohen për këtë detyrë, aq më shumë lartësojnë veten e tyre për t'u ngritur në nivelet më të larta të përzgjedhjes hyjnore.⁹

Jo vetëm kaq, por edhe mendimi i shumicës nuk mund ta hedhë poshtë mendimin e pakicës dhe të bëjë të pa konsiderueshëm edhe sikur ai që është kundër të jetë vetëm një nëse i tilli mendim vije prej atyre që janë të aftë të bëjnë ixhtihad. Sa e sa mendime të lëna mënjanë për një kohë janë bërë të njohura në një kohë tjetër. Se sa e sa raste ka pasur kur mendimi i një juristi konsiderohej si i dobët derisa është shfaqur dikush tjetër që e ka përkrahur dhe e

ka forcuar, derisa është bërë më i njohuri dhe që merret për bazë në fetva.¹⁰

Gabimi që duhet të ndryshohet me forcë duhet patjetër që të jetë i qartë dhe real dhe për të duhet të kenë rënë dakord dijetarët, sepse përndryshe hapet një derë për të keqen që nuk ka fund. A mos vallë duhet që kushdo që bindet për vete për një mendim të caktuar t'i detyrojë me forcë edhe të tjerët të binden si ai!

Kushti i dytë – Që gabimi të jetë i dukshëm

Pra, gabimi duhet të jetë i dukshëm, kurse ai që kryhet fshehurazi dhe larg syve të njerëzve, për këtë, nuk i lejohet askujt që të bëhet spiun për të, duke vendosur aparate përgjimi, kamera filmimi të fshehta ose të hyhet brenda në shtëpinë e tij për ta kapur atë duke e kryer këtë gabim. Këtë gjë e tregon edhe fjala e hadithit ku thuhet: “Kush shikon një gjë të gabuar (munker) le ta ndryshojë atë.” Ndryshimin e tij e ka lidhur me shikimin e tij dhe jo me dëgjimin e tij nga të tjerët. Kjo, sepse në Islam nuk dënohet ai që kryen një mëkat në fshehtësi dhe larg syve të njerëzve, por dënimi i tij lihet në dorë të Allahut xh.sh., kur të japë llogarinë në botën e përtejme dhe nuk ia ka dhënë këtë të drejtë në këtë botë askujt.¹¹ Ndëshkimi i Allahut xh.sh., për ata që nuk i shfaqin mëkatet e tyre dhe nuk i bëjnë haptazi ato, do të jetë më i lehtë, siç thotë Pejgamberi a.s.: “I gjithë ymeti im do të jenë të shpëtuar përveç atyre që bëjnë mëkate haptazi dhe i shpallin ato.” (Buhariu dhe Muslimi).

Në këtë aspekt, që të bëhet më e qartë, shembulli më i prekshëm është ngjarjen e Omerit r.a. që është përmendur nga Gazaliu në kapitullin “Urdhërimi për punë të mira dhe ndalimi nga punët e këqija” nga libri “Ripërtëritja e shkencave fetare”. Tregohet aty se njëherë Omeri r.a. u ngjiti në shtëpinë e një burri dhe e pa atë në një gjendje të papëlqyeshme dhe e qortoi. Atëherë ai i tha: “O prijësi i besimtarëve! Nëse unë kam mëkatuar ndaj Allahut të Madhërishëm nga një anë e vetme, ti ke mëkatuar ndaj Tij nga tri anë.” Ai e pyeti: “Cilat janë ato?” Ai i tha: “Allahu i Madhërishëm në suren El-Huxhurat, në ajetin e 12 ka thënë: “Dhe mos spiunoni”, kurse ti spiunove në këtë rast. Dhe në suren El-Bekare, në ajetin 189 ka

thënë: “Në shtëpia hyni kah dyert e tyre”, kurse ti u ngjite mbi mur. Kurse në suren En-Nur, në ajetin 27 ka thënë: “Mos hyni në shtëpi të huaja pa kërkuar leje dhe pa përshëndetur njerëzit e saj”, kurse ti nuk përshëndete. Atëherë Omeri r.a. e la atë dhe u mjaftua vetëm duke i kërkuar që të pendohej për gabimin e bërë.

Kushti i tretë – Aftësia reale për ta realizuar ndryshimin

Ai që kërkon të bëjë ndryshimin me forcë, duhet që të ketë mundësi vetë ose edhe në bashkëpunim me përkrahësit e tij për ta bërë atë. Pra, në një kuptim tjetër duhet që të ketë vullnet dhe forcë materiale që ia bëjnë të mundur largimin e së keqes me lehtësi. Ky kusht është përfituar edhe nga hadithi i Ebu Seidit ku thuhet: “Kush nga ju sheh një të keqe, le ta ndryshojë me dorë, e nëse nuk mundet këtë ta bëjë, atëherë me gjuhën e tij, e nëse nuk mundet këtë ta bëjë, atëherë me zemrën e tij, porse ky është imani më i dobët.”¹²

Pra kush nuk ka mundësi që ndryshimin ta bëjë me dorë, atëherë le t’ia lërë këtë formë të ndryshimit që ta bëjnë ata që kanë mundësi dhe të mjaftohet me ndryshimin e tij me gojë nëse ka mundësi edhe për këtë. Kjo në përgjithësi është në mundësinë e atyre që kanë pushtet brenda kufijve të pushtetit të tyre. Si p.sh. burri me gruan e tij, babai me djemtë dhe vajzat e tij për të cilët kujdeset dhe mban përgjegjësi për ta, drejtuesi i një institucioni brenda institucionit të tij, kryetari ose prijësi brenda kufijve të pushtetit dhe të mundësive të tij etj.¹³

Imam Neveviu, duke komentuar këtë hadith thotë se ka pajtueshmëri mbi obligimin me urdhërim për të mirë dhe ndalim nga e keqja qoftë në Kuran, hadith apo vetë dijetarët.¹⁴

Ka edhe prej atyre drejtuesve që nuk mund të bëjnë ndryshime edhe brenda pushtetit të tyre me gjithë dëshirën e tyre, siç ndodhi me prijësin Omer bin Abdulazizin r.a., i cili nuk mundi që ta kthente përsëri sistemin e zgjedhjes së lirë të kalifit në vend të trashëgimit të tij. Përmendim pushtetin material dhe atë të vullnetit dhe respektit, sepse pushteti i burrit mbi gruan ose i babait mbi fëmijët e tij nuk bazohet te forca materiale, por nga respekti dhe personaliteti që ai gëzon dhe që bën që fjala e tij të gjejë zbatim.

Duhet ditur që kryerja e detyrës së këshillimit, sqarimit të së vërtetës, thirrjes për të mirë dhe paralajmërimit nga e keqja, nuk ka të bëjë me mbajtjen e njerëzve përgjegjës, apo ndërhyrje në jetën privat siç e quajnë disa, apo shpërblimin e tyre dhe gjykimin e gjendjes së tyre në jetën e përtejme etj. Kjo çështje është vetëm për Zotin e Madhëruar, e sa për ne, ne bëjmë detyrën që ka urdhëruar Zoti xh.sh. ashtu siç na ka lajmëruar Ai në ajetet kuranore: “Nga ju le të jetë grup që thërret në atë që është e dobishme, urdhëron për punë të mbara

dhe ndalon nga e keqja. Të tillët janë ata të shpëtuarit.” (Ali Imran, 104).

Ne gjithashtu përmbushim të drejtat e myslimanëve që kemi ndaj tyre dhe me këtë realizojmë besnikërinë, dashurinë dhe mbështetjen e tyre, siç ka thënë i Plotfuqishmi: “Besimtarët dhe besimtare të dashur për njëri-tjetrin, urdhërojnë për të mirë, e ndalojnë nga e keqja, e falin namazin dhe japin zeqatin, respektojnë Allahun dhe të dërguarin e Tij. Të tillët do t’i mëshirojë Allahu. Allahu është ngadhënjyes, i urtë. (Et-Tevbe, 71).

E sa i përket thënies së tyre që shprehen se njeriu është i lirë përderisa nuk bën dëm, atëherë nëse këtë e pranojmë si të mirëqenë, rezulton se të bërit gjynahm, përveç që dëmton pronarin e saj, e dëmton edhe bashkësinë e tij, siç u bë e qartë nga sa u tha më lart në hadithin që i Dërguari i Zotit, paqja qoftë mbi të, ka thënë: “Kush prej jush sheh një të keqe, le ta ndryshojë atë me dorën e tij dhe nëse nuk mundet, atëherë me gjuhën e tij, e nëse nuk mundet, atëherë me zemër, dhe ky është besimi më i dobët.”

Kurse në një hadith tjetër, ai jep mesazhin se: “Pasha Atë në dorën e të Cilit është shpirti im, do të urdhëroni për të mirë dhe do të ndaloni nga e keqja, ose së shpejti Zoti do të dërgojë një dënim prej Tij, pastaj do ta thërrisni Atë, dhe Ai nuk do t’ju përgjigjet.” (Tirmidhiu).

- 1 Ebu Gamid el Gazali, Ihja ulumu-d-in, Dare-l-fikr, Bejrut, 1995, v.3/306.
- 2 Tefvik el Vai, Ed-da’vetu ilallah, Daru-l-Jekin, Mensure, Egjipt, botim i dytë, 1995, f.383.
- 3 Hisham Talib, Besëlidhja e thirrjes islame, Logos-A, Shkup, 2017, f.72.
- 4 Sabahudin Jashari, Hartë e ligjërimit islam bashkëkohor tek shqiptarët, Ardhmëria, Tiranë, 2020, f.99.
- 5 Abdulkerim Zejdani, Usulu-d-ave, Muesesetu errisale, botimi i IX-të, Bejrut, 1999, f.575.
- 6 Muhamed Essefarini, Gidhau el bab, li sherhi mendhumeti-l-adab, Dar al Kotab al ilmiyah, Beirut, 1996, v.1, f.211.
- 7 Abdulaziz el Mes’ud, El emru bil marufi ve nehu anil munker, Riad, Dar el vatan, 2016, bot.3, v.1, f.56.
- 8 Jusuf Kardavi, Rizgjimi islam nga adoleshenca drejt pjekurisë, Furkan ISM, Shkup, 2007, f.307.
- 9 Sabahudin Jashari, Hartë e ligjërimit islam bashkëkohor tek shqiptarët, Ardhmëria, Tiranë, 2020, f.100.
- 10 Jusuf Kardavi, Rizgjimi islam nga adoleshenca drejt pjekurisë, Furkan ISM, Shkup, 2007, f.308.
- 11 Po aty, f.310.
- 12 Muslimi, 1/69 kapitulli mbi Imanin, kevnun-n-nehji anil- munkeri minel Imani., nr.49.
- 13 Po aty, f.311.
- 14 Sherh Enevevi, Sahih Muslim, 2/22.

Intervistë me znj. Hava Maloku

«Qëllimet e larta do t'ju shërbejnë si motivues për jetën tuaj»

“LinkedIn” ka mbi 830 milion anëtarë nga 200 vende të botës. Prej tyre 85 mijë janë në Kosovë dhe 430 mijë në Shqipëri. Sa u përket bizneseve, mbi 58 milion biznese kanë faqe në “LinkedIn” dhe mbi 120 mijë shkolla. Në Kosovë kemi 555 biznese, ndërsa në Shqipëri 6600.

Enderuara znj. Maloku, fillimisht ju urojmë për arritjet e sukseset tuaja në avancimin tuaj profesional, njëherësh shprehim kënaqësinë që të jeni pjesë e intervistës për revistën e përmuajshme “Dituria Islame”.

A mund të na rrëfeni pak rreth rrugëtimit të shkollimit tuaj? Pra, ku keni lindur dhe ku keni kryer shkollimin e mesëm, e pastaj edhe ku keni vazhduar studimet tuaja të mëtejshme?

Kam lindur në Gjiilan, kam jetuar vetëm dy vitet e para të jetës, pastaj prindërit janë zhvendosur në lagjen Bregu i Diellit, në Prishtinë. Shkollimin fillor e kam përfunduar në shkollën “Ismail Qemali”, ndërsa atë të mesëm në gjimnazin “Xhevdet Doda”. Pas përfundimit të gjimnazit, kam fituar një bursë për studime në “Graceland University” që gjendet në Iowa të ShBA-ve. Për tri vite kam përfunduar dy drejtime në fakultetet “Marrëdhënie të Biznesit” dhe “Biznes Internacional me orientim në Teknologji Informativ”. Për studimet e masterit, vendosa të shkoj në San Francisko, ani pse nuk e kisha vizituar asnjëherë, por Silicon Valley sa kishte filluar të bëhej edhe mendova që është një mundësi e mirë për të qenë aty. Masterin në Biznes dhe Administrim (MBA) e kam përfunduar në “University of San Francisco” dhe me të përfunduar kam filluar me punë në San Francisko. Në ndërkohë kam përfunduar edhe doktoratën në “Golden Gate University” në drejtimin e Marketingut.

Prej sa vitesh jetoni e punoni në ShBA, dhe çfarë statusi gëzoni atje aktualisht?

Në ShBA jetoj dhe veproj që 19 vjet. Kam shtetësinë e dyfishtë, atë të Amerikës dhe të Kosovës.

Po rreth kompanisë ku jeni e punësuar, a mund të na rrëfeni profilin e saj, veprimtarinë biznesore dhe kapacitetet e saj kapitale dhe ato të fuqisë punëtore?

“LinkedIn” është rrjeti social kryesor në botë për profesionistë. Me fjalë të tjera është një platforme digjitale që ju ofron anëtarëve të tyre të krijojnë faqen personale ku mund ta paraqesin një lloj pasqyre profesionale për veten. Aty përfshihen edukimi, eksperiencia e punës, rolet, aftësitë e

tyre, rekomandimet dhe arritjet. Ata gjithashtu mund të bëhen pjesë e grupeve të ndryshme ku diskutohet për tema të caktuara që kanë interes, mund t'i ndjekin faqet e kompanive apo shkollave që ju interesojnë. Në përgjithësi është një platformë ku mund të gjejnë punë, të krijojnë kontakte dhe të lidhen me profesionistë e kompani nga më të ndryshmet.

“LinkedIn” ka mbi 830 milion anëtarë nga 200 vende të botës. Prej tyre 85 mijë janë në Kosovë dhe 430 mijë në Shqipëri. Sa u përket bizneseve, mbi 58 milion biznese kanë faqe në “LinkedIn” dhe mbi 120 mijë shkolla. Në Kosovë kemi 555 biznese, ndërsa në Shqipëri 6600. Arsyeja pse ekziston kjo diferencë kaq e madhe e anëtarëve ndërmjet Shqipërisë dhe Kosovës është se në fillim Kosova s'ka ekzistuar si shtet në “LinkedIn”, prandaj njerëzit e kanë zgjedh Shqipërinë si shtet. Tash që Kosova ekziston si shtet në platformë, anëtarët mund ta ndërrojnë shtetin direkt në profilin e tyre. Sa u përket të hyrave “LinkedIn” gjeneron 11.5 miliard dollarë. Nëse i shikojmë statistikën, 50 milion njerëz kërkojnë puna çdo javë, 122 milion njerëz kanë pasur të paktën një intervistë përmes “LinkedIn”, 95 aplikacione krijohen çdo sekondë dhe 3 njerëz punësohen çdo minutë.

Si keni arritur të përzgjidheni në kompaninë ku punoni, me çfarë kriteresh dhe a ka shqiptarë të tjerë në të?

Për të arritur deri këtu është dashur një punë e përvojë e madhe. Kur kam aplikuar kam pasur një përvojë të gjerë në fushën e marketingut dhe të teknologjisë dhe një shkollim të duhur. Kam pasur dhjetë intervista të ndryshme me pyetje prej marketingut, teknologjisë e deri ato matematikore dhe psikologjike. Përmes këtyre intervistave dëshirojnë me ditë se a je i përgatitur jo vetëm profesionalisht, por edhe emocionalisht, si e menaxhon stresin, punën në presion etj.. Por mendoj që është edhe pak fat se shumë e shumë njerëz të kualifikuar aplikojnë në çdo çast e nuk përzgjidhen për intervistë. Ndonjëherë për një rol të vetëm numri i aplikantëve shkon në mbi 1500 persona. E kuptohet që shumica prej tyre janë të aftë dhe të suksesshëm. Nganjëherë ndodhemi në vendin e duhur dhe në kohën e duhur.

Ju çfarë pozite mbani në këtë kompani?

Sa i përket rolit tim, unë menaxhoj produktin më të madh në “LinkedIn”, LinkedIn Premium. Me fjalë tjera, e menaxhoj marketingun online, përmes emailit dhe web faqeve për LinkedIn Premium. Premium është një produkt me pagesë (\$29.99 për muaj) që i shtohet profilit dhe si rezultat anëtarë me premium ka qasje në LinkedIn Learning, ku mund të ndjekë klase online, duke marrë parasysh librarinë prej më shumë se 15,000 klase. Gjithashtu ka mundësi të dërgojë mesazhe edhe anëtarëve që nuk janë pjesë e shoqërisë, ka mundësi në mënyrë anonime t'i shikoj profilet e anëtarëve të tjerë dhe kur të bëjnë aplikimin për punë e kuptojnë se ku radhiten në krahasim me aplikantët e tjerë. P.sh. top 10%, do të thotë je në top 10% e anëtarëve më të kualifikuar prej të gjithëve që kanë aplikuar.

Roli që kam ka përgjegjësi të madhe, vetëm në një javë kam dërguar mbi 130 milion emaila anëtarëve. Që do të thotë se kujdesi duhet të jetë maksimal që gjithçka të jetë korrekte se ndikon në tërë brendin e kompanisë.

A mendoni se ndonjëherë jeni paragjykuar për prejardhjen tuaj, religjionin apo eventualisht edhe për pamjen tuaj-mbulesën?

Në Amerikë secili respektohet dhe vlerësohet për punën që bën, e jo për prejardhjen, fenë,

Unë menaxhoj produktin më të madh në “LinkedIn”, LinkedIn Premium. Me fjalë tjera, e menaxhoj marketingun online, përmes emailit dhe web faqeve për LinkedIn Premium.

apo racën. Në kompaninë që punoj kemi dhomën e lutjeve, ku mund t'i kryejmë obligimet e namazit. Edhe për ushqim kemi shenja të ndryshme se çfarë përbërës ka që të jetë sa më konform besimeve tona. Në Amerikë të pranojnë ashtu siç je, në fakt të çmojnë edhe më shumë nëse je vetvetja.

Një intelektualeje sikur jeni ju, besojmë se ka detyrë edhe ta përfaqësojë vendin e saj në vendin ku jeton e vepron në nivelin më të mirë të mundshëm. E, ju si punonjëse e një kompanie prestigjioze amerikane, a mendoni se duhet ta luani edhe rolin e një “ambasadoreje” të shtetit tonë?

Patjetër, çdoherë, jo vetëm unë, por secili shqiptar në diasporë është ambasador i vendit të tij. Prandaj duhet të kemi kujdes se si sillemi se jemi pasqyrë e tërë kombit.

Cili ka qenë motivi juaj i vazhdueshëm që ju ka shtyrë drejt sukseseve në karrierë, dhe i cili nuk iu hiqet nga mendja asnjëherë?

Motivi kryesor kanë qenë prindërit. Ata kanë sakrifikuar shumë që ne, fëmijët, të arrijmë këtu ku jemi. Jam fëmija i madh i një familje të madhe që përbëhet nga 6 fëmijë dhe 2 prindër. Të dy prindërit janë me profesion arsimtar të gjuhës dhe letërsisë shqipe, ndërsa ne të gjashtë fëmijët kemi studiuar në ShBA në fusha të ndryshme. Një vëlla dhe një motër janë rikthyer të kontribuojnë në Kosovë në fushën e biznesit, një motër vazhdon me studime në biokimi në Cyrih dhe vëllai e motra e vogël janë në përfundim të magjistraturës për Shkenca Kompjuterike në San Francisko. Prindërit e mi nuk kanë pasur shumë kapital apo pozita kyçe në Kosovë, por na kanë rritur me shumë dashuri të madhe dhe na kanë shty të mendojmë se me punë arrihet gjithçka. Edhe para lufte, kur situata në Kosovë ka qenë shumë e tensionuar na kanë këshilluar që të përgatitemi, sepse mundësia vjen vetëm një herë në jetë, e nëse nuk jemi gati, nuk mund ta kapim.

Çfarë obligimi ndieni ju tani ndaj vendit tonë, kur jeni larg tij në një vend tej oqeanik?

Nuk e kisha thanë obligim, por një dëshirë të madhe me pa vendim tim duke përparuar. Andaj kjo të shtyn të mundohemi sa ma shumë të kontribuojmë që ta çojmë Kosovën përpara.

Krejt në fund, cilat do të ishin porositë tuaja për brezin e ri që premtan një të ardhme të ndritur për vendin tonë?

Unë do ta ndaja mesazhin tim për të rinjtë në tri pika:

- **Vendosi vetes qëllime të larta në jetë.** Qëllimet e larta në jetë do t'ju shërbejnë si motivues për jetën tënde. Vendosja e qëllimeve ndihmon të qëndroni të motivuar dhe ju japin një fokus në jetë. Gjithashtu ju ndihmojnë ta mposhtni zvarritjen e punëve. Këtu vlen të theksohet edhe menaxhimi i tyre. Qëllimet e mëdha duhet të ndahen në ato më të vogla deri në ato ditore. P.sh. sot kam qëllim ta lexojë një faqe të një libri. Nëse çdo ditë e lexoj nga një faqe, në fund të vitit kam lexuar 365 faqe. Ne shqiptarët e kemi një thënie “Pika, pika mbushet pusi.” Nëse qëllimet e mëdha i ndajmë në të vogla, atëherë gjithçka është e arritshme. Nuk ka qëllime të paarritshme.

- **Sa ma shumë networking.** Networking është proces i bashkëveprimit me të tjerët për të shkëmbyer informacione dhe për të zhvilluar kontakte profesionale ose sociale. Networking apo lidhja me njerëz kontribuon në mirëqenien tuaj sociale, çon në shkëmbimin e ideve dhe ju ndihmon të takoni njerëz në të gjitha nivelet profesionale. Kjo vlen si për shkollë, ashtu edhe për punë. Nuk është vetëm në Kosovë që e marrin punën me të “njohshëm”. Edhe në Amerikë ndodh po e njëjta gjë. Nëse krijoni atë rrjetin tuaj profesional, shumë më lehtë përparoni.

- **Ec me kohën.** Nëse nuk mësojmë dhe avancohemi çdo ditë, shumë lehtë dalim nga tregu. Gjërat që kanë funksionuar para 10 vjetëve nuk funksionojnë më. Puna po ndryshon dita-ditës. Nuk mjafton vetëm me përfunduar një fakultet edhe je i aftë për punë. Në fakt, shkolla ta jep një shprehje pune, por jo më shumë. Shumicës prej nesh as që na kujtohen gjërat që i kemi mësuar në shkollë. Duhet të jemi të hapur të mësojmë gjëra të reja si në punë ashtu edhe jashtë saj. Vetëm në atë mënyrë mund të përparojmë. (Intervistoi: D.A.)

Islami si faktor kryesor në mbijetesën e kombit

Për më shumë se nëntëmbëdhjetë shekuj, shqiptarët kanë qenë pjesë e perandorive, të cilat bazoheshin jo te kombi, por te politika dhe feja. Ndikimi i politikës dhe religjioneve kanë qenë thelbësore në jetën e tyre.

Xhafer Sadiku

Shqiptarët dhe popujt e tjerë të Ballkanit kanë qenë për periudha të gjata pjesë e perandorive, të Perëndimit e të Lindjes. Ndikimi i tyre mbi këta popuj ka qenë i madh. Perandoritë, përgjatë sundimit të tyre, kanë pasur rol të rëndësishëm në përhapjen dhe mbrojtjen e religjioneve.

Për më shumë se nëntëmbëdhjetë shekuj, shqiptarët kanë qenë pjesë e perandorive, të cilat bazoheshin jo te kombi, por te politika dhe feja. Ndikimi i politikës dhe religjioneve kanë qenë thelbësore në jetën e tyre.

PERIUDHA PARA ISLAMIT

Shqiptarët prej shekujsh ndodheshin midis latinëve nga bregdeti, sllavëve nga Lindja e Verilindja dhe grekëve nga Jugu. Presioni sllav i ngushtoi në pjesën perëndimore të gadishullit. Duke qenë nën sundimin e perandorive të Romës dhe Bizantit, por në periferi të tyre, viset ku banonin shqiptarët ishin objekt sulmesh, plaçkitjesh dhe sundimesh. Për një kohë të gjatë të shekujve të parë të krishterimit deri në shekullin e shtatë, qytetet e bregut të detit, prej Dalmacisë në veri e deri në Vlorë, ishin nën influencën e Perëndimit, sidomos të shteteve italiane.¹

Gjatë shekujve V dhe VII, në Adriatik e brigjet e tij, zonat e influencës ishin ndarë e bëheshin shpesh teatër i luftërave e grindjeve për sundim. Për disa shekuj, deri në shekullin XIV, dhuna, intrigat dhe rivalitetet mbizotëronin dhe e bënë Adriatikon dhe brigjet lindore të tij, fushë të përplasjes midis latinizmit dhe sllavizmit, në dëm të popullsisë vendase.

Ata humbën qytetet bregdetare, ndërsa sllavët u kishin marrë fushat në Verilindje dhe Lindje. Qytetet bregdetare

zotëroheshin nga latinët, ndërsa shqiptarët kishin disa qyteza të vogla në brendësi të vendit. Dukej se latinët nga Perëndimi dhe sllavët nga Lindja i kishin mbërthyer si në morsë shqiptarët.

Në shekullin X, shqiptarët ishin në zotërim të bullgarëve që ishin shtrirë deri në Butrint, Himarë, Vlorë, madje edhe në Durrës, duke caktuar kryeqytet Ohrrin.²

Shtrirja e territorit ku banonin shqiptarët ka ndryshuar në kohë, pasi gjatë mesjetës së hershme deri në fillim të erës moderne, shqiptarët kanë qenë të detyruar të vendoseshin në pjesën kodrinore dhe malore të vendit të tyre për shkak të sulmeve të latinëve dhe të sllavëve.

Përhapja e Islamit në Ballkan dhe në territoret shqiptare kishte filluar para ardhjes së osmanëve në gadishull. Perandori bizantin, Teofil, për të përballuar dyndjet serbe, kishte sjellë në Maqedoni 14.000 myslimanë.

Milan Suflay për atë periudhë, shkruante: “Nëpër malet shqiptare të paprekura nga luftërat e rreziqet, popullsia e një race shumë të bukur u mbajt e freskët, pjellore, e shëndoshë, me një jetësi të jashtëzakonshme ndër disa vise, e qëndrueshme ndër të gjitha fatkeqësitë, luftëtare, së cilës i ishte “dyshek toka, e jastëk guri”.³ Në periudha të qeta ata ishin të prirë të zhvendoseshin drejt fushave. Kështu shqiptarët, - theksonte Shuflay, - rifituan edhe njëherë një pjesë të mirë të vendeve të banuara prej të parëve, të cilat me gjithë propagandat e huaja, përgjithësisht, i ruajtën deri me sot.”

SHQIPTARËT NË PERANDORINË OSMANE

Gjendja e shqiptarëve do të ndryshonte me daljen e Perandorisë Osmane në gadishullin e Ballkanit. Shumë shqiptarë u përfshinë në ushtrinë osmane, madje morën pjesë në betejat e osmanëve kundër mongolëve dhe treguan trimëri të madhe. Ardhja e osmanëve në territoret shqiptare dhe fitorja e tyre në betejën e Fushë-Kosovës, më 1389, eliminoi presionin sllav mbi shqiptarët dhe rrezikun e asimilimit të tyre, madje osmanët e shpërbënë mbretërinë serbe. Osmanët ua morën latinëve qytetet bregdetare të Shqipërisë dhe ua kthyen shqiptarëve. Ata ndryshuan karakterin e qyteteve dhe, nga qytete kështjella i kthyen në qytete kasaba; nga qytete për sunduesit latinë, në qytete për popullin. Osmanlinjtë themeluan autoritetin e tyre në Ballkan ku futën për herën e parë në gjithë historinë e këtyre viseve, rrymën e të ashtuquajturit “*Urbanizëm orientali*”. “*Kasaba*”, qyteti ballkanik, është një krijim i Osmanlinjve. Qyteti nuk ishte më kështjella e sunduesve dhe banesat e shërbëtorëve rreth saj, por u shtri përtej tyre.⁴

Profesori i Universitetit të Gottingenit, dr. A. van Grisebaeh, shkruante se qyteti i Shkupit deri nga gjysma e viteve 1830 kishte pasur afro 18.000 shtëpi, por në fund të atyre viteve numri kishte rënë në dy mijë. Banesat ishin të bukura e të mëdha, që tregonin për pasuri dhe mirëqenie. Krahas tyre, Gjirokastra, Janina, Berati, Kruja, Gjakova, etj., vërtetonin zhvillimin e qyteteve kasaba të periudhës osmane.⁵

Perandoria Osmane në fazën e parë të ndërtimit të saj, paraqitej si një vepër e

përbashkët, për ngritjen e së cilës u përpoqën, përveç vetë osmanëve, edhe të gjithë popujt e pushtuar të Azisë së vogël dhe të Ballkanit, pa marrë parasysh ndarjen e fesë, të kombit dhe të gjuhës. Kjo ishte cilësia e veçantë sociologjike që karakterizonte çdo fenomen perandorak, kudo e në çdo fazë të historisë së përbotshme. Perandoritë nuk mbështeten mbi themelin e kombësisë. Bazat e tyre janë fetare dhe politike. Por, përmbi të gjithave, është ndjenja fetare që sundon. Duke qenë kështu, përhapja e Islamit në territoret shqiptare do të luante rol të madh në jetën e shqiptarëve.

Ndryshe nga sa është propaganduar nga shkollat islamofobe të mendimit, kinse Islami është përhapur me dhunë, e vërteta historike është dokumentuar nga autorë të shumtë, seriozë e të pavarur se feja islame është pranuar në mënyrë të lirë, pa përdorim të dhunës apo imponimit.

Për përhapjen e Islamit në popujt të ndryshëm kanë ndikuar faktorë të shumtë e të ndryshëm, siç janë ata politikë, ekonomikë, shoqërorë, etj.

Përhapja e Islamit në Ballkan dhe në territoret shqiptare kishte filluar para ardhjes së osmanëve në gadishull. Perandori bizantin, Teofil, për të përballuar dyndjet serbe, kishte sjellë në Maqedoni 14.000 myslimanë.⁶

Perandoria Osmane, ndryshe nga Perandoria Romake e Bizantine që mbështeteshin vetëm në kristianizëm, funksiononte mbi bazën e pluralizmit religjioz, ku krahas Islamit që ishte feja e perandorisë, lulëzonin edhe fetë e tjera, si krishterimi ortodoks, katolik dhe judaizmi. Elementët historikë, deri atëherë në luftë: sllavë, latinë, grekë, shqiptarë, etj., u përfshinë në Perandorinë Osmane. Islamizmi u pranua në shumicë nga shqiptarët, por e morën edhe shumë bullgarë e serbë, ndërsa pak grekë e kroatë përqaftuan Islamin. Më refraktarë nga të gjithë u treguan rumunët.⁷

Angelo Pernice, në librin “*Origjina e evolucioni historik i kombeve ballkanike*”, botuar në Milano më 1915, vinte në dukje: “Në periudhën e parë të pushtimit, sulltanët bënë koncesione të gjëra: lejuan që në vendet e fituara të formoheshin principata autonome; u lanë pronat pronarëve të vjetër të popujve të nënshtruar dhe u vunë taksa të vogla. Ata i lejuan kristianët të ushtronin lirisht besimin e

Xhamia Ali Pasha në Ohrid (shek. XVI)

tyre, njohën autoritetin e Patrikanës së Kostandinopojës mbi të gjithë ortodoksët, duke i dhënë asaj të drejtën e mbrojtjes së interesave të besimtarëve të tyre, pranë Portës së Lartë.⁷⁸ E njëjta sjellje e osmanëve ishte edhe për Kishën Katolike.

Hofmann S. J., profesor në Institutin Papnor për Studime Orientale, shkruante: “Kisha katolike është zhvilluar edhe nën turqit. Gjatë këtij evolucioni historik, Vikariati Apostolik i Kostandinopojës është tregues i qartë i ambientit politik, kulturor e religjioz.”⁷⁹ Duhet theksuar se deri në vitin 1600 shumica e banorëve në territoret shqiptare ishin të krishterë.

Popullsitë që e përbënin perandorinë osmane ishin ndarë në “milet”, mbi bazën e religjionit të tyre, ku dy ishin më kryesorët:

- Milet fetar mysliman, i cili grupohej rreth hilafetit osman. Myslimanët e çdo kombi ishin anëtarë të këtij grupimi, gëzonin të drejta të njëjta dhe formonin një bashkësi për një qëllim dhe një ideal.

- Milet fetar kristian (rum-milet) që grupohej rreth Patriarkanës së Fanarit. Edhe në këtë millet, ishte po ajo formë: kombe të ndryshme, të drejta të njëjta dhe ideale të përbashkëta.

Gjithë jeta e Perandorisë Osmane zhvillohej brenda në qarkun e këtyre dy lloj grupimeve.¹⁰

Krahas rum-miletit, u organizua një millet armen. Në krye ishte katolikosi. Katolikët e Gallatës administroheshin nga statusi i veçantë i qytetit, kurse ata të provincave konsideroheshin si të varur nga rum-milet. Të nesërmen e pushtimit të Bizantit u organizua mileti hebre (jahudi millet), megjithëse vetëm më 1839 u lëshua një berat (dekret) në formën e duhur. Në 1453, Mehmeti i dytë emëroi drejtpërdrejt si rabin të madh Moshe Kapsaliun, por pasardhësit e tij u zgjodhën nga bashkësia.¹¹

Me përfshirjen e territoreve dhe popullsisë shqiptare në Perandorinë Osmane, shumica e fisnikëve shqiptarë u konvertuan në Islam dhe e ruajtën pasurinë dhe statusin shoqëror, madje këtë të fundit e përmirësuan.¹²

Në veprën “Shqipëria ç’ka qënë, ç’është e çdo të bëhet”, Sami Frashëri ka shkruar: “Shqiptarët kishin zënë të marrin besën e Turqve e të bëhen myslimanë që pa rënë Shqipëria në duart e Turqve” të cilët, “gjetën në shqiptarët, një shok të luftës e të besës, edhe shqiptarët gjetën në Turqit një zot që u hapte përpara një shesh të gjërë e të çpenguarë...”¹³ Ai përmendte shqiptarin Bajazit pasha, që në luftën e osmanëve kundër Timurlengut kishte shpëtuar Sulltan Mehmetin duke e nxjerrë nga rrethimi. “Ky ishte shqiptar”, - shkruante Sami Farshëri, - “si dhe shumë të tjerë pashallarë e të tjerë njerëz të mëdhenj, që kanë treguar trimëri të mëdha e shërbime të rënda në ushtrinë e Turqve shumë kohë më parë se të merrej Shqipëria prej Turqve”.¹⁴

Toleranca fetare e Perandorisë Osmane dhe pluralizmi religjioz i saj, ndikoi në mirëkuptimin e kombeve dhe religjioneve që i përbënin. Giovanni La Cecilia, në librin “Rusia e Evropa Perëndimore në çështjen e Lindjes”, shkruante: “Toleranca religjioze e osmanlinjve ishte shpallur që në aktet e para të Zotit të ri të Bizantit”.¹⁵

Një prelat i lartë i Kishës Katolike, i dërguari apostolik i Vatikanit në Shqipëri, gjatë viteve të Luftës II botërore, Leone G. B. Nigris, në librin “Lindja kristiane e Roma”, shkruante se kishte të krishterë që mendonin se: “Më mirë çallma e turkut se sa kurora e Papës”, ndërsa të tjerë thoshin që: “Duhet të preferojmë më mirë turqit se latinët”. Në fund të shekullit XIX, iu përgjigjen apelit të Leonit 18, me fjalët: “Ne nuk duam që të jemi skllevër”.¹⁶

Shoqëria e ndërtuar në Ballkan, pas ardhjes së osmanëve, ishte e bazuar në dy elementë të civilizimit: Islamit dhe Ortodoksisë. Midis këtyre civilizimeve ishte kohezioni reciprok, vepra e njërit plotësonte veprën e tjetrit, e secila nuk mund të ishte vitale e pavarur nga tjetra.

Pas shekullit XVI, në shoqërinë ortodokse-myslimane ishte një ndarje e madhe e punës politiko-sociale, që lejonte paqen konsistente dhe zhvillimin progresiv të dy elementëve përbërës të saj. Këtë e pohonte edhe i ngarkuari me punë i Greqisë në Romë, Mizopulos, më 1908, i cili, midis të tjerave,

Myslimanë e të krishterë kanë shërbyer, që të dy palët, në qeverinë e Perandorisë Osmane dhe i kanë dhënë asaj burra shteti të përmendur dhe dijetarë të zot.

deklaronte: “Shteti otoman është Bizanti i vjetër nën të tjerë zotërinj e tjetër emër. Por në thelb mbetet e njëjta, me përjashtim që, në vend të një, janë dy popuj që përbëjnë bazën e perandorisë së re. Myslimanët janë padronët politikë, ne padronët socialë...”¹⁷

SHQIPTARËT, SUNDUES TË SHQIPËRISË

Kushdo që studion periudhën e Perandorisë Osmane do të befasonet nga roli që kanë luajtur shqiptarët. Sistemi i qeverisjes së Perandorisë Osmane deri në vitin 1808, kur në fron hipi Sulltan Mahmudi i Dytë, ishte një lloj autonomie me një liri, pothuajse të plotë, për popujt e ndryshëm të perandorisë. Pra, thënë ndryshe, perandoria funksiononte mbi bazën e parimit federal.

Në Shqipëri, administrata ishte në dorë të bejlerëve e të agallarëve vendas dhe bazohej mbi trashëgiminë, djalë mbas djali. Sulltani ndërhynte vetëm në emërimet më të larta, si të sanxhak-bejlerë, bejlerë-beve e vezirëve. Por edhe ata i emëronte nga paria e vendit. Me shqiptarët, sulltani përbënte gardën e tij, ndërsa sistemi i financave ishte mbushur me shqiptarë. Stambolli e Anadolli qeveriseshin prej shqiptarëve: pashallarë, kadilerë, kajmekamë, nëpunës doganash e xhandarë, shqiptarët gjendeshin deri në skaj të perandorisë.¹⁸ Pasanikët shqiptarë, kudo që emëroheshin, merrnin me vete nga vegjëlja shqiptare. Shqiptarët ndodheshin në të gjitha zyrat e Perandorisë Osmane.

Qeveria osmane emëronte në Shqipëri pothuajse gjithnjë sundimtarë prej kombësisë shqiptare dhe nga familje të përmendura për trimëri e politikë. Myslimanë e të krishterë kanë shërbyer, që të dy palët, në qeverinë e Perandorisë Osmane dhe i kanë dhënë asaj burra shteti të përmendur dhe dijetarë të zot. Edhe në luftëra, shqiptarët, myslimanë e të krishterë kanë marrë pjesë së bashku. Të krishterët ishin të armatosur si vëllezërit e tyre që u islamizuan.¹⁹

Shqiptarët, të mësuar me luftëra të paprera, duke pranuar fenë myslimane, gëzonin privilegje të veçanta dhe realizonin dëshirat e ambiciet e tyre. Për më shumë se katër shekuj e gjysmë, Perandoria Osmane pati shumë gjeneralë të famshëm shqiptarë, vezirë të

mëdhenj dhe me dhjetëra agallarë të jeni-çerëve. Garda perandorake përbëhej prej shqiptarëve, të cilët e kishin rrugën të hapur për t'u ngritur deri në zyrat më të larta të perandorisë. Shqiptarët, - shkruante Alessandri Turko, - përbënin gjithnjë bërthamën e asaj ushtrie të tmerrshme, që konsiderohej më e forta në botë.²⁰

Për vendin e shqiptarëve në Perandorinë Osmane, Eqrem Bej Vlora, shkruante: “Në kohën e sundimit turk ne gjejmë në çdo degë të veprimtarisë, mijëra shqiptarë që sundojnë baras me turqit fatin e Perandorisë...Prej dyerve të Kalasë së Vjenës, në Beuder e Kaukazit, në Persi e në ranishtet e Arabisë shkëlqenin cilësitë luftarake të shqiptarëve.”²¹

Nga viti 1453 deri në reformat e Tanzimatit, për afro katër shekuj, shqiptarët sunduan jo vetëm vendin e tyre, por edhe rajonet e largëta të perandorisë. Mit'had Frashëri shkruante: “Shqipëria hyri nën sundim të Turqisë, jo si një vend i mundur, po si një komb shok dhe baras. Shqipëria, mund të themi se, ka qenë i vetmi vend që ka mbajtur lirinë dhe zakonet e saj: Turqia veç emrin kish në vendin tonë, se qeveri e vendit ka mbetur gjithnjë në duart e shqiptarëve, të fëmijëve (familjeve, - Xh. S.) të vendit, që kanë mbajtur gjer fort mëvetësinë e tyre, aq sa qeveri e Turqisë s'kish asnjë fuqi në Shqipëri.”²²

Georg Stadtmuller vinte në dukje se që nga mbarimi i shekullit XVI deri në luftën ballkanike (1912), pothuaj se shumë nga vendet dhe zyrat kryesore të Perandorisë ishin në dorë të shqiptarëve. Shqiptarët, - shkruante ai, - përbënin thelbin e ushtrisë osmane. Kudo, në të gjitha krahinat e Perandorisë së gjerë deri në Irak dhe në Sudanin egjiptian, kishte garnizone “arnaute”, të cilat e përshkonin gjithë Perandorinë. Ata u ngjitën edhe ndër vendet më të larta të nëpunësive, kështu që, qysh më 1590 më të shumtët e vezirëve ishin shqiptarë. Shqiptarët ishin, mbas turqve, shtyllat më të forta të Perandorisë Osmane.²³ Pas tyre vinin grekët e boshnjakët, serbët e bullgarët, rumunët e arabët dhe në fund çerkezët e tartarët. Shqiptarët kishin zënë vend të rëndësishëm në ushtri, ndërsa grekët në administratë e në organizmin e funksionimit shtetëror. “Shqiptarët që kaluan me shumicë në islamizëm qysh prej mbarimit

të shekullit XVI, - vinte në dukje Stadtmuller, - në saje të forcës së vet ushtarake, fitojnë menjëherë vendet e para në ushtri... Shqiptarët, mbas turqve, bëhen mbrojtësit më të rëndësishëm të mbretërisë otomane.”²⁴

Në fund të shekullit XIX, në Rumeli kishte më shumë shqiptarë në funksionet e perandorisë se të kombeve të tjerë, madje më shumë se vetë turqit. Alfred Rappaport, diplomat i perandorisë Austro-Hungareze dhe nga njohësit më të thellë të Ballkanit, kishte vënë re se midis elementit të zgjedhur të burokracisë otomane, “Hysen Hilmi Pasha, kishte grumullue ma të shumën shqiptarë, për administrim të tri vilajeteve”. Ishte periudha kur Fuqitë e Mëdha i imponuan Perandorisë Osmane zbatimin e marrëveshjes austro-ruse të Murzstegu-t (1903) për reforma në Maqedoni. Ishin reforma që do të rezultonin shkatërrimtare për shqiptarët, por që nuk u zbatuan nga rezistenca e tyre.

Deri në rënien e Perandorisë Osmane, shqiptarët ushtruan, në tërë Perandorinë Osmane, funksione politike, ushtarake e administrative dhe përbënin palcën e administratës civile e ushtarake të shtetit osman. Sipas Giovanni Amadori-Virgilj, në fillin të shekullit XX, ishin 60.000 shqiptarë në shërbimin politik e ushtarak të perandorisë, 40.000 ushtronin profesione private, ndërsa rreth 100.000 familje shqiptare jetonin nga nëpunësitë në perandori. Në ushtrinë e Perandorisë Osmane ishin 60 gjeneralë shqiptarë, ndërsa mijëra shqiptarë formonin Gardën e Pallatit.²⁵

Myslimanë e të krishterë kanë shërbyer, që të dy palët, në qeverinë e Perandorisë Osmane dhe i kanë dhënë asaj burra shteti të përmendur dhe dijetarë të zot.

- 1 Revista *Hylli i Dritës*, tetor 1938, nr. 10, f. 548.
- 2 A. Pernice - *Origine ed evoluzione storica della Nazioni balcaniche*- Milano- Hoepli 1915, Libri 1. f. 18.
- 3 Revista *Hylli i Dritës*, viti 1944, nr. 3-5, f. 102. P. Marin Sirdani, Shqypnija e Shqyptarët.
- 4 *Përpykja Shqiptare*, viti i parë, v. 1, Tiranë tetor 1936, f. 42-45. Roli historik i Perandorisë s'Osmanllive në Ballkan dhe burime historike t'idesë nacionaliste shqiptare.
- 5 *Diturija*, tetor 1928, nr. 12, f. 388. *Udhëtarët e huaj në Shqipëri gjer në fund të shekullit të 19; Reise durch Rumelien und nach Brussa im Ja Grisebach*, Dr. med. 2 vol., Gottingen 1841.
- 6 Ildebrando Bencivenni, *La Guerra degli stati balcanici conto la Turchia*. f. 21. Shih dhe: *Përpykja Shqiptare*, viti i parë, vëllimi i parë, Tiranë Tetor 1936, f. 42-45. Roli historik i Perandorisë s'Osmanllive në Ballkan dhe burime historike t'idesë nacionaliste shqiptare.
- 7 *Enciclopedia italiana*, v. 5, f. 924.
- 8 Angelo Pernice, *Origine ed evoluzione storica delle nazioni balcaniche*, Milano 1915.
- 9 G. Hofmann, S. J - *Il Vicariato apostolico di Costandino-poli 1453-1830*, Roma 1935, f. 12-13.
- 10 Revista *Përpykja Shqiptare*, viti 1, v. 1, Tiranë Tetor 1936, f. 42-45. Roli historik i Perandorisë s'Osmanllive në Ballkan dhe burime historike t'idesë nacionaliste shqiptare.
- 11 George Castellan, *Histori e Ballkanit*, f. 125.
- 12 *Histori e Shqipërisë*, Tiranë 1964, v. 2, f. 239.
- 13 Sami Frashëri, *Shqipëria ç'ka qënë, ç' është e çdo të bëhet. Mendime për shpëtimin e mëmëdheut nga rreziqet që e kanë rrethuar*, Bukuresht, 1899, f. 13-14-15.
- 14 Sami Frashëri, vepër e cituar, f. 33.
- 15 Giovanni La Cecilia, *La Rusia e L'Evropa Occidentale nella questione d'oriente*, Genova 1860, v. 1, f. 8.
- 16 Leone G.B. Nigris - *L'Oriente cristiano e Roma*, Grottaferrato 1942, f. 127.
- 17 Giovanni Amadori Virgilj, *La questione rumeliota e la politica italiana*, Bitonto 1908, Volume primo, f. 46-47.
- 18 Revista *LEKA* numër i veçantë, viti 1938, nr. 10-12, f. 431. Shqipnija para Lidhjes së Prizrenit.
- 19 AQSH, fondi Komuniteti Mysliman, viti 1960, dosja 73.
- 20 Alessandro Turco, *La politica italiana in Albania*, Roma 1914, f. 14.
- 21 Eqrem Vlora, *Përpykjet e popullit shqiptar*, Tomori i Vogël (viti 1, Nr. 7, 1 prill 1912)
- 22 Lumo Skëndo, *Shqiptarët gjer më tani dhe pastaj*, Dituria, Selanik, moti i parë, 1 mars 1909, nr. 3, f. 33-36.
- 23 *Leka*, viti 1944, nr. 4-8, f. 284.
- 24 *Hylli i Dritës*, mars-prill 1940, f. 196.
- 25 Giovanni Amadori-Virgilj, vepër e cituar, f. 331.

Arti dhe liria

Arti krijohet nga përjetimi shpirtëror, dhe e ngushëllon vetëm shpirtin. Në natyrshmërinë e tij, një shpirt domosdo prodhon art, deri kur nevoja materiale nuk “e vret” atë. Pra, deri kur tek ai nuk sundon nevoja materiale.

Mr. Besnik Jaha

Askush nuk mund të thotë se arti është kjo që them unë, dhe vetëm kjo. Përkufizimet për artin variojnë në lloje aq sa janë njerëzit. Sepse arti është ajo që del nga shpirti ynë njerëzor. Sepse secili, në atë që frymëzohemi ndryshojmë nga tjetri. Tërheqja, ekspresiviteti nga arti ekziston çdoherë kur shpirti ynë lirshëm ka përjetuar ose përjeton atë që e nxjerr lirshëm shpirti i tjetrit, pra, si art. Kur e gjejmë veten tek arti i tjetrit, ne, duke qenë të lirë, pashmangshëm se e pëlqejmë atë. Sepse e pëlqen shpirti ynë i lirë.

Për shembull, letërsia, si art i lirisë, është e hapur për të gjithë. Ajo është e gjerë sa vetë jeta. Ajo është imitim i jetës (Aristoteli e quante *mimesis*, nga greqishtja *imitim*). Megjithatë njihet si arti i fjalës së shkruar, letërsia nuk është vetëm aq. Ajo është arti i realizuar në mënyrën më të lirë në jetë; letërsia është arti ku gjithë artet mund të jenë figura të tij (të gjitha artet i pranon brenda vetes); nëse më paragjykoni për pikturën, kujtoni kaligrafinë, që është edhe art verbal, edhe pamor!

Letërsia është ajo që mundohet të na njohë me vetën tonë. Letërsia është ajo që na mëson se edhe aty, sikurse në jetë, më shumë duhet të pranojmë, sesa të refuzojmë. Duhet të pranojmë, që ta njohim atë pjesën e panjohur të vetes, dhe kështu t'i përgjigjemi Sokratit në imperativin filozofik *njihe veten*. Duhet ta njohim për njohjen më mirë të vetes.

Siç mund ta shihni, arti dhe liria qëndrojnë shumë të lidhur mes vete. Që ta kuptojmë edhe më mirë, do të na mjaftonte ta krahasojmë/metaforizojmë! Sepse koncepti i të bukurës është në figurën dhe konceptin e krahasimit, respektivisht metaforës (në antikë, mbretëreshës së figurave).

Në anën tjetër, edhe esenca e jetës është vetë liria. Pa të njeriu nuk është komplet njeri. Madje-madje, edhe Zoti e krijoi njeriun që të jetë i lirë, dhe e gjykon vetëm për atë që bën kur është i lirë, natyrisht brenda vullnetit hyjnor të Vet Zotit. Në bazë të këtij koncepti secili edhe duhet *ta dijë se kushti i parë i artit është liria e artistit. Arti është vepër e shpirtrave të lirë... të lirë në arenën e lirisë në praninë e origjinës së krijimit*¹.

Epo, kush nuk e do lirinë?

Zoti e begatoi njeriun me shpirt të lirë. Me gjënë më të bukur nga gjithë çfarë i dha. Prandaj, një shpirt i lirë sigurisht se e do të bukurën. Sepse buron nga bukuria. Bukuria Absolute.

Ja pse edhe ne e duam të bukurën. Sepse Zoti e do të bukurën. Ne vetëm bëjmë *mimesis*, imitojmë krijimtarinë e Zotit – Krijimin e Tij të mrekullueshëm edhe në dashurinë tonë ndaj të bukurës. “Zoti është i bukur, dhe e do të bukurën.”², thoshte më i dashuri i Zotit, Muhamedi, (Paqja dhe mëshira e Zotit qofshin mbi të!). E, po mbi konceptin e të bukurës buron edhe vetë dashuria. “Bukuria është themel dhe shkak i të gjitha dashurive.”, vazhdon transmetimin Ibën Arabiu.³

Mirëpo si qëndron realiteti njerëzor përballë këtij koncepti?!

Për anash kësaj pyetjeje që parashtruam më sipër më vjen ndërmend një thënie e filozofit francez Zhan Zhak Ruso (Jean Jacques Rousseau), i cili për “*mimesisin*” njerëzon përballë “artit hyjnor” pati thënë: “Të gjitha gjërat që bëri Krijuesi janë të mira, mirëpo çdo gjë degjeneroi nga dora e njeriut.”

Zoti e begatoi njeriun edhe me trup. Trupi i njeriut nuk e prodhon artin. Këtë e bën shpirti: gjëja më e lirë nga gjithë çfarë Zoti i dha njeriut. Prandaj, një shpirt i lirë e do lirinë. Sepse buron nga liria.

ARTI DHE SHPIRTI

Pa lirinë si koncept arti nuk do të ekzistonte. Sepse arti është komunikim me shpirtin, dhe jo me trupin. Arti s’është material, dhe nuk i referohet materiale. Arti krijohet nga përjetimi shpirtëror, dhe e ngushëllon vetëm shpirtin. Në natyrshmërinë e tij, një shpirt domosdo prodhon art, deri kur nevoja materiale nuk “e vret” atë. Pra, deri kur tek ai nuk sundon nevoja materiale.

Shpirti është i nënshtruar vetëm ndaj Zotit. Trupi mund të jetë edhe ndaj dikujt tjetër. Pra, parimisht, shpirti është i lirë. Sepse Zoti e bëri të lirë.

Dhe, arti është produkt i shpirtit. Në bazë të këtij koncepti, dhe bazuar në atë që thamë më sipër, edhe arti është i lirë sikurse shpirti. Sepse bëhet për shpirtin, dhe e nënshtron dhe i nënshtrohet vetëm shpirtit.

Edhe pse është i lirë, arti nuk e do rastësinë. Si veçori themelore e artit është eliminimi

Shpirti është i nënshtruar vetëm ndaj Zotit. Trupi mund të jetë edhe ndaj dikujt tjetër. Pra, parimisht, shpirti është i lirë. Sepse Zoti e bëri të lirë.

komplet i rastësisë. Duke qenë se arti është *mimesis-imitim* i krijimtarisë së të Shumëlartit, dhe krijimtaria e Tij dihet se është unike, pa asgjë të rastit, e patëmetë, edhe arti, pra, nuk e duron rastësinë. Sa më të stabilizuara të jenë kuptimet (idetë) në veprën artistike, aq më pak aty kemi rastësinë. Sa më pak rastësi, arti/vepra artistike është më e arrirë. Vlera unike e veprës artistike del pikërisht në këtë plan; edhe pse në të zakonshmen liria mund të na çojë drejt rastësisë, në art, meqë buron nga shpirti, liria nuk çon drejt rastësisë. Në art liria prin drejt të jashtëzakonshmes, dhe kështu na çon drejt njohjes së të madhërishtes, asaj që është pa të meta. Në art liria është ajo që na prin drejt harrimit të nevojave materiale, dhe kështu na çon drejt njohjes së nevojave shpirtërore.

Fridrih Shiler (Friedrich Schiller), në veprën “Mbi edukimin estetik të njeriut”, shprehet se, për ta bërë artin, *shpirti duhet ta braktisë*

Shpirti është i nënshtruar vetëm ndaj Zotit. Trupi mund të jetë edhe ndaj dikujt tjetër. Pra, parimisht, shpirti është i lirë. Sepse Zoti e bëri të lirë.

realitetin, dhe me guxim të njerëzishëm të ngrihet mbi nevojën dhe nevojshmërinë; sepse arti është bijë e lirisë, dhe nuk duron ta marrë urdhrin nga nevoja e materies, por nga domosdoshmëria e shpirtit⁴.

ARTI DHE BESIMI

Shpirti është i pamposhtur, përveç nëse e përdor kodin e kënaqësisë nga liria dhe ajo që del nga ajo, arti. Nëse shpirti e gjen kënaqësinë në njohjen e krijimtarisë së Zotit, siç edhe e gjen, dhe të njëjtën krijimtari e sheh të imituar prej artistit në *akëcilën* formë arti, liria e tij ndërron koncept. Tani ai, i lirë plotësisht, i nënshtrohet vullnetshëm Krijuesit.

Ana fizike e trupit mund të pushtohet dhe mposhtet, mirëpo jo edhe ana shpirtërore. Prandaj, nevoja për të besuar, apo kënaqësia që e ndiejmë kur shprehim dashuri, nuk janë tjetër veçse formë e shprehjes së lirisë/formë e shprehjes së artit, nga e cila formë edhe e ushqejmë dhe e kënaqim shpirtin. Kjo formë e shprehjes e rrit ndjenjën e kënaqësisë dhe të dashurisë ndaj lirisë. Respektivisht, dashurisë ndaj të Lirit-Krijuesit.

Një artist-piktor kështu e përshkruan artin dhe veprën e tij artistike: “Arti i mirëfilltë është ai që ta kujton apo ta zgjon në shpirt një dritë dashurie për Krijuesin, nga e cila pastaj fillon ta kuptosh se çdo gjë është krijuar nga dashuria dhe për të dashur. Ne e dimë se dashuria është e bukur, ndërsa Allahu e do të bukurën, e që nuk ka të bëjë vetëm me atë fizike, por edhe me atë metafizike, e cila nuk mund të shprehet as me

pendën e shkrimtarit, e as me penelin e piktorit, por mbetet gjë për t’u dëshiruar”, thotë piktori Bilgaip Koçishta (Bige).

Mund të ketë veçori dhe dallime të njërit tip të artit nga tjetri, të ndarë qoftë nga *mjetet e imitimit*; *objektet e imitimit*; apo *mënyrat e imitimit* (Aristoteli, *Poetika*)⁵, mirëpo nuk ka privatizim të artit. Ndarjet apo përkufizimet e dala nga botëkuptimi privatizues vetëm sa e mbyllin artin, ndërsa gjer tani për të disatën herë jemi duke thënë se arti është i lirë. *Bijë e lirisë*, do të thoshte Shileri. Çdo mendësi e kundërt do të prodhonte *shund* dhe *kiç*, zhanre që e mbysin artin e pastër, dhe që realizohen nga *imitime* të dobëta të krijimtarisë së Zotit. Apo, më troç, forma që *imitojnë* jo krijimtarinë e Zotit, por atë të krijesës. E, Hygoi thoshte për ata që e *imitojnë imitimin* (jo krijimtarinë e Zotit, por të krijesave, modelin njerëzor), se shija e tyre është *shije për mediokritetin*. Rendi (*imitimi* i krijimtarisë së Zotit) është *shija për gjeninë*, thoshte Hygoi.

Prandaj, përfundimisht duhet kuptuar se arti është gjithë ajo që del nga një shpirt i lirë dhe për shpirtin e lirë. Ndërsa veprat artistike që kanë këtë origjinë në jetë mbeten ikona të shpirtit.

1 Metin Izeti, Pasqyra estetike e traditës perenniale, Vizioni M, Shkup, 2018, f. 11.

2 Beshir Ajvazogllu, Estetika islame, Logos-A, Shkup, 2009, f. 51.

3 Po aty.

4 Friedrich Schiller, Mbi edukimin estetik të njeriut, Plejad, Tiranë, 2004, f. 16.

5 Aristoteli, *Poetika*, Buzuku, Prishtinë, 2010, f. 7-14.

Dituria është obligim

Njeriu është krijesë e privilegjuar nga Zoti i Madhërishëm me intelekt dhe mendje, me çka Ai e dalloi atë nga çdolloj krijese tjetër, njëherësh e bëri përgjegjës e mëkëmbës në tokë dhe llogaridhënës para madhërisë së Tij në Ditën e Gjykimit.

Merita Boroci

Çdo individ në brendësinë e tij është një sistem në vete, një model i zvogëluar i shoqërisë,¹ që me bindjet, qëndrimet dhe veprat e tij reflekton dhe ofron diçka për masën e gjerë.

Baza e diturisë është gjykimi me anë të mendjes, rezonimi e logjika e shëndoshë për çdo çështje që i paraqitet njeriut. Mendja e shëndoshë e përcakton dhe e koncepton çdo gjë drejt.²

Për të arritur njeriu gradën e lartë të formimit të një individi të shëndoshë, Allahu i Madhërishëm, në ajetin e parë, në Kuranin famëlartë, e zbriti një urdhër, që në realitet është çelësi i derës që na dërgon te përgjigjja e saktë e qëllimit të krijimit të njeriut në këtë botë. E kur arrimë ta kuptojmë drejt qëllimin e ekzistencës sonë, sigurisht se çdo njeri do të synojë ta plotësojë e zbukurojë personalitetin e tij. Natyrisht, nuk ka adresë më të saktë për arritjen e përbushjes së anës humane të njeriut, përveç se zhytja e hulumtimi në burimet e diturisë, për të cilat na porositë Kurani.

Të shkruash për diturinë është një ëmbëlsi në vete, sepse përmes saj arrijmë të mbjellim një ndjenjë të pangopësisë në rrugën e nxënies së diturisë. Zoti i Madhërishëm në ajetet e para që i zbriti përmendi diturinë dhe urdhëroi kërkimin e saj: *“Lexo me emrin e Zotit tënd, i cili krijoi. E krijoi njeriun nga një droçkë gjaku. Lexo se Zoti yt është më Fisniku! Ai është i cili ia mësoi njeriut pendën! Ia mësoi njeriut atë që nuk e dinte.”* (El-Alek 1-5).

Në Islam, shkenca ka vlerë të madhe. Zoti i Madhëruar në Kuranin fisnik thotë se njerëzit që u është dhënë dituria, Allahu do t'i ngrejë në pozita të larta, e për këtë Allahu xh.sh. garanton në ajetin kuranor: *“Ata nga mesi i juaj, që besojnë*

dhe të cilëve u është dhënë dituria, Allahu do t'i ngrejë në shkallë të larta.” (El-Muxhadele, 11)

Po mos të ishte shkenca dhe arsimimi çështje aq me peshë e tejet e rëndësishme, Zoti i Lartmadhëruar nuk do t'i thoshte Muhamedit a.s. që të lutej: *“Dhe thuaj: O Zoti im! Më shto dituri!”* (Ta Ha, 114).

Islami nuk u mjaftua vetëm me thirrjen për shkencë, por ka vendosur bazamente, themele e principe që e pengojnë ngurtësimin e mendjes dhe e ruajnë atë nga dogmatizmi e ngurtësimi ideologjik. Kjo thirrje na bëhet e qartë nga sqarimi i parimeve të cilat ai i ka konstatuar: Islami është fe e argumentit dhe faktit, Islami është fe e bindshmërisë, jo e dyshimit, Islami është armik i imitimit të verbër, Islami na fton që të marrim atë më të mirën.³

Islami, si sistem jete i projektuar nga Krijuesi i Gjithëdijshëm, e ka për simbol penën dhe diturinë deri në detajin më të vogël për organizimin e jetës në mënyrën më të shëndoshë të mundshme.

Përballja e njeriut me të mirën dhe të keqen, duke pas në konsideratë rezultatet dhe pasojat e tyre, kërkon nga njeriu që të jetë shumë syhapur përball tyre dhe të zbatojnë urdhrin kuranor për kërkimin dhe përvetësimin e dijes së dobishme. Ashtu siç trupi ka nevojë për ushqime cilësore dhe me vlera ushqyese, edhe njeriu ka nevojë për dituri të dobishme, sepse kështu ai do të fitojë një imunitet e shëndet mendor e shpirtëror.

Ali ibën Ebi Talib r.a. ka thënë: “Mësojeni veten dhe familjen tuaj për atë që është më e mirë.” Në Islam çdo vepër vlerësohet sipas qëllimit, edhe kërkimi i diturisë me qëllimin e sinqertë për hir të zbatimit të urdhrit kuranor “Lexo” është një ibadet në vete. Këtë ibadet njeriu duhet ta fillojë që në fëmijërinë e hershme, duke u ofruar fëmijëve materiale adekuate për moshën e tyre dhe duke i bindur se ofrimi të burimi i diturisë, Kurani, është ofrim të çdo dituri e mirë dhe e dobishme për ta, e këtë rrugë njeriu të mos e ndal deri në shterjen e të gjitha mundësive psikofizike.

Arsimimi tek arabët para ardhjes së Kuranit ishte në një nivel tepër të ulët. Madje edhe vetë Pejgamberi a.s. ishte njeri që nuk dinte shkrim-lexim. Ky fat ishte urtësi nga Allahu xh.sh. për të shuar të gjitha dyshimet që ndoshta autor i Kuranit është vetë Muhamedi a.s.. Allahu i Madhëruar e urdhëroi Xhibrilin ta zbriste shpalljen, e Xhibrili urdhëresën e parë që kërkoi nga Muhamedi a.s. ishte fjala “Lexo”, e përgjigjja e Muhamedit a.s. ishte se nuk di të lexojë. Ky lloj komunikimi na shtyn të gjithë ne që të mos ndihemi të kompleksuar për realitetin në të cilin mund të jemi, por më pas duhet doemos që të zbatojmë këtë urdhër hyjnor (sikundër edhe të tjerët) dhe t'i rrekemi ndryshimeve pozitive në tokë, duke e pasur në zemër, mendje e dorë burimin e dijes, Kuranin famëlartë.

Muhamedi a.s. gjatë gjithë jetës së tij e kishte dert dhe krijonte strategji për arsimimin e popullit të tij, madje edhe pas përfundimit të betejës së Bedrit urdhëroi që të gjithë robërit kurejshit të luftës të shpaguajnë lirinë e tyre, duke aftësuar myslimanët në shkrim-lexim.⁴

Leximi i një libri e bën njeriun të ndihet sikur ai ka rilindur, e ndjenë një kënaqësi të papërshkrueshme në kraharorin e tij dhe e sheh botën me një sy tjetër. Krahasimi i atij që lexon dhe atij që nuk lexon është sikur krahasimi i botanikut me një njeri të thjeshtë. Kur botaniku hyn në livadhe dallon dhjetëra lloje të barishteve, ndërsa kur hyn njeriu i thjeshtë gjithçka i duket jeshile.

Truri i njeriut është i ri, pavarësisht moshës në numër që mund të ketë, ai tru është i gatshëm dhe ka dëshirë të madhe për lexim. Nuk mund të jetë frytdhënëse e konstruktive një mendje që nuk lexon e nuk mëson. Mendja që nuk stërvitet për lexim, ndryshket ashtu siç ndryshket hekuri pa u përdorur. Andaj duhet ta përgatisim zemrën me dituri ashtu siç përgatisim atë për mbjellje, sepse me dituri, Allahu i ngjallë zemrat ashtu siç e ngjallë tokën me ujë.⁵

Në të dyja koleksionet e sakta, te Buhariu e Muslim, është i regjistruar hadithi ku Muhamedi a.s. thotë: “Shembulli i dërgimit tim prej Allahut me udhëzim dhe dituri i ngjan shembullit të shiut i cili bie në tokë, dhe, një pjesë e tokës e cila është e mirë dhe e pëlleshme, e pranon ujin dhe nga aty mbin bimë, krijohet gjallëri dhe gjallesat ushqehen, toka ka qenë e thatë, por e ka pranuar ujin dhe Allahu ka sjellë dobi, sepse njerëzit kanë pi, kanë ujitur dhe kanë gjallëruar. Ndërsa pjesa tjetër e tokës, e cila është e thatë nuk e pranon ujin, dhe nga aty nuk mbin bimë dhe nuk ka gjallëri. Ky është shembulli i atyre të cilët thellohen në kuptimin e diturisë së Allahut dhe i sjellin dobi (njerëzimit) duke u arsimuar dhe duke i arsimuar të tjerët dhe shembulli i atyre të cilët nuk e ngrenë kokën dhe nuk e pranojnë udhëzimin e Allahut me të cilin udhëzim jam i dërguar.”

Po ashtu në porosinë tjetër të tij, ai ka thënë: “Kur vdes njeriu i ndërpriten veprat e tij përpos tri çështjeve-rrugëve, lëmoshës qarkulluese, diturisë frytdhënëse, dhe fëmijës i cili lutet për të.”

Rëndësia e diturisë, kërkimit dhe përfitimit të saj është e madhe saqë e bënë atë të pakrahasueshme madje edhe me adhurimet

Ebu Hurejra r.a. ka thënë: “Dituria me të cilën s’punohet është si thesari që në rrugë të Zotit nuk shpenzohet.”

vullnetare që besimtari dëshiron t'i bëjë gjatë jetës së tij. Dituria është gjëja më e kushtueshme, dhe më me vlerë se gjithçka tjetër. Ajo është arsenali më i fuqishëm i njeriut në çdo kohë, që nëse shfrytëzohet si duhet, me të mund ta mbrosh besimin, nderin, atdheun, njerëzimin.⁶

Allahu xh.sh. është betuar në lapsin që shënon diturinë: “Nun, betohem në penën dhe në atë çka shkruajnë!” (El -Kalem, 1). Allahu nuk është betuar në asgjë tjetër para lapsit, sepse, atë e krijoi të parin: “Gjëja e parë që e ka krijuar Zoti është lapsi.”⁷

Përveç posedimit kërkohet edhe zbatimi i dijes. Dituria është mjeti i njeriut për arritjen e qëllimeve praktike, fillon nga të mësuarit dhe përfundon në të zbatuarit. Dija që nuk mund të vihet në jetë është si fluskat e sapunit që treten pa u hetuar. Dija pa veprim është sikur pema pa fruta. Dija pa zbatim është si reja mashtruese që sillet verdallë por që nuk lëshon shi. Njeriu nuk mund të dëshmohej se kush është pa e dëshmuar dijen e tij, e dija nuk dëshmohej ndryshe veçse duke u demonstruar në praktikë.

Ebu Hurejra r.a. ka thënë: “Dituria me të cilën s’punohet është si thesari që në rrugë të Zotit nuk shpenzohet.”

Historikisht, myslimanët i kushtuan kujdes tepër të veçantë zhvillimit të dijes, duke arritur kështu në shkallë të larta të civilizimit. Napoleon Bonaparta, i habitur me historinë islame në ujdhesën e Shën Elenit ka treguar se çfarë ngritje dhe përparimi ka lulëzuar kur myslimanët punuan sipas udhëzimeve kuranore. Ai ka thënë: “Sa u përhap Islami, dhe sa u shtrinë myslimanët për një shekull, romakët nuk arritën të shtrijnë sundimin e tyre për gjashtë shekuj.” Ky ishte hapërimi islam dhe kaq të mëdhenj ishin hapat e myslimanëve. Në fushën e organizimit të një sistemi të arsimit, myslimanët, përkatësisht prijësit e myslimanëve kanë treguar kujdes dhe strategji konkrete.

Shteti abasit i motivonte njerëzit për shkencë. Në atë kohë u bë busulla dhe ora, e cila iu dorëzua mbretit, Karlit të Madh. Kur i thanë atij se këtë orë e ka dërguar Harun Rashidi (766-809) për ta matur kohën, ai e refuzoi, iku prej saj, u frikësua ta kapte në dorë dhe u tha t’ia kthenin se ndoshta me të dëshironin t’u bënin magji. Kalifi Harun e Rashid i ka mbledhur rreth vetes njerëzit më të dijsëm duke qenë i pari që rreth vetes mbledhi kaq shumë intelektual.

Bibliotekat e mëdha ekzistuan edhe në shumë qytete të tjera të botës islame. Myslmanët vetëm në Spanjë kishin 70 biblioteka dhe aty u zhvilluan dhe u vënë bazat e shumë shkencave, për të qenë bazë e zhvillimeve shkencore në pjesën e Evropës, ngase myslimanët kudo që shkuan shpërndanë rrezet e dijes. Myslmanët arritën të themelojnë qendra edukative arsimore të niveleve fillestare deri tek ato akademike.

Modelin e zhvillimit intelektual, ashtu siç na porositë Islami, dhe siç u zhvilluan ndër shekuj, myslimanët duhet ta vazhdojnë, duke përdorur metodat bashkëkohore si lehtësim për përhapjen e dritës islame. Kështu, dituria e urtësia, njeriut, do t’ia ndriçojë zemrën, kthjelltësojë mendjen dhe do t’ia mundësojë orientimin e duhur në rrugën e qartë që shpie në një paqe në këtë jetë dhe në Xhenetin e përjetshëm, në botën e përtejme.

1 Zija Abdullahu, “Ndikimi i besimit në sjelljet e muslimanit”, Prishtinë, 2017, fq. 377.

2 Afif Abdul Fet-tah Tabbareh, përkthim nga mr. Driton Arifi, “Shpirti i fesë Islame”, Prishtinë, 2020, fq. 367.

3 Po aty.

4 Dr. Bashkim Aliu, “Muhamedi a.s pishtari ndriçues”, Prishtinë, 2021, fq. 422.

5 Jakup Asipi, “Për diturinë”, Shkup, 2012, fq. 126.

6 Po aty.

7 Hadith sahi, shënon Ebu Davudi në librin për synetin, kapitulli: Kaderi, nr. 4700.

Omer ef. Shkupjani - ligjërues i “Aja Sofisë”

Në burimet e kohës që kanë shkruar për të, dëshmohet se Omer Uskubi arriti shkallë të lartë të diturive, veçanërisht në tefsir dhe hadith, duke u bërë kështu ligjërues i mësimëve të tefsirit dhe hadithit në xhamitë kryesore të Stambollit.

Mr. Samir Zullufi

PREJARDHJA DHE FILLET E PARA

S’ka dyshim që ne si shqiptarë i kemi dhënë botës emra të mëdhenj të dijeve fetare dhe jo vetëm. Ndër dijetarët e shquar që ka lënë gjurmë në Perandorinë Osmane, e që shumë pak njihet te ne, për të mos thënë fare, është edhe dijetari Omer el-Uskubi (shq. Shkupjani). Emri i tij i plotë siç e gjejmë te disa libra biografik në gjuhën arabe është Uaidh Shejh Omer ibën Muhamed el-Uskubi ed-Debrevi.¹ Babai i tij pra quhej Muhamed, kurse ai vetë njihet me shumë epitete e pseudonime nga më të ndryshmet që vënë në pah prejardhjen, angazhimet dhe detyrat fetare të tij. Në veprat e tij dhe burimet e autorëve të kohës së tij e gjejmë më tepër si: Omer “el-Uskubi” (shq. Shkupjani), Omer “Debrevi” (shq. Dibrani), Omer “Fani Efendi” (“fani”: epitete i përdorur kryesisht nga sufistët – shq. i vdekshëm), “Uaidh Aja Sofia” (shq. ligjëruesi i “Aja Sofisë”) etj.. Po ashtu njihet edhe me tituj dhe ofiqe të shumta si: “Shejhu’sh-shujuh” (shq. dijetari i dijetarëve), “Sultanu’l-mufessirinë” (shq. sultani i

tefsirologëve), “Raisu’l-mufessirinë” (shq. Prijësi i tefsirologëve), “Taxhu’l-muhad-dithinë” (shq. kurora e muhadithinëve),² etj..

Omer Uskubi lindi në Dibër të Maqedonisë së Veriut të sotme,³ e për vitin e lindjes së tij nuk kemi të dhëna. Porse bazuar në vitin e vdekjes së tij, e që në shumicën e burimeve jepet viti 1033, respektivisht 1624, mund të konkludojmë se jetoi në gjysmën e dytë të shek. XVI dhe gjysmën e parë të shek. XVII.. Kurse sa i takon fëmijërisë së tij sipas burimeve të kohës supozohet ta ketë kaluar në qytetin e lindjes.

Mendohet se mësimet e para i ka marrë në Dibër dhe në Shkup, i cili ishte qendra kryesore politike dhe kulturore e Vilajetit të Kosovës në kohën që i referohemi. Më pas burimet shënojnë se në vitin 999/1591 mësimet i ka vazhduar në Stamboll (i quajtur Kostandinopojë atë kohë) më saktësisht në medresenë e Sulejmanijes, si nxënës i Hoxhazade Mehmet Efendisë.⁴

DITURIA E TIJ, PERSONALITETI DHE DETYRAT NË TË CILAT SHËRBEU

Pasi mori mësimet e para si nxënës i Mehmet Efendisë, ngarkohet me një detyrë që e kthen në Shkup. Aty emërohet si “kassam-i askeri”, funksion që kishte të bëjë me ndarjen e trashëgimisë së ushtarëve të rënë në luftë.⁵ Rugëtimin e dijes e vazhdoi pas pak vitesh, saktësisht në vitin 1004/1595, kur përsëri kthehet në Stamboll, por kësaj radhe si shoqërues i dijetarit Abdumumin Efendi, duke u bërë murid i tij, e më pas zëvendës i tij në tekijen Terxhuman. Abdumumin Efendi jo vetëm që ishte mësuesi kryesor i tij, por edhe vjehërri, meqë më vonë martohet me vajzën e tij.⁶

Për sa i përket dijetarëve të tjerë nga të cilët mori mësim, vetë Omer Uskubi e përmend në një nga veprat e tij,⁷ se dituritë dhe ixhazetin në fushën e hadithit i ka marrë nga Abdurrahman el-Bahuti el-Hanbelij, emër tjetër i famshëm nga mësuesit e tij e që i takonte pra medhhebit hanbeli.

Ndërsa kur jemi te detyrat dhe angazhimet e tij publike, përveç “kassam-i askeri” ai ishte po ashtu ligjërues në xhaminë “Sulltan Selim”, “Sulltan Mehmet” dhe xhaminë “Sulltan Sulejman”. Ai gjithashtu ishte pjesëmarrës me detyrë në dy ngjarje të rëndësishme të kohës: në ekspeditën e Egrit nën udhëheqjen e Sulltan Mehmetit III, në funksionin e rritjes së motivacionit të ushtarëve; si dhe morri pjesë në ekspeditën e Estergonit të udhëhequr nga sadrazemi, Lala Mehmet Pasha.⁸

Por mbi të gjitha angazhimi më i rëndësishëm i tij ishte puna e tij si ligjërues në xhaminë e famshme “Aja Sofia” nga edhe e ka marrë epitetin “Vaizi i Aja Sofisë”.⁹ Kjo detyrë mjaftueshëm na vërteton zotësinë e tij në dijet fetare, sepse siç dihet, në xhaminë “Aja Sofia” kanë pasur privilegjin të shërbejnë vetëm dijetarët më të arrirë të kohës. E këtë funksion e kreu deri në fund të jetës së tij.

Në burimet e kohës që kanë shkruar për të, dëshmohej se Omer Uskubi arriti shkallë të lartë të diturive, veçanërisht në tefsir dhe hadith, duke u bërë kështu ligjërues i mësimëve të tefsirit dhe hadithit në xhamitë kryesore të Stambollit. Dëshmohej po ashtu elokuenca e tij, fuqia e argumentimit, qëndrueshmëria e tij përkrah të vërtetës dhe devotshmëria e tij. Hulvizade dhe Ibrahim Peçevi, theksojnë në veprat e tyre se ai kishte diapazon të gjerë të njohurive dhe se në ligjëratat e tij të tefsirit nuk mbështetej në shënime, por ligjëronte nga dituria e tij.¹⁰ Po ashtu Hulvizade ka thënë: “Në ligjërimet e tij ishte shumë elokuent, fliste vetëm të drejtën dhe nuk ngurronte nga askush ta thoshte çdoherë të vërtetën. Obligimet dhe ndalesat fetare i shpjegonte në formën më të mirë.”¹¹ Tërë këtë që thamë e vërtetojnë edhe

detyrat në të cilat shërbeu, epitetet e shumta që u përmenden më lartë, si dhe pa dyshim veprat që ka lënë. Në veprat e tij në tefsir dhe jo vetëm, vërehet zotësia e tij në këto fusha dhe stili i tij kritik, ku bie në sy fakti se kritikoni shkencërisht edhe emra të mëdhenj të fushës siç janë Zemahsheri, Rraziu, Bejdaviu¹² etj..

Shejh Omer Uskubi i takonte medhhebit të Ehli Sunnetit në çështjet e besimit. Kjo shihet qartë në polemikat që zhvillonte në veprat e tij ndaj mutezilinjëve dhe grupeve të tjera.¹³ Kurse sa i përket fushës së jurisprudencës, ai i takonte medhhebit hanefi,¹⁴ siç është rasti me shumicën e dijetarëve në vendet ku ka jetuar. Gjithashtu ishte nga shejhët e tarikatit halvetije të sufizmit.¹⁵ Këtu ia vlen të ceket se ai ishte shumë i balancuar në këtë aspekt, larg nga teprimet apo lajthitjet eventuale që mund të mendohen sot kur përmendet sufizmi.

VEPRAT E SHKRUARA

Omer Uskubi ka lënë disa vepra të shkruara, kryesisht në fushën e tefsirit dhe tesavufit. Veprat e tij në tefsir që dihen deri më tani janë të përmbledhura në veprën me titull “Fethu’l-gita an vexhh el-azra”. Kjo vepër i takon llojit të glosarit-shpjegimit (hashije) dhe kritikës shkencore, e në këtë rast bëhet fjalë për koment dhe kritikë rreth tefsirit të Bejdavit dhe komenteve të tjera të tij. Në këtë vepër janë të përfshira edhe risalet në tefsir që janë të shkruara ndaras, por që nuk mund të konsiderohen vepra të pavarura, për shkak të përmbajtjes së paktë që zënë, sepse bëhet fjalë për vetëm disa faqe.

Pra veprat e tij në tefsir që i gjejmë si tituj të ndarë janë:

- “Fethu’l-gita an vexhh el-azra”,
- “Beyanu akvali tefsiri’l-Kadi fi ayati’l-mevazin”,
- “Ta’lik ala tefsir “fe la jekun fi sadrike haraxh”,
- “Risaletun mutealikatum bi ayati’l-meuazin”.

Në ligjërimet e tij ishte shumë elokuent, fliste vetëm të drejtën dhe nuk ngurronte nga askush ta thoshte çdoherë të vërtetën. Obligimet dhe ndalesat fetare i shpjegonte në formën më të mirë.

Kurse në tesavvuf¹⁶ la këto vepra:

- “*El-huxhxhetu’n-nejjire fi beyani’t-tarikati’l-munire*”,
- “*Kitabu adabi’t-tarika*”,
- “*Samsamu’l-hisam*”,

Veprat e tjera:

- “*Bedru’l-budur fi fadailu’sh-shuhur*”,
- “*Kiyafetname*”,
- “*Menakib*”.

Në shumicën e burimeve përmendet se Omer Uskubi vdiq pas kryerjes së haxhit në vitin 1033, respektivisht në vitin 1624¹⁷, përveç Bursali Mehmet Efendiut që cek vitin 1032/1623.¹⁸ Por versioni i parë merret si më i saktë, meqë shumica i takojnë atij mendimi.

1 El-Bagdadi, Ismail bin Muhammed, *Hedijetu’l-arifinë esmau’l-muel-lifinë ue atharu’l-musan-nifinë*, botimi 1, Stamboll: Muesse-tu’t-Tarih’l-Arabij, 1951, I/797.

2 Atâi, Nev’izâde, *Hadâikü’l-hakâik fi tekmliti’s-şakâik*, botimi 1, Stamboll: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, II/1855; Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, përgatiti Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Botimi 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı, pa vit botimi, II/335; Hulvîzâde, Mahmud Cemâleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, përgat. Mehmet Sarhan Tayşi, Stamboll: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, 1993, 604; Süreya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, përgat. Nuri Akbayer, Stamboll: Tarih Vakfı Yurt, pa vit botimi, IV/1315.

3 Atai, vepra e cekur, II/1855; Süreya, vepra e cekur, IV/1315.

4 Atai, vepra e cekur, II/1788.

5 İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV, 2001, 24/579-582.

6 Atai, vepra e cekur, II/1855.

7 El-Uskubi, Omer, *El-Huxh-xhetu’n-nej-jira fi bejani’t-tarikatu’l-munira*, dorëshkrim, Universiteti i Stambollit, nr. 3808, fleta b/52.

8 Hulvîzade, vepra e cekur, 604; Atai, vepra e cekur, II/1855; Peçevi, vepra e cekur, II/335.

9 El-Uskubi, Omer bin Muhammed, *Fethu’l-gita an vechi’l-azra*, dorëshkrim, Universiteti i Stambollit, nr. 616 – A2134, fleta b/56; Atai, vepra e cekur, II/1788, Süreya, vepra e cekur, IV/1315,

Peçevi, vepra e cekur, II/335.

10 Hulvîzade, vepra e cekur, 604; Peçevi, vepra e cekur, II/335.

11 Hulvîzade, vepra e cekur, 604

12 Shiqo. Zullufi, Samir, *Ömer bin Muhammed el-Üskübî ve Fethu’l-Ğitâ an Vechi’l-Azrâ adli eseri – inceleme ve tahkik* – (Punim Masteri), Stamboll: Universiteti Marmara, 2020, 67-87.

13 Shiqo: Uskubi, *Fethu’l-Gita*, fletët a/34, a/38, a/54.

14 Uskubi, *El-Huxh-xhetu’n-nej-jira*, fleta a/52; Uskubi, *Fethu’l-Gita*, fleta a/29.

15 Uskubi, *El-Huxh-xhetu’n-nej-jira*, fleta a/52; Bagdadi, vepra e cekur, I/797; Hulvîzade, vepra e cekur, 604.

16 Për veprat e tij në tesavuf dhe jetën e tij ka edhe një punim doktorate: İdiz, Ferzende, *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dair Üç Eseri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2009.

17 Atai, vepra e cekur, II/1855; Süreya, vepra e cekur, IV/1315; Bagdadi, vepra e cekur, I/797

18 Bursali, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, përgatiti A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Stamboll: Meral Yay. 1972, I/173.

Mahmud Muhammed Shakir, mjeshtër i arabishtes (1909-1997)

25 vjet nga ndarja e
filologut më të madh
arab të shekullit të
kaluar

Jahja Hondozi

Në një ditë si sot, rrafsh para 25 vitesh, më 7 gusht 1997, ia dorëzoi shpirtin Krijuesit të gjithësisë, ustadh Mahmud Muhamed Shakir, shejhu i arabishtes dhe bartësi i flamurit të saj, një ushtar i denjë i umetit arab dhe islam.

Mahmud Muhamed et-Tanahi (1935-1999), pas vdekjes së Shakirit, për të (mësuesin e tij) kishte shkruar:

“Jetëshkrimi i këtij burri flet se ai ishte unik në kohën e tij. Me të nuk krahasohet asnjë letrar e shkrimtar në këtë periudhë. Ç’mendon, vallë, për një autor i cili kishte lexuar librat e arabishtes në të gjitha disiplinat e saj?! Këtë po e them pa teprim, pa asnjë dyshim e hamendje, meqë e kam shoqëruar Mahmud Shakin tridhjetë vjet dhe m’i ka shpalosur shumë sekrete të tij. E kam parë edhe bibliotekën e tij gjigante dhe në çdo libër të saj kishte gjurmë të leximit dhe shkrimit. Kam shkruar shumë për të dhe jam përpjekur të gjej forma përshkrimi që shpalosin qartë personalitetin e tij dhe erdha në përfundim se atij i ishte dhënë “mendja e Shafiut, talenti i Halilit, gjuha e Ibën Hazmit dhe qëndrueshmëria/heroizmi i Ibën Tejmijes. Ebu Fihri, sa shumë dije u mbështoll me vdekjen tënde! Allahu na mëshiroftë ne dhe ty!”²

LINDJA, FËMIJËRIA DHE RINIA

Mahmud ibën Muhamed Shakir ibën Ahmed ibën Abdulkadir ishte bir i një familje prestigjioze aristokrate, prejardhja e së cilës rrjedh nga Husejni, radijallahu anhu.

Lindi në Aleksandri në natën e Ashurasë, më 10 muharrem, në vitin 1327 hixhrij (1 shkurt 1909). Në verën e të njëjtit vit, babai i tij, Muhamed Shakir, vendoset në Kajro ku ishte emëruar sekretar i kompleksit të Az’harit (1909-1913), pasi që më herët ishte kryetar i ulemave të Aleksandrisë.

Mësimet e para i kishte marrë në shkollën “El-Valide Umm Abbas” në Kajro, në vitin 1916. Pas revolucionit të vitit 1919, një kohë qëndroi në shkollën “El-Kurebijje”, ku u ndikua shumë nga mësimet e anglishtes, meqë shfaqte interesim për këtë gjuhë, si një gjë e re për të.

Duke qenë se kohë të madhe kalonte në kompleksin e Az’harit, në këtë periudhë kishte dëgjuar mjaft poezi, pa e ditur se çështje poezia!

Vlen të theksohet se pikërisht në këtë kohë, si një fëmijë 11 apo 12 vjeçar kishte mësuar përmendësh Divanin e poetit të madh arab, El-Mutenebbi, siç e përmend këtë edhe vetë në një rrëfim nga jeta e tij në veprën e tij “Ebatil ve Esmar”.

Në vitin 1921 regjistrohet dhe ndjek shkollën e mesme, në drejtimin shkencor. Shfaq prirje të jashtëzakonshme për matematikë. Pas përfundimit të shkollës së mesme, me gjithë

Mahmud Muhamed Shakir

talentin e tij të madh për matematikë dhe njohjen e shkëlqyer të anglishtes, preferoi t’i vazhdojë studimet në fakultetin e filologjisë, në degën e gjuhës arabe, për faktin se filloi të ndjejë rëndësinë dhe fuqinë e “fjalës” në historinë e umetit të tij në të kaluarën, prandaj detyrimisht ajo duhet të ketë rolin kryesor edhe në të ardhmen.³

Qysh nga fillimi i vitit 1922 ka filluar të lexojë libra para shejh Sejjid ibën Ali el-Mersafi. Prezantonte rregullisht në ligjëratat e tij që i mbante pas namazit të drekës në xhaminë Sulltan Berkuk. Pastaj, ka vazhduar leximin e librave vijues në shtëpinë e tij: El-Kamil nga El-Muberrid, El-Hamase nga Ebu Temmam, pjesë nga vepra El-Emali nga El-Kali dhe disa poezi të poetëve nga fisi El-Hudheli. Lidhja e tij me shejhun El-Mersafi ka vazhduar deri kur ky i fundit ndërroi jetë në vitin 1931.

Pasi vinte nga drejtimi shkencor, në parim ishte gati e pamundur të regjistrohet në fakultetin e filologjisë, mirëpo me ndërmjetësimin e profesorit dhe letrarit të mirënjohur Taha Husejn (1889-1973) tek Ahmed Lutfi es-Sejjid (1872-1963), rektor i universitetit të Egjiptit asokohe, në vitin 1926 arriti ta realizojë dëshirën e tij.

Në degën e gjuhës arabe të fakultetit të filologjisë i vazhdoi studimet deri në vitin e dytë, kur shpërtheu një përplasje e ashpër mes tij dhe profesorit të tij, dr. Taha Husejnit.

BRAKTISJA E UNIVERSITETIT

Mahmud Shakir ishte një njeri parimor, me karakter të fortë dhe qëndrim stoik e burrëror, shpirt luftarak duke synuar gjithnjë vetëm të vërtetën, siç do të shkruajë më vonë për veten e tij në librin “Ebatil ve Esmar”.

Nga viti 1921, kur ende ishte nxënës në klasën e parë të shkollës së mesme, mbante kontakte të rregullta me shkrimtarin e madh, Mustafa Sadik er-Rafi'i (1880-1937). Njohja mes tyre u shndërrua në një miqësi të ngushtë dhe vazhdoi deri në vdekjen e Rafi'ut.

Shkaku i përplasjes së fuqishme mes tij dhe profesorit të tij, Taha Husejnit shpërtheu rreth metodologjisë së studimit të poezisë paraislame, siç e ka përshkruar edhe vetë ai në parathënien e botimit të dytë të veprës së tij "El-Mutenebbi".

Taha Husejn, para studentëve të tij ligjëronte duke shprehur mendimin se e tërë ajo periudhë që njihet si poezia paraislame është e shpikur dhe i takon periudhës së mëvonshme. Konkretisht, sipas tij, poezia e Imrul-Kajsit, Zuhejrit, Tarafas, Antaras e të tjerëve ishte shkruar më vonë gjatë periudhës islame dhe u ishte mveshur atyre poetëve.

Mahmud Shakir, i cili në atë kohë, ende pa i mbushur të njëzetat, kishte arritur formim profesional dhe pjekuri intelektuale, nuk mund t'u besonte veshëve të tij nga ajo çfarë dëgjonte prej profesorit dhe kritikut të madh letrar, ngase këto mendime të cilat Taha Husejni i kishte botuar në 1926 me titull "Rreth poezisë paraislame", Mahmud Shakiri i shihte si plagjiaturë meqë të njëjtat i kishte lexuar në artikullin e orientalistit anglez hebre, Margoliouth (1858-1940), që ky i fundit i kishte botuar në një revistë javore, me titull "Poezia paraislame", ku pretendon se kjo poezi është shkruar nga autorë të mëvonshëm në periudhën islame me qëllim që arabët të mbështesin idenë se historia e tyre është e lashtë.

Në fillim, studentin tonë e pengonte edukata e tij dhe respekti ndaj profesorit për t'iu kundërvënë mendimeve të tij të gabuara, mirëpo duke e parë që profesori vazhdonte dhe këmbëngulte në idetë e tij, i ndikuar gjithsesi nga mendimet e disa orientalistëve, Mahmudi ngritët, e kundërshton Taha Husejnin duke i hedhur poshtë idetë e tij rreth poezisë paraislame.

Më vonë, ai do t'i shkoqisë e trajtojë detajisht idetë e tij rreth kësaj tematike në veprat e tij me argumente brilante, sikurse në veprën e tij «Çështja e poezisë paraislame në librin e Ibën Selamit».

Kjo përballje solli edhe daljen e tij nga salla e mësimit në mënyrë demonstrative dhe përfundimisht edhe braktisjen e tij nga universiteti. Me gjithë thirrjet dhe lutjet e profesorëve për rikthim, ai nuk pranoi të kthehet kurrë në bankat e universitetit.

Në vitin 1928, pas lënies së universitetit, udhëtoi në Hixhaz, ku, me kërkesë të mbretit Abdulaziz Al Su'ud, themeloi shkollën fillore saudite në Xhidde dhe punoi si drejtor i saj. Mirëpo, qëndrimi i tij këtu nuk zgjati shumë. Me ftesën e babait të tij, ai u kthye sërish në Kajro, në mesin e vitit 1929.

Pas kthimit në Kajro, filloi të merret me letërsi e shkrime. Filloi të botojë shkrime në revistat "El-Fet'h" dhe "Ez-Zehra".

MIQËSIMI ME DIJETARË, LETRARË E POETË TË DRYSHËM

Rritja në një shtëpi autoritative e prestigjioze ia mundësoi atij padyshim të njihet e të takohet me politikanë, dijetarë, letrarë e poetë të shquar të kohës të cilët vinin shpesh te shtëpia e babait të tij për vizitë. Kështu, ai njihet me emra të njohur të kohës, si: Muhibbuddin el-Hatib, Ahmed Tejmur, shejh Muhamed el-Hidr Husejn, Ahmed Zeki Pasha, Muhamed Emin el-Hanxhi e të tjerë. U njoh edhe me poetin e njohur, Ahmed Sheuki, me të cilin takohej në vendet publike, aty ku frekuentonte poeti i madh.

Nga viti 1921, kur ende ishte nxënës në klasën e parë të shkollës së mesme, mbante kontakte të rregullta me shkrimtarin e madh, Mustafa Sadik er-Rafi'i (1880-1937). Njohja mes tyre u shndërrua në një miqësi të ngushtë

Mahmud Shakiri

dhe vazhdoi deri në vdekjen e Rafi'ut, gjë që shkaktoi mërzinë aq të madhe të Mahmudit, sa që e braktisi shkrimin për plot trembëdhjetë vjet, duke ndërprerë edhe kritikën ndaj dr. Taha Husejnit rreth temës së poetit abasid El-Mutenebbi, artikuj që botoheshin në gazetën el-Belag.

Një kohë ka shprehur simpati ndaj "Partia atdhetare", për shkak të një lidhjeje që kishte qenë me babait të tij dhe kryetarit të kësaj partie, Mustafa Kamil. Vëllai i tij, shejh Ali Muhamed Shakir ishte po ashtu anëtar i kësaj partie. Mahmudi shoqërohej me rininë e kësaj partie dhe vuri kontakte me disa figura të saj, sikurse: Hafidh Ramadan, Abdurrahman er-Raf'i Ahmed Vefik, dr. Mahxhub Thabit dhe shejh Abdulaziz Xhavis.

Fillimisht e kishte përkrahur vizionin e "Organizata e rinisë myslimane", mirëpo pas një kohe u largua prej saj për shkak të mospajtimit me drejtuesit e saj, Muhibbuddin el-Hatib, Ahmed Tejmur dhe Abdulhamid Se'id rreth formës që e kishte marrë ajo.

Mahmud Shakir kishte lidhur miqësi të ngushtë me shkrimtarin e madh, Jahja Hakki dhe poetin e mirënjohur, Mahmud Hasen Ismail. Të dy këta e konsideronin Mahmudin prijës dhe njohës të thellë të nuancave të gjuhësisë arabe, në poezi e prozë dhe një referencë e gjallë për kulturën, historinë dhe trashëgiminë shekullore arabe.

Në fillim të viteve të dyzeta, njihet me profesorin Fet'hi Ridvan dhe filloi kontaktin i tij me "Partinë e re atdhetare".

Në vitin 1957, bashkë me dr. Muhamed Reshad Salim dhe prof. Ismail Ubejd themelojnë shtëpinë botuese "Daru El Urubeti", për botimin e kryeveprave të poezisë dhe trashëgimisë arabe si dhe veprave të disa intelektualëve të kohës.

Pas arrestimit të tij dhe dy shokëve të tij më 31 gusht 1965, edhe kjo shtëpi botuese vihet nën mbikëqyrje të shtetit.

Është arrestuar dy herë gjatë pushtetit të presidentit egjiptian, Xhemal Abdunnasir. Herën e parë qëndroi në burg nëntë muaj (9 shkurt 1959-tetor 1959), kurse herën e dytë – njëzetë e tetë muaj (31 gusht 1965-30 dhjetor 1967).

ÇMIMET KOMBËTARE DHE NDËRKOMBËTARE, ANËTAR I DY AKADEMIVE PRESTIGJIOZE ARABE

Studiuesit e shumtë të kulturës, gjuhës e letërsisë arabe anëmbanë botës vinin për vizitë te shtëpia e tij dhe prezantonin në mexhlistet e tij shkencore, ku përfitonin jashtëzakonisht shumë nga dija e tij e thellë dhe biblioteka e tij shumë e pasur.

Vlen të përmendet fakti se Mahmud Shakir, siç rrëfen ai për veten e tij: "Fillova të tuboj me mijëra libra në bibliotekën time nga mosha 11-vjeçare".

Mahmud Shakir kishte marrë pjesë në një numër të konsiderueshëm të simpoziumeve dhe tryezave shkencore në botën arabe.

Kishte marrë pjesë në "Kongresin e letrarëve arabë", në Bagdad, në vitin 1970, pastaj me ftesë të pallatit mbretëror të Rabatit (Marok), ka marrë pjesë aktive në ligjëratat e ramazanit, të cilat u mbajtën në kuadër të netëve të ramazanit, në vitin 1975.

Gjithashtu, i është përgjigjur ftesës nga universiteti islam Muhamed ibn Su'ud në Rijad, ku kishte mbajtur ligjëratat rreth poezisë paraislame, të cilat më vonë do të botohen në një libër me titull «Çështja e poezisë paraislame në librin e Ibën Selamit».

Rrethana të ndryshme e penguan për t'iu përgjigjur ftesave dhe për të marrë pjesë në kongrese e simpoziume të shumta arabe-islame në botë.

Është zgjedhur anëtar korrespondent në Akademinë e gjuhës arabe, në Damask, në vitin 1980.

Shteti i Egjiptit e ka nderuar me "Çmimin shtetëror për letërsi", në vitin 1981, në shenjë respekti për kontributet e tij të shumta në shërbim të trashëgimisë islame, për njohuritë e tij të thella të disiplinave të gjuhës arabe dhe për nivelin e tij të dalluar në historinë e mendimit islam.

Këtë çmim e pranoi në një ceremoni të veçantë që ishte mbajtur mbrëmjen e ditës së martë, 8 ramazan 1402/29 qershor 1982.

Në nivelin ndërkombëtar, ka fituar "Çmimin ndërkombëtar të mbretit Fejsal për letërsi arabe", me ç'rast e pranoi këtë çmim në një ceremoni të veçantë në prezencë të mbretit Fehd ibn Abdulaziz, në Rijad, më 24 xhumadel-ula 1404/25 shkurt 1984.

Është zgjedhur anëtar i rregullt në Akademinë e gjuhës arabe, në Kajro, në vitin 1982.

Anëtar i organit këshillëdhënës për themelimin e organizatës "El-Furkan" për trashëgiminë islame (1991-1997).

Anëtar i këshillit administrativ në "Institutin e veprave dhe dokumenteve kombëtare", nga 1994-1997.

VDEKJA E TIJ

Ka ndërruar jetë (Allahu e mëshiroftë!) mbrëmjen e së enjtes, 3 reb'i'ul-ahir 1418/7 gusht 1997.

- 1 Në numrin e ardhshëm do të lexoni "Veprimtaria dhe kontributet shkencore të eruditit Mahmud Shakir".
- 2 Mahmud et-Tanahi, artikulli me titull "Shejh Mahmud Shakir dhe një histori gjigante".
- 3 Mahmud Muhamed Shakir, Ebatil ve esmar, artikulli nr. 25, f. 448

Eliminimi i elitës myslimane shqiptare si formë e gjenocidit serb (1878-1912)

Në elaboratin e Vasa Çubrilloviqit të vitit 1937, për spastrimin e shqiptarëve nga trojet e tyre etnike, thuhej se shqiptarët duhet të prekën edhe në aspektin fetar, sepse sipas përpiluesit të këtij elaborati “shqiptarët janë shumë të ndjeshëm (në çështjen fetare N.A).

Dr. Nuridin Ahmeti

HYRJE

Një nga format e njohura të gjenocidit serb ndaj shqiptarëve është edhe eliminimi i figurave kundërshtarë të njohura dhe me ndikim në vendin ku ato vepronin. Format e tilla të veprimit të gjenocidit serb ndaj popullit shqiptar, e rrjedhimisht edhe ndaj krerëve fetarë, vihen në përdorim nga gjysma e dytë e shek. XIX e ndoshta edhe më herët. Nga vitet e ‘70-ta të shek. XIX, posaçërisht gjatë viteve 1876-77 ajo që njihet si lufta serbo-turke, dhe më pas, ka një intensifikim për spastrime etnike të trojeve shqiptare, sidomos me largimin e shqiptarëve me dhunë nga Sanxhaku i Nishit.

Pjesë e rëndësishme e shoqërisë shqiptare gjatë historisë janë edhe krerët tanë fetarë. Kështu, shumë herë elita fetare shqiptare u vu në ballë të ngjarjeve me karakter shoqëror e politik në vendin tonë, ndërsa kjo rrjedhimisht bëri që ata të jenë ndër të parët që do t’i ekspozoheshin gjenocidit.

Nga vitit 1878, kur Serbia fitoi pavarësinë, një pjesë e territoreve shqiptare u gllabëruan padrejtësisht nga pushteti i atëhershëm serb, ndërsa popullata e tyre u largua me dhunë nga ato troje. Largimet me dhunë të popullatës shqiptare nga trojet e tyre, shumë herë ishin të shoqëruara edhe me masakrime, duke mos kursyer as moshë e as gjini. Luftërat ballkanike dhe periudha ndërmjet dy luftërave botërore te ne njihen për planet e pushtetit të atëhershëm serb për eliminim e elitës fetare të shqiptarëve, sepse ky veprim ndaj tyre, ia lehtësonte veprimin pushtuesit në ato vende. Por, planet për eliminim e kësaj elite nga pushteti serb nuk pushuan as pas Luftës së Dytë Botërore e deri në luftën e fundit në Kosovë, ku në listën e të vrarëve dhe të dëshmorëve figurojnë edhe

emra të krerëve tanë fetarë. Myderriz Ymer ef. Prizreni, Haxhi Mulla Zeka, Mulla Ademi i Keçekollës, Mulla Agan Koja, Mulla Idriz Gjilani, Shejh Muhidin Shehu etj., janë vetëm disa emra të njohur nga kjo elitë që u eliminuan nga forcat serbe.

Organizimi i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit dhe organizimeve të tjera me karakter politiko shoqëror nga shqiptarët që do të pasojnë më vonë, sigurisht se do të jenë pengesë për planet ekspansioniste të Serbisë, e kjo nënkupton se Serbia do të vihet në lëvizje për t’i penguar këto organizime dhe veprimtaritë e tyre. Kur format e përcarjes në këto organizime, por edhe format e tjera për t’i penguar këto nisma nuk kishin rezultate, nuk përjashtohej edhe mënyra e eliminimit të krerëve të njohur të lëvizjeve kombëtare shqiptare. Disa nga krerët tanë fetarë, duke qenë pjesë e elitës sonë kombëtare, u vunë në shënjestër të pushtetit serbë, të cilët më pas edhe u eliminuan në forma të ndryshme.

FEJA DHE KRERËT FETARË NË PROGRAMET SERBE PËR ELIMINIMIN E SHQIPTARËVE

Se aspektet fetare të shqiptarëve dhe krerët e tyre ishin pengës për pushtetin serbë, flet edhe fakti se edhe në programet shfarosëse serbe, të përpiluara nga intelektual dhe institucionet serbe, vihen në fokus mënyrat e presioni ndaj prijësve fetarë me qëllim të shpërnguljes së shqiptarëve nga trojet e tyre.

Në elaboratin e Vasa Çubrilloviqit të vitit 1937, për spastrimin e shqiptarëve nga trojet e tyre etnike, thuhej se shqiptarët duhet të prekën edhe në aspektin fetar, sepse sipas përpiluesit të këtij elaborati “shqiptarët janë shumë të ndjeshëm (në çështjen fetare N.A), prandaj edhe këtu duhet

të prekën. Kjo mund të arrihet me keqtrajtimin e klerikëve, me prishjen e varrezave...¹ Gjatë kësaj periudhe janë të njohura raste kur është bërë presion mbi krerët tanë fetarë në forma të ndryshme. Sa për ilustrim, e përmendim edhe rastin e imamatit të një fshati afër Prishtinës i njohur si Hoxhë Breznica, të cilit në periudhën në mes dy luftërave botërore, pa e marrë pëlqimin e tij, në tokën e tij vendosin kolonë serbo-malazeze, ku me pas fillon përleshja mes hoxhës në fjalë dhe kolonëve të cilët ishin vendosur në truallin e tij, dhe si rezultat mbesin të vrarë disa kolonë serbo-malazeze dhe familjarë të hoxhës. Folklori ynë popullor këtë ngjarje e ka ruajtur me kujdes.² Prishja e varrezave si formë e presionit për largimin e popullatës nga trojet e tyre, ishte e njohur te shqiptarët edhe para përpilimit të elaboratit të Vasa Çubrilloviçit të vitit 1937. Kështu, më 1935, Ferhat Draga në një shkresë zyrtare dërguar organeve qeveritare të atëhershme ve në dukje edhe këtë fenomen ku shkruan se “*ne Novi- Pazar u mat dhe duhet te ndahet toka e Vakufit haxhet, ku ndodhen e regullume bukur varrezat muhamedane. Populli pyet” po a thue as te vdekurit nuk lehen te qete?*” *kesaj çudie prej reformes agrare i shtojm çfare reforme asht kejo kurse dhe varrezat i damton?*”³

Në vitin 1941, Stevan Moleviq, përpiloi programin e tij “Serbia homogjene”, në të cilin program kur është fjala për aspektin fetar e potencon se duhet t’u jepet liria fetare popujve në Jugosllavinë e atëhershme. Menjëherë në disa rreshta më poshtë, në po të njëjtin program thuhet se “nuk mund të formohet parti politike në baza fetare”.⁴ Se pse nuk mund të formohet parti fetare sipas Stevan Moleviqit, kjo mund të kuptohet më së mirë nga elaborati i dytë i Vasa Çubrilloviqit i hartuar më 1944 me titull: “Problemi i pakicave kombëtare në Jugosllavinë e Re”. Në këtë elaborat, në lidhje me shqiptarët, autori tërheq vërejtjen “Shqiptarët në Serbinë e Vjetër dhe në Maqedoni, nëpërmjet Autonomisë së Bashkësisë Fetare Islame, kanë arritur ta marrin në duart e veta organizatën, e cila do t’u shërbente në mënyrë të gjithanshme qëllimeve të tyre kulturore dhe nacionale politike”.⁵ Kur e lexon citatin e lartcekur, e sheh se veprimtaria e partisë “Shoqata Islamike për Mbrotjen e Drejtësisë”, e njohur si “Xhemijeti”, e themeluar në Shkup më 1919, dhe e cila

vazhdoi me veprimtarin e saj deri më 1925, e udhëhequr nga Nexhip Draga⁶ ishte pengesë për intelektualët serbë. Kjo organizatë politike e mbështjellë edhe me petkun fetar, sepse legjislacioni i kohës nuk lejonte të formoheshin parti në baza etnike, e shtriu ndikimin edhe të Bashkësisë Fetare Islame e asaj kohe në Shkup, dhe kjo bashkësi së bashku me Xhemijetin dhe organin e saj “Hak”, kishin bashkërenduar punët në mbrojtjen e interesave të shqiptarëve dhe ky fenomen nuk u ka ikur përpiluesve të programeve serbe.

Përpiluesit e elaboratit, i frikësoheshin (ri) ngritjes eventuale të një organizate siç ishte “Xhemijeti”, prandaj ata e vënin në dukje se një veprim të tillë duhet sanksionuar sa më parë. Siç edhe dihet nga të dhënat historike, gjatë periudhës së veprimit të “Xhemijetit” janë të njohura dhjetëra reagime të udhëheqësve të kësaj partie, dhe deputeteve të kësaj partie që ishin në Parlamentin e Jugosllavisë së asaj periudhe, kundra shkëljes së të drejtave të shqiptarëve që po i bënte pushteti serbë aso kohe.⁷ Pra, për realizimin e qëllime të tyre pushteti serb e pa të domosdoshëm bashkëpunimin me klerikët, e kur ata rezistonin, kuptohet se përdorëshin edhe format e ndryshme të kërcënimit deri në eliminim.

ELIMINIMI I KRERËVE FETARË MYSLIMANË TË SHQIPTARËVE

Edhe nga programet serbe mund të vërehet se fokusi i pushtetit serbë ishte tek ata prijës fetarë që kishin ndikim në masën ku ata vepronin, apo edhe tek ata krerë fetarë, që kishin pozita në lëvizjet e ndryshme me karakter shoqëror e politik te shqiptarët. Sigurisht, se ata krerë fetarë që ishin zgjedhur në poste kyçe në lëvizjet kombëtare të shqiptarëve, ishin njerëz me formim dhe taban të fortë shpirtëror e kombëtar, dhe rrjedhimisht ja pamundësonin pushteti serbë manipulimin me ato figura fetare në shkallën që ata dëshironin. Kur metodat e përfutimit, shantazhit, nuk kishin suksese, pushteti përdori edhe formën e eliminimit. Disa nga personalitetet që vinin nga radhët e krerëve tanë fetarë, dhe të cilët përfunduan jetën e tyre me eliminime në forma të ndryshme, janë edhe emrat të cilët do t’i potencojmë si më poshtë, edhe pse nga të

Në Novi- Pazar u mat dhe duhet te ndahet toka e Vakufit haxhet, ku ndodhen e regullume bukur varrezat muhamedane. Populli pyet” po a thue as te vdekurit nuk lehen te qete?” kesaj çudie prej reformes agrare i shtojm çfare reforme asht kejo kurse dhe varrezat i damton?”.

dhënat e gjertanishme na rezultojnë se numri i tyre është edhe më madh se i këtyre emrave që ju kemi bërë vështrime.

Myderriz Ymer ef. Prizreni, personalitet i shquar i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit e cila u formua më 1878. Nga të dhënat e gjertanishme thuhet se lindi më 1820 në Prizren. U shkollua në vendlindje dhe në Stamboll në fushën e dijes fetare islame. Ishte aktiv në jetën publike në Prizren, si ligjërues në medrese e myfti. Si deputet në Parlamentin Osman në vitet 1877-1878, u shqua si njëri nga deputetët në mbrojtje të të drejtave të shqiptarëve. Ishte njëri ndër organizatorët e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, dhe më vonë do t'i besohet edhe posti, në janar të vitit 1881, i udhëheqësit të qeverisë së përkohshme të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Në prillin e vitit 1881, kur forcat osmane shuan Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, Ymer Prizreni largohet për në Ulqin. Ndërroi jetë në Ulqin më 1887,⁸ ku edhe sot gjendet varri i tij. Sipas të dhënave, Ymer Prizreni, ishte goditur me mjet të fortë dhe për pasojë ndërroi jetë, edhe pse për porositisit e këtij akti në mesin e historianëve ka disa mendime, se ishte Porta e Lartë,⁹ makineria antishqiptare sllave,¹⁰ pushteti i Malit të Zi me Serbinë¹¹ etj.

Haxhi Mulla Zeka, njëri nga personalitetet e shquara të Lëvizjes Kombëtare, i lindur në rrethinën e Tropojës në fshatin Shoshan më 1832. Kreu mësimin në medresenë e Madhe të Gjakovës.¹² U dallua si njëri nga organizatorët e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Mori pjesë në luftimet kundër Mehmet Ali Pashës që u zhvilluan në Gjakovë. Nga viti 1893 organizoi kryengritje kundër forcave osmane. Në histori, si emër shquhet për organizimin e Lidhjes Shqiptare të Pejës më 1899, ku edhe u zgjodh kryetari i saj. U vra më 1902. Të dhënat historike në lidhje me vrasjen e tij, tregojnë se në këtë ngjarje ishte i implikuar edhe konsulli serb në Prishtinë, Sima Avramović dhe ky eliminim u realizua përmes Adem Zajmit në Pejë më 1902.¹³

Mulla Adem ef. Emërllahu, lindi më 1850 në afërsi të Prishtinës, në fshatin Prapashticë. Shkollimin e kreu në Prishtinë, Shkup e Stamboll. Gjatë jetës së tij ka shërbyer si imam në fshatin e tij të lindjes dhe në Keqekollë afër Prishtinës. Gjatë viteve 1908 bashkëpunoi me veprimtarë të lëvizjes kombëtare që vepronin zonat e Llapit dhe Gollakut dhe kjo do t'i kushtoj me burgosje dhe dënim me vdekje. Pas

një kohe relativisht të shkurtër do të lirohet me dekret të sulltanit. Më 1911 ishte njëri nga ata mori pjesë në pritjen e Sulltan Mehmet Reshatit në Vilajetin e Kosovës. Pas largimit të Perandorisë Osmane nga këto troje, Mulla Ademi vazhdoi bashkëpunimin me forcat kaçake shqiptare të kësaj ane, dhe më 10 janar të vitit 1921 forcat serbe e masakruan Mulla Ademin¹⁴ së bashku me nëntë anëtarë të familjes, në mesin e të cilëve edhe një foshnje në djep.¹⁵ Varri i Mulla Ademit, sot gjendet në lagjen Hoxhaj të Keqekollës, pranë shtëpisë së tij ku ka jetuar dhe ku është masakruar.¹⁶

Mulla Agan Koja, njëri nga veprimtarët e njohur, i cili ju përkushtua çështjes së çlirimit dhe bashkimit të tokave shqiptare, ishte dhe Abdylgani Koja - alias Mulla Agan Koja, i lindur në Kajë të Plavës të Malit të Zi më 1892, ku edhe merr mbiemrin Kaja sipas vendlindjes, kurse, nga të dhënat e gjertanishme, na rezultojnë se emri "Agan" është akronim i fjalës Abdylgani, siç edhe figuron të jetë i nënshkruar në librat e tij. Në historinë e re shqiptare është i njohur si Mulla Agan Koja¹⁷ apo Kaja¹⁸ dhe si Mulla Agan Plava, mbiemër ky sipas rajonit nga vinte. Nga të dhënat për shkollimin e tij, thuhet se mësimet i mori në mejtepin e Plavës, në medresenë e Gjakovës, dhe në Shkup.¹⁹ Shërbeu si imam në Plavë.²⁰ Ishte, njëri nga udhëheqësit e Komitetit Mbrojtja Kombëtare të Kosovës për rajonet e Plavës dhe Gucisë.²¹ Më 1930 vritet në Tropojë nga agjenciat serbe.²²

Sipas, gazetës "Rilindja e Arbërit", nr. 69, e datës 18 shtator të vitit 1930, ku u botuar një artikull rreth vrasjes së këtij veprimtari, shkruan se: "Mulla Agani me të shoqën dhe rrogтарin duke e falë "jacinë", kriminelët duke përfutur nga kjo gjendje, të 4 vetat, i drejtojnë pushkët dhe zbrazin dy batatë".²³

Mulla Idriz Gjilani, lindi më 1901 në Velekincë të Gjilanit. Shkollimin e kreu në Cernicë dhe Gjilan. Kreu detyrën e imamatit në fshatra të Gjilanit e Kamenicës. Shquhet edhe në veprimtarinë shkrimore. Në historinë e re shqiptare, është i njohur si udhëheqës i forcave vullnetare shqiptare, kundër forcave partizane në Kosovën Lindore.²⁴ Nga vitit 1944 kur forcat partizane-çetnike e pushtuan Gjilanin më 1944, vepron në ilegalitet, deri sa arrestohet më 1949. Sipas studiuesit Muhamet Pirraku, i pari autor shqiptar që shkroi monografi për këtë personalitet, fundin e jetës së Mulla Idrizit, e përshkruan në këtë formë, se atij, forcat partizane-çetnike "ia morën shpirtin me zjarr e tortura mizore të tjera, në orët e para të datës 26 nëntor 1949, ose aty pas mesnatës së 25-26 nëntorit, e premte në të shtunë.²⁵ Duhet potencuar, se kujtesa jonë popullore dhe folklori ynë, i ka kushtuar kujdes këtij personaliteti, duke i përcjellë të dhënat brez pas brezi. Të bëmat dhe ligjërimi i Mulla Idrizit, kanë mbetur si referencë në traditën tonë popullore edhe në ditët e sotme.

Mustafë Veseli, lindi më 1966 në Reçan të Suharekës. Shkollimin fillor e kreu në vendlindje, ndërsa të mesmen

medresenë “Alaudin” në Prishtinë. Ka shërbyer si imam në muajt e caktuar. Vritet në demonstratat e muajit mars të 1989 në Prishtinë.²⁶

Ramush ef. Shatri, lindi në fshatin Tomoc të Istogut. Mësimet i mori në fshatin e lindjes, në Pejë dhe Gjakovë. Shërbyer si imam në disa fshatra të Istogut dhe në vendlindjen e tij. Për shkak të bindjeve dhe veprimeve antikomuniste ishte suspenduar nga puna. Ishte aktiv në veprimtaritë e karakterit shoqëror e politikë të asaj anë. Është vrarë nga forcat serbe më 1999.²⁷

PËRFUNDIM

Lista e emrave të prijësve tanë fetarë të eliminuar nga pushteti serb nga viti 1878, e deri në luftën e fundit në Kosovës është edhe më e gjatë, por ne u kemi bërë trajtim vetëm disave prej tyre.

Për një numër të konsiderueshme të krerëve tanë fetarë dhe për mënyrën e ekzekutimit të tyre, kemi raste kur mungojnë të dhënat e mjaftueshme biografike, por të bëmat e tyre janë regjistruar nga kujtesa e popullit dhe disa prej këtyre figurave janë përjetësuar edhe në këngët tona popullore, sigurisht se në mungesë të dhënave më të bollshme nuk i kemi përfshirë në trajtimin tonë.²⁸

Nga vitit 1878 e deri në luftën e fundit të Ushtrisë Çlirimtare në Kosovë, mund të thuhet se ka pasur një vazhdimësi të eliminimit të krerëve tanë fetarë. Këtu nuk i kemi përmendur rastet e shumë figurave fetare të cilët janë arrestuar nga forcat serb, sidomos gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe ende sot e kësaj dite nuk ju dihet varri. Në luftën e fundit të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës janë të evidentuar edhe disa imamë e nxënës të medresesë, të cilët janë ekzekutuar nga forcat paramilitare serbe, por ne nuk i kemi përfshirë në tërësinë e tyre.

Potencimi i aspekteve fetare dhe krerëve fetarë edhe në planet shoviniste serbe si pengesë për realizimin e planeve të tyre, është edhe një tregues për veprimtarinë e drejtë të kësaj shtrese në trojet tona. Sikurse në çdo komunitet etnik, politik etj., edhe në atë fetar nuk përjashtohet mundësia që në raste të caktuara, dikush nga krerët fetarë edhe të mos jenë pajtuar me bindjet e disa veprimtarëve të tanë të kohës, për formën e realizimit të aspiratave kombëtare, por nuk ka të drejtë askush që ta akuzoj një komunitet të tërë.

1 “Shprengulja e Arnautëve”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë – Instituti i Historisë, Tiranë, 1990, f. 323.

2 “Hoxhë Breznica la amanet: -Për me vra ata qi t'vret! Të mrohet erzi e njerëzija, gjithë shypart e Shypnija”; *Këngë popullore historike III*, IA, Prishtinë, 2007, f. 256-278.

3 Nuridin Ahmeti, “Dëmtimi sistematik i pronave private dhe vakëfeve në Shkup sipas një shkresë zyrtare të Ferhat Dragës të vitit 1935”, *Scupi*, nr. 12, ITSHKSH, Shkup, 2015, f. 244.

4 Hivzi Islami, *Spastrimet etnike politika gjenocidale serbe ndaj shqiptarëve*, Dukagjini, Pejë, 2003, f. 278.

5 *Po aty*, f. 282.

6 Skender Asani, *Veprimtaria e organizatës politike Xhemijeti në trevat lindore (1919-1925)*, Logos-A, Shkup, Prishtinë, Tiranë, 2017.

7 Skender Asani, *Dokumente për veprimtarinë politike të Xhemijetit*, Logos-A, Shkup, Prishtinë, Tiranë, 2017.

8 Ali Bardhi, *Varrezat në Ulqin*, Art Club, Ulqin, 2019, f. 68.

9 Marenglen Verli, “Disa sondazhe në dokumentacionin konsullor austrohungarez për Ymer Prizrenin”, *Ymer Prizreni –personalitet i shquar i Lëvizjes Kombëtare Shqiptare* (Sesion shkencor 25-6 maj 2022), Art Club, Ulqin, 2002, f. 67.

10 Muhamet Pirraku, “Arratisja nga Kosova, jeta dhe përfundimi tragjik i Ymer Prizrenit në Ulqin”, *Ymer Prizreni –personalitet i shquar i Lëvizjes Kombëtare Shqiptare* (Sesion shkencor 25-6 maj 2022), Art Club, Ulqin, 2002, f. 144.

11 Muhamet Pirraku, *Myderriz Ymer Prizreni ora, zemra dhe shpirti i Lidhjes Shqiptare 1877-1887*, Sharr, 2003, f. 440.

12 Shevqet Canhasi, *Haxhi Zekë Byberi 1832-1902*, Prishtinë, 2004, f. 70.

13 Zekeria Cana, “Planet e Serbisë për ndezjen e luftës vëllavrasëse ndërmjet shqiptarëve dhe për zhdukjen e udhëheqësve të tyre”, *Gjenocidi dhe aktet gjenocidale të pushtetit serb ndaj shqiptarëve nga kriza lindore e këndej*, (Simpozium i mbajtur në Prishtinë më 20-21 janar 1994), AShAK, Prishtinë, 1995, f. 62.

14 Qerim Lita, “Burimet shqiptare mbi masakrën e vitit 1921 në Keçekollë dhe Prapashticë”, *Shenja*, nr. 133, Shkup, 2022, f. 95.

15 Ramadan N. Ibrahim, *Masakra në Prapashticë dhe Keçekollë, (janar 1921)*, botimi i dytë, Prishtinë, 2010, f. 95.

16 Ali Sh. Berisha- Arben Berisha, *Gallapi i Prishtinës III (1912-1941)*, Prishtinë, 2009, f. 186.

17 Muhamet Shatri, “Të dhëna biografike mbi disa veprimtarë të Komitetit “Mbrotja Kombëtare e Kosovës”, *Komiteti Mbrotja Kombëtare e Kosovës* (Përmbledhje kumtesash), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë – Tiranë, Instituti i Historisë – Prishtinë, f. 2004, f. 165.

18 *Fjalor Enciklopedik Shqiptar* 2, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2008, f. 1090.

19 Arkivi i Institutit të Historisë – Tiranë (*më tej*: AIHT), Fondi (*më tej*: F), A – VII – 356, fl. 5.

20 Elmaz B. Plavës, Elmaz B. Plavës, *Plava dhe Gucia në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare* (Kujtime dhe dokumente historike), ShB, Marin Barleti, Tiranë, 2002, f. 238.

21 Marenglen Verli, “Roli i Komitetit “MKK”, në organizimin e qëndresës kundër ripushtimit serb në Plavë dhe Guci (tetor 1918 – shkurt 1919)”, *Komiteti Mbrotja Kombëtare e Kosovës*, (Përmbledhje kumtesash), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë – Tiranë, Instituti i Historisë – Prishtinë, 2004, f. 77 – 88.

22 Nuridin Ahmeti, “Të dhëna mbi veprimtarinë atdhetare të Mulla Abdylgani Kojës”, *Myderriz Hfz. Bajram ef. Agani jeta dhe vepra (1899-1962)*, Përmbledhje kumtesash nga sesioni shkencor (Prishtinë, 7 dhjetor 2013), KBIK, Prishtinë, 2015, f. 19-25.

23 Elmaz B. Plavës, *Vep. e cit.*, f. 246.

24 *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, Vëll. IV, Akademia e Studimeve Albanologjike – Institutit i Historisë, Tiranë, 2021, f. 502.

25 Muhamet Pirraku, *Mulla Idris Gjilani dhe mbrotja kombëtare e Kosovës Lindore 1941-1951*, Këshilli i Bashkësisë Islame, Gjilan, 2017, f. 49.

26 Sylejman Osmani, “Dhembja e një nate”, *Dituria islame*, nr. 22, BIK, Prishtinë, 1991, f. 57.

27 Nexhmedin Hoxha, “H. Mulla Ramush Vesel Shatri 1909-1999”, *Dituria islame*, nr. 113-114, BIK, Prishtinë, 1999, f. 85-86.

28 <https://www.youtube.com/watch?v=SPTtGTxcQqg>, hulumtuar, më 20 mars 2022).

Themelimi i institucionit të Divanit në historinë islame

Divani është një emër institucioni ku ruhen regjistrat me shënimet e nëpunësve administrativë, shërbimet administrative, financiare dhe ushtarake në administratën shtetërore.

Dr. Murtezan Idrizi

NË VEND TË HYRJES

Myslimanët e parë ishin asqerë me vullnet të fortë dhe me besim të pastër. Ky ishte elementi që i shtyu në luftë vetëmbrojtëse. Sipas kësaj, mund të konstatojmë se muhaxhirët ishin asqerët e parë të kësaj ushtrie, kurse komandanti i parë i ushtrisë myslimane ishte vetë Muhamedi, a.s..²

Procesi i krijimit të ushtrisë në Islam filloi me migrimin ose, siç njihet në historinë islame, hixhretin. Sa i përket periudhës mekase, Zoti Fuqplotë e ndaloi luftën gjatë kësaj periudhe, duke e marrë parasysh të ardhmen e besimtarëve myslimanë. Një ndalesë e tillë u pezullua me migrimin e myslimanëve në Medinë. Pas kësaj, kush silllej me armiqësi ndaj fesë islame dhe ndaj myslimanëve, këta të fundit kishin të drejtë të vetëmbrohen.³

Lufta në kohën e Muhamedit, a.s., dhe në kohën e katër kalifëve nënkuptonte sigurimin e lirisë së plotë për përhapjen e Islamit, sigurimin e paqes së plotë, drejtësisë, rehatisë dhe të drejtave të njeriut. Kjo konsiston me një ballafaqim të armatosur. Në të dyja periudhat u themeluan dhe u organizuan një numër i madh ushtrish dhe atë në forma dhe në sheshe të ndryshme, nën drejtimin dhe administrimin e komandantëve superiorë. Ata zbatuan shumë strategji së bashku me armët luftarake, mjetet dhe pajisjet e kohës dhe kështu arritën rezultate shumë pozitive.⁴ Për shembull, duke filluar nga njësitet e vogla ushtarake që dolën në rrugë për t'i ndjekur karvanët e politeistëve mekas, ata arritën të marrin formën e një ushtrie që do të dilte në fushën e mejdanit në Bedër, në Uhud dhe në Hendek. Nëse profeti Muhamed

merrte pjesë në ekspeditë, ai çdoherë ishte komandant, por njëherazi emëronte edhe komandantë të tjerë.⁵

Deri në çlirimin e Mekës, pjesëmarrja në luftë ishte detyrim, sepse numri i myslimanëve ishte i vogël. Pas çlirimit të Mekës dhe me rritjen e numrit të myslimanëve, profeti Muhamed e bëri detyrim pjesëmarrjen në luftë vetëm për ata që kanë fuqi fizike, materiale dhe shpirtërore.⁶

Sa i përket taktikës së luftës, dihet se në kohën e profetit Muhamed lufta bëhej në dy mënyra. E para ishte konsolidimi i radhëve dhe marshimi drejt armikut në mënyrë të rregullt. Kjo quhet “metodë e rregullt e luftës”. E njëjta metodë u zbatua në viset sasane dhe në viset bizantine. E dyta është ta sulmosh armikun papritmas dhe të tërhiqesh. Kjo quhet edhe luftë guerile. Kjo metodë ishte praktikuar edhe para shpalljes. Gjithashtu profeti Muhamed e kishte edhe metodën e njohur si “elhamis” (pesëfishi), kjo si nomenklaturë e rregullt e arabëve, që ishte identike me metodën “tabi”, që praktikohesh në ushtrinë bizantine dhe sasane.⁷ Tek arabët, rregulli i pesëfishit ishte që, së bashku me komandantin e përgjithshëm të qendrës ushtarake, të jetë edhe vetë roja e saj që ishte zemra e ushtrisë (kalbu-l xhejsh), trupat ushtarakë të pozicionuar në të djathtë (mejmene), trupat e pozicionuar në të majtë (mejsere), kurse në plan të parë (makaddeme) ishin kalorësit e blinduar me fortifikim. Në vijën e fundit ishin ushtarët e lënduar (sakat-ul xhejsh) dhe një emër tjetër kishin ata që vinin pas (muahhira). Profeti Muhamed e mbajti këtë urdhër që u bë rutinë, e që më vonë do të bëhej sistem në vete. Kështu, ushtarët në rast lufte rreshtoheshin në vijë sipas metodës që urdhërohej, kurse në kohën e kalifëve, kur numri i ushtarëve filloi të rritet, këto quheshin njësi ose batalion.⁸

Rregulli ushtarak që kishte filluar në kohën e profetit Muhamed, në kohën e kalifit Omer do të emërtohet me emrin “këshilli ushtarak” (divanu-l xhynd). Ndërkaq, në kohën e kalifëve të ndershëm do të dilnin njësitë me emrin “kyrdevs”, që janë një sistem krejtësisht tjetër në ushtri.

KUPTIMI I TERMIT *DIVAN*

Termi *divan* është përdorur në shumë gjuhë dhe është lakuar në kuptime të ndryshme. Dihet se ai është me origjinë persiane, i huazuar në gjuhën arabe, por rrënjët i ka nga gjuha aramaiste. Sipas Tahir N. Dizdarit, divani është këshilli epror në Perandorinë Osmane, një trup i gjykatës së lartë ushtarake.⁹ Sipas Nexhat Ibrahimit, kuptimet e fjalës *divan* janë të shumta: 1. *Këshilli shtetëror, këshilli sulltanor, këshilli i vezirit të lartë ose i mëkëmbësit të ndonjë krahine për shqyrtimin e punëve më të rëndësishme shtetërore.* 2. *Zyra e qeveritarëve të Perandorisë Osmane ku kanë pranuar vizita zyrtare, vendi ku ndahej drejtësia.*¹⁰

Divani është një emër institucioni ku ruhen regjistrat me shënimet e nëpunësve administrativë, shërbimet administrative, financiare dhe ushtarake në administratën shtetërore.¹¹ Divan quheshin edhe regjistrat e llogarive publike, që shkruheshin në gjuhën greke gjatë sundimit Bizantin. Në shtetin islam, përkthimi i këtyre regjistrave në gjuhën arabe filloi në kohën e kalifatit emevit, gjegjësisht në kohën e Abdulmelik b. Mervanit. Termi *divan* më vonë u zgjerua duke i përfshirë të gjitha fushat administrative dhe ushtarake, bile u themelua një departament special i cili merrej më këto çështje dhe e mbante emrin divan.¹² Në lidhje me termin divan, në një opinion të gruas së Profetit, Aishes r.a., përmendet si *regjistri i llogarisë*.¹³

Në kohën e Muhamedit, a.s., ushtria përbëhej nga ushtarët vullnetarë dhe nuk ndihej nevoja për një institucion të quajtur divan. Profeti, për çdo temë të rëndësishme, konsultohet me shokët e tij të afërt. Në kohën e kalifit Omer, shumë shokë të famshëm i sugjeruan

kalifit që ta krijonte institucionin e divanit. Ky propozim i shokëve i pëlqeu shumë kalifit Omer, andaj ai vendosi që ta themelonte divanin.¹⁴ Kështu, këtij institucioni që në mbledhjen e parë iu dha emri “divan”. Në disa burime haset si “Divan-ul Xhynd,”¹⁵ e në disa si “Divan-ul Xhejsh”.¹⁶ Dikush e quante edhe “Divan-ul A’ta,”¹⁷ ngase shpërndante mallra për nevojtarët nga tatimi i mbledhur. Në veçanti, në kohën e kalifatit emevit emri *divan* do të transformohet në “Divan-ul Xhynd” dhe kështu do të mbetet.¹⁸ Në rrjedhën e këtij punimi do t’i radhisim divanet më kryesore në historinë islame.

KËSHILLI I DHURIMIT (DIVAN-UL ATAA)

Kalifi Omer, në vitin e tretë të qeverisjes, e themeloi Këshillin (divanin). Që nga themelimi i këtij këshilli (divani), ai e mbulonte administrimin financiar dhe ushtarak. Ky institucion i përfshinte edhe njerëzit e sferave të tjera së bashku me pjesën ushtarake.¹⁹

Omeri, si kalifi i dytë, në përcaktimin e dhuratave për personat më meritore i mori për bazë personat që kishin kaluar më herët në Islam, shërbimin e tyre ndaj shtetit islam, pjesëmarrjen në Luftën e Bedrit ose të Uhudit, mërgimin në Abisini dhe pjesëmarrjen në marrëveshjen e Hudejbisë.²⁰ Për më tepër, gjatë përpilimit dhe seleksionimit të regjistrave të Këshillit (divanit) morën pjesë myslimanë me origjinë arabe, por edhe pjesëtarë nga fiset arabe ekzistuese dhe, kuptohet, në bazë të prejardhjes së tyre u bë edhe renditja.

Arsyeja e themelimit të Këshillit (divanit) ishte: kur ushtria islame ishte në epërsi, në rajonet e Irakut, Sirisë, Palestinës dhe Egjiptit, pra derisa ushtria qëndronte nëpër kampe, ushtarët filluan të merreshin me bujqësi, dhe kjo bëri që ata të largoheshin nga ushtria. Kur kalifi Omer pa një rrezik të tillë, ai dha urdhër që ata të merren seriozisht me çështjen e luftës në rrugën e Zotit, kurse për nevojat ekonomike të ushtarëve dhe të familjeve të tyre ai siguroi një pagë vjetore për secilin ushtar.²¹

Kjo pagesë, që shpërndahej njëherë në vit për myslimanët, quhej (ataa) dhurim dhe vinte nga pagesa tatimore që mbledhej nga vetë Këshilli (divani) që u themelua nga kalifi Omer. Gjatë periudhës emevite dhe abaside, ky emër do të bëhej edhe emri i pagës. Ky term së pari është përdorur në kohën e kalifit Omer. Kuptimi i emrit “ataa” dhe “atiije” do të thotë: “të japësh, sendi i dhuruar, falje, dhurim, mirësi”, kurse shumësi i kësaj fjale është “ataaja”, që ka kuptimin “dhuratë” ose “dhurime”. Në pesë vende në Kuran, fjalën “ataa” e gjejmë në kuptimet: *bekim, mirësi, mirëbërje dhe dhurim*. Në Kuranin e madhërishtë është përcaktuar qartë se kujt i takon një e pesta e të ardhurave nga zekati dhe nga plaçka e luftës, e cila njëkohësisht konsiderohet si bazë e të ardhurave të shtetit islam. Në anën tjetër është vetë përpjekja e kalifit Omer se si dhe kujt do t’i shpërndahet pjesa e taksës nga

Origjina e Këshillit Ushtarak, sipas disa studiuesve, i ka rrënjët deri te Pejgamberi Muhamed. Megjithatë, siç kuptohet nga fjalët e profetit Muhamed, në kohën e tij nuk kishte një sistem regjistrimi të rregullt për ushtrinë.

mallrat tregtare, nga haraçi dhe nga xhizja, që merrej nga jomyslimanët në kohë paqeje, por që konsiderohej një shumë e majme ose një e treta e të ardhurave të shtetit. Kjo ishte si rezultat i pushtimeve, nga të cilat të ardhurat dhe fitimi shtetëror ishte në rritje e sipër. Prandaj kalifi Omer në fillim e themeloi Këshillin Organizativ (divanin), nëpërmjet të cilit e pa të arsyeshme që kjo pasuri në ushqim dhe para të shpërndahet për nevojtarët. Përmes këtij këshilli (divani), paratë që u jepeshin mysli-manëve një herë në vit quheshin *dhurim* (a'taa) ose *dhurimi* (atiije).²²

Ky Këshill (divan), i themeluar në vitin 641, i mbante disa përgjegjësi ligjore të përcaktuara

nga kalifi Omer. Ky dhurim (atiije) vazhdoi edhe në kohën e kalifit Othman, si edhe në kohën e kalifit Ali.²³

Ishte bërë praktikë që ndarja e ndihmës të fillonte nga fisi hashimitë, përndryshe fisi i Profetit Muhamed. Kështu urdhëroi kalifi Omer.²⁴ Atyre që do t'u jepej ndihma (a'taa), emrat e tyre shënoheshin nëpër tabela shumë të mëdha. Ashtu siç kishin kaluar në Islam dhe sa kishin kontribuar për shtetin islam, ashtu edhe caktohej shuma e ndihmës (a'taa). Siç u jepej ndihmë (a'taa) mysli-manëve, ashtu ndihmoheshin edhe ata që ishin liruar nga robëria. Omeri, për dallim nga kjo, robërve të pa liruar nuk u caktoi nga ndihma (a'taa) sepse nuk kishin të drejtë në pronë, sepse prona e tyre ishte e pronarëve. Në periudhën emevite filloi të mos u jepej ndihma (a'taa) robërve të cilët nuk ishin drejtpërdrejt ushtarë. Në Medinë dhe në afërsi të saj ndihmat i shpërndante vetë kalifi Omer, kurse në vendet tjera i shpërndanin bashkëpunëtorët e afërt të kalifit. Veçanërisht nëpër fshatrat e Sirisë dhe të Irakut u krijuan qendra ushtarake të quajtura "xhund" (ushtarakë). Ushtarët që bënë pjesë nëpër këto garnizone ushtarake e merrnin edhe ndihmën (a'taa).²⁵

Atij ku ishte *Divani* i dhurimit (a'taa), shpërndarja e rrogave bëhej sipas sistemit fisnor. Çdo fis e kishte librin e vet të regjistrimit (divanin). Në udhëheqjen e Këshillit (divanit) kishte një person i cili llogaritej si menaxheri më i lartë. Këta zyrtarë titullarë dhe të ditur bënë menaxhimin e ndihmave te popullata. Në përputhje me këtë mund të flitet për hierarkinë e Këshillit: për pronarin e Këshillit (sahib-ul divan), titullarin (menkib) dhe të diturin (arif).

Kalifi i parë i periudhës abaside, Ebul Abbasi, duke e ushtruar funksionin e tij, në fillim bëri rritjen e ndihmës (a'taa) për ushtarët dhe njerëzit tjerë në 200 dërhëmë në kuadër të Këshillit të Ndihmës. Me këtë dëshironte ta fitonte kënaqësinë e njerëzve. Ky këshill vazhdoi të ndajë ndihmë një herë në vit për njerëzit. Duke e ndërtuar qytetin e Bagdadit, kalifi Mansur njëkohësisht u përpoq t'i zvogëlonte pagesat e ushtarëve. Në kohën e Mehdiut, përjashtuar Hixhazin, në vendet si Damasku, Xhezireja dhe Horasani u ndanë ndihma të quajtura dhurim (a'taa). Ndërkaq në kohën e kalifit Harun Reshid, dhurimi (a'taa) u rrit më shumë për shkak të mirëqenies së shtetit. Sidoqoftë, burimet nuk e përmendin ekzistencën e divanit që shpërndante ndihma (a'taa) në periudhën e kalifëve Emin dhe Me'mun. Gjithashtu, nuk ka asnjë informacion në lidhje me ekzistencën e këtij këshilli (divani) në periudhat e dy kalifëve të fundit të periudhës së parë të abasidëve, Mu'tasim dhe Vasik (*El Vathik*).

Nëpër burimet e shkruara gjenden mendime se në periudhën emevite nga termi Këshilli i Dhurimit (divanul a'taa) u transformua në Këshilli Ushtarak (divanul xhund). Gjithashtu rastisen të dhëna se edhe në kohën e kalifëve emevitë ishte bërë ndarja e ndihmës (a'taa) për popullatën. Së pari kalifi Muavi u përcaktoi ndihmë (a'taa) fëmijëve të porsalindur dhe të ndarë nga qumështi, por transmetohet se këtë traditë Omer b. Abdulazizi e riktheu në sistemin që e praktikonte vetë kalifi i dytë, Omeri. Në këtë periudhë, nga pronari i ndihmës (sherefu-l a'taa) ndahej një herë në vit nga 200 dinarë. Pas Harun Reshidit, Këshilli i Dhurimit (divan-ul a'taa) e humbi funksionin që e kishte dhe u transformua në Këshillin e Kalorësve Ushtarak (divan-ul xhejsh). Nëpër fshatra, Këshilli i Dhurimit (divan-ul a'taa) edhe mund ta kishte vazhduar aktivitetin e vet.²⁶

KËSHILLI USHTARAK (DIVANU-L XHUND)

Origjina e Këshillit Ushtarak, sipas disa studiuesve, i ka rrënjët deri te Pejgamberi Muhamed. Megjithatë, siç kuptohet nga fjalët e profetit Muhamed, në kohën e tij nuk kishte një sistem regjistrimi të rregullt për ushtrinë. Nuk është hasur diçka e tillë në librat e biografisë së Profetit dhe në ato të hadithit, përveçse një fletore e thjeshtë, në të cilën u shënuan adresat e atyre që morën pjesë në ekspedita, numri i ushtarëve i përcaktuar saktë, kush mori pjesë dhe në cilën luftë. Gjithashtu aty shënohej sa ushqim ishte i nevojshëm për ushtrinë. Pejgamberi Muhamed, me këtë praktikë, bëri hapin e parë në krijimin e Këshillit Ushtarak (divan-ul xhund), që më vonë do të institucionalizohet.²⁷

Në kohën e kalifit Ebu Bekër nuk kishte ndonjë ndryshim në administratën ushtarake, ashtu siç ishte në kohën e Profetit. Në kohën e kalifit Omer u themelua këshilli që e mbajti vetëm emrin *divan*. Sipas disa burimeve ai quhej Këshilli Ushtarak (divan-ul xhund) ose Këshilli i Kalorësve

Ushtarakë. Meqenëse ky lloj tatimi (i mbledhur nga jomyslimanët) u shpërndahej të gjithëve, ai e mori emrin *divan*, që në këtë rast mund të përkthehet si Këshilli i Dhurimit ose Këshilli i Shpërndarjes së Mallrave Tatimorë. Në fakt, ky *divan* e ka marrë emrin Këshilli i Dhurimit (*divan-ul a'taa*) dhe përbën originën e kalorësve ushtarakë. Në kohën e kalifit Omer, ky *divan* e bënte punën e regjistrimit. Në këtë regjister regjistrohej numri i asqerëve dhe i fëmijëve që do të merrnin ndihmë (atije).²⁸ Kjo mënyrë e funksionimit të Këshillit (*divanit*) vazhdoi edhe në periudhën emevite me një emër qendror *ed-Divan*, por që më vonë do të mbante edhe emra të tjerë si ai “*Divanur resail*” (Këshilli i Korrespondencave) dhe “*Divanu-l hatemi*” (Këshilli i vulosjes dhe arkivimit) e që në fund të marrë emrin “*Divanu-l berid*” (Zyra Postare).²⁹

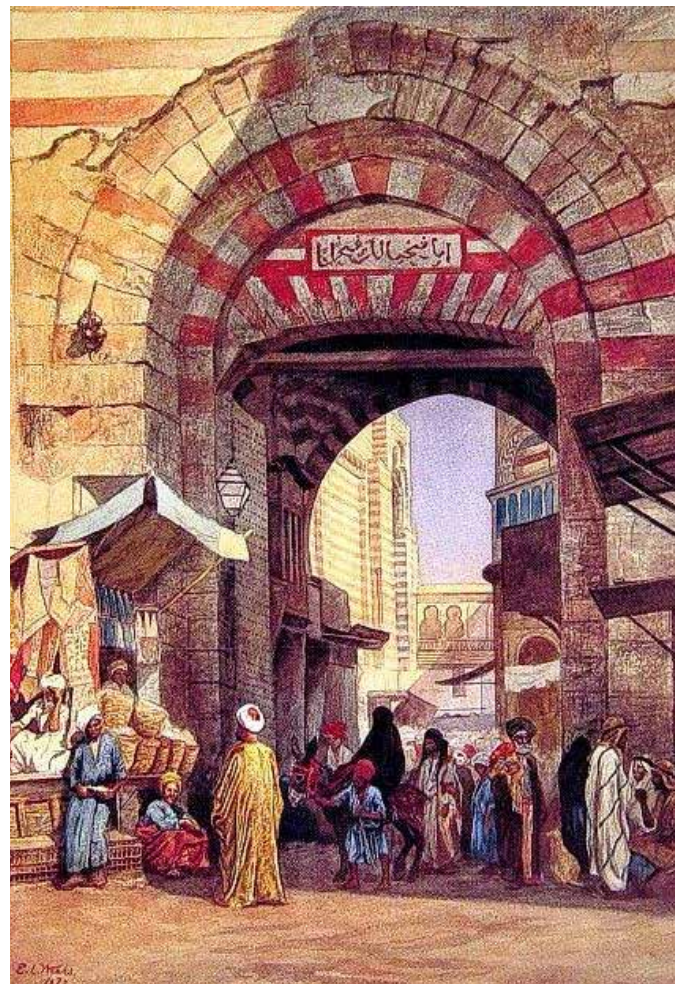
Ndërkaq në periudhën abasidë, Këshilli Ushtarak (*divan-ul xhund*) ishte emri i departamentit që kujdesej për punë ushtarë, që i bie se në atë periudhë ky *divan* u bë një organizatë dhe u specializua në fushën ushtarake. Shteti kishte ushtri në qendër të pushtetit, nëpër krahina dhe në garnizone kufitare. Këshilli Ushtarak (*divan-ul xhund*) merrte përsipër menaxhimin e ushtrisë në aspektin administrativ, financiar, lokal dhe të gjitha përgjegjësitë tjera. Qendra e *divanit* në periudhën abasidë së pari ishte Bagdadi e pastaj kaloi në Samerrra. Më pas u hapën degë të *Divanit* nëpër provinca të ndryshme, si në Medinë, Kufë dhe Damask.³⁰

Këshilli i Kalorësisë (*divani*) që ishte në fuqi në periudhën e parë të abasidëve përbëhej nga tetë kuvende (zyra). Këto kuvende ishin të zënë me punë redaktuese, shkrime, regjistrime dhe kopjime të portreteve. Gjithashtu kishte edhe një kuvend që merrej me arkivimin, duke siguruar komunikim mes tyre. Kuvendi Takrir (i shpjegimit) e përcaktonte rrogën dhe sasinë e saj për ushtarët, e kontrollonte atë dhe e caktonte kohën kur u jepej. Kuvendi Mukabele (i përgjigjeve) mbante evidencë për ushtarët e rinj, Kuvendi Arz (i furnizimit) bënte inspektim ushtarak, kurse Kuvendi A'ta dhe Tefrika angazhohej për gjithë ushtarët që kishin status ndryshe nga kjo, për pagimin e rrogave dhe shtesave ushqimore. Në periudhën abasidë, si përfundim i aftësive dhe këmbënguljes së komandantëve ushtarakë, ushtrisë iu dha një vlerë dhe kështu u ngrit edhe vlera e Kuvendit Arz, madje në disa periudha ky kuvend kaloi në privatësi.³¹

Këshilli i Kalorësisë merrej me rekrutimin e ushtarëve, organizimin ushtarak, pajisjet dhe pagat. Ndërkaq zyra Arz në raste të ndryshme jepte koncesione, i paguante rrogat, i mbante armët dhe kujdesej për kafshët, i inspektonte ushtarët dhe e kontrollonte identitetin e tyre. Edhe pse të gjitha këto dhurata ishin në formë parcele, të mbledhura nën një rreth të pavarur, gjithë kjo ishte e lidhur me Këshillin e Mallrave

(*Divan-ul Mal*).³² Këshilli i Kalorësisë ishte në krye të të gjitha divaneve që do të ndaheshin për kryerjen e shërbimeve të caktuara publike të vetë administratës financiare. Ky këshill, gjithashtu, kishte një staf nëpunësish për t'i kryer detyrat e lartpërmendura me saktësi, deri në detajet më të vogla. Megjithatë ky *divan* e ruajti emrin origjinal deri në kohën e Mutevekkilit, që nga kjo periudhë ushtria përbëhej nga ata që merrnin rroga në këmbim të shërbimit. Në fund të shekullit të tretë hixhri, departamentet e njësive të ndryshme ushtarake që merreshin me punë të ndryshme, u kombinuan të gjitha nën emrin Këshilli i Kalorësve.³³

Këshilli Ushtarak (*divan-ul xhund*), ishte jashtëzakonisht i rëndësishëm, sepse kishte raporte pune me kalifin, vezirin dhe me guvernatorët krahinorë. Që nga periudha emevite, kalifati arrihej me anë të forcës ushtarake. Prandaj, që nga krijimi i shtetit abasid, për meritat të gjithë kalifëve rol të rëndësishëm ka luajtur ushtria. Po ashtu, rëndësi i dhanë edhe aranzhimit të të gjitha divaneve, por kujdes i kushtuan Këshillit Ushtarak (*divan-ul xhynd*), madje Harun Reshidi, që bijtë e tij të bëheshin kalifë, së pari mori besnikërinë nga ushtarët. Kjo tregon për peshën që kishte Këshilli Ushtarak.

Siç shihet, ngritja e rëndësisë së ushtrisë në kohën e kalifit Mehdi flet për famën e *divanit* atëherë kur në krye të *divanit* erdhi ekselencia e tij, Halidi, por pasi e mori besnikërinë e Abul Abasit. Fakti që drejtpërdrejt kalifi Halid ishte i përfshirë në punët e ushtrisë tregon për rëndësinë e madhe të institucionit *divan*.

Divani i Kalorësisë (xhejsh) posaçërisht Këshilli Financiar, është i lidhur ngushtë me divanet e tjera. Për shembull, fakti që ka një kuvend financiar në vetë këshillin e kalorësisë (xhejsh) tregon për prezencën e Kuvendit Financiar, që ka për detyrë t'i përcaktonte pagat dhe furnizimet e ushtarëve të regjistruar në Këshillin e Kalorësisë dhe për kohën e duhur. Dëshmi për këtë është fakti se i njëjti person herë pas here duket të jetë në krye të Këshillit (xhejsh), por edhe të Kuvendit Financiar, kjo për arsye se shtëpia e mallrave ishte përgjegjëse për të gjitha harxhimet shtetërore, ndërsa ndante edhe një burim për harxhimet e Këshillit të Kalorësisë.

Përveç kësaj, në shtëpinë e mallrave kishte një kuvend të veçantë për bërjen e armëve dhe materialeve që do të përdoreshin në prodhimin e tyre. Për këtë arsye, që të dyja funksionet ishin të lidhura ngushtë me njëra-tjetrën. Në rast se Shtëpia e Mallrave nuk ishte e mjaftueshme për t'i mbuluar shpenzimet, atëherë hynte në funksion edhe shtëpia e mallrave e quajtur ndryshe *hasë*. Nafakat ishte një këshill qendror, por pa degë në krahina. Ky këshill merrej me trajtimin dhe kujdesin për të gjitha kafshët që i përkisnin shtetit dhe që mbahen për qëllime të ndryshme, si dhe që ta plotësonte kërkesën për ushqim. Është e vërtetë se shumica e këtyre kafshëve i përkisnin Këshillit të Kalorësisë. Këshilli (divani) i Beridit ishte i lidhur ngushtë me Këshillin e Kalorësisë, për sa i përket marrjes së informacionit nga vetë kalifi për sigurinë dhe shëndetin e njëjës ushtarake në vende të ndryshme. Përsëri, gjatë transferimit të ushtrisë, komanda e përgjithshme do të merrte informacion të detajuar për kushtet e rrugës nga Këshilli Berid. Për këtë arsye, dhënia e informacioneve të sakta nga Këshilli Berid ishte e rëndësishme për sukseset e ushtrisë në të ardhmen. Për shpenzimet d.m.th. të ardhurat dhe të dalat shtetërore ishte përgjegjës Divani Ezimme, por ky divan ishte i lidhur ngushtë njëkohësisht me Këshillin e Kalorësisë (xhejsh).³⁴

Në raport me funksionimin, ky institucion ka pësuar ndryshime gjatë historisë. Roli i Divanit ka qenë shumëdimensional dhe njëkohësisht ka pasur më shumë mënyra të Divanit, duke filluar nga *Divan'ul mal*, *Divan-hane*, *Divan-i Humajun*, *Divan'ul Muhasebat* dhe *Divan'ul Resail*. Në sulltanatin osman është i njohur *Divan-i Hymajunit*, që e ka kuptimin e institucionit qendror vendimmarrës sulltanor, gjegjësisht Këshilli i Lartë në Sarajet e Sulltanit, në administratën e rregullimit osman të kalifatit. Deri në shekullin XVII ai ka qenë trupi i qeverisjes së shtetit.³⁵

PËRFUNDIM

Duke pasur parasysh se në gjuhën shqipe nuk është bërë një shpjegim i mirëfilltë për *divanin* si institucion i rëndësishëm në historinë islame, trajtesa e këtillë për divanin si institucion është i një rëndësie të veçantë për historinë islame së pari, e në veçanti për historinë e përgjithshme në përgjithësi. Në këtë drejtim kemi bërë një hapë konkretë, që edhe në literaturën shqiptare të ketë njohuri për institucion e quajtur *divan*.

- 1 Abdülaziz Ed-Duri, DİVAN, TDV İslam Ansiklopedisi, c-9, DIA, İstanbul, 1994, f. 377-381.
- 2 İsmet Kayaoglu, İslam Kurumlar Tarihi, Doruk Matbaa, Ankara 1980, f. 45-46.
- 3 Şamil İslam Ansiklopedisi, cilt V, Şamil Yayınları, İstanbul 1992, f. 137.
- 4 M. Z. Terzi, vepra e lartpërmendur., f. 14-17.
- 5 Ş. İ. Ansiklopedisi, vepra e lartpërmendur., f.137.
- 6 M. Z. Terzi, vepra e lartpërmendur., f. 25-26.
- 7 M. Koyuncu, ORDULAR, Hicri I. Asırda İslam Ordusu, f. 232.
- 8 Mustafa Zeki Terzi, ORDU, D.İ.A. c. 32, İstanbul 2007, f. 357.
- 9 Tahir N. Dizdari, FJALOR I orintalizmave në gjuhën shqipe, AIITC, Tiran 2005.
- 10 Nexhat İbrahimi, FJALOR Enciklopedik İslam, Logos-A, Shkup 2017, f. 184.
- 11 Mevlüt Koyuncu, ORDULAR, Hicri I. Asırda İslam Ordusu, Kitabevi, İstanbul 2008. f. 224-225.
- 12 W. Brthold – F. Köprülü, İslam Medeniyet Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1997, f. 115.
- 13 Abdülaziz Ed-Duri, vepra e lartpërmendur., f. 377-381.
- 14 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 2, Çağ Yayınları, İstanbul 1986. f. 134-139.
- 15 Usharakët, Asqerët, Rekrutët, Kalorësit apo Këshilli Usharak. Fehmi Yılmaz, OsmanlıTarihSözlüğü, Gökkuş, İstanbul 2010, f.101. İsa Memishi, FJALORI Arabisht Shqip, Vëll. I, Logos-A, Shkup 2014, f. 275.
- 16 Më shumë se 400 kalorës apo formacioni i kalorësve. FehmiYılmaz, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Gökkuş, İstanbul 2010, f. 95.
- 17 Institucioni i (faljes, dhurimit) ndihmës për nevojtarët.
- 18 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 2, ÇağYayınları, İstanbul 1986. f. 173-174.
- 19 M. Z. Terzi, vepra e lartpërmendur., f. 28.
- 20 Abdülaziz Ed-Duri, vepra e lartpërmendur., f. 377-381.
- 21 Hasan İbrahim Hasan, Siyasi – Dini – Kültürel – Sosyal İslam Tarihi II, KayihanYayınları, İstanbul 1991, f. 185
- 22 Mustafa Fayda, “Divan” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, f. 33.
- 23 Mehmet Aykaç, Abbasi Devleti'nin İlk Dönemi İdari Teşkilatında Divanlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, f. 71-72. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, f. 139.
- 24 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, f. 148.
- 25 M. Fayda, vepra e lartpërmendur., f. 33.
- 26 M. Aykaç, vepra e lartpërmendur., f. 72-76.
- 27 M. Koyuncu, vepra e lartpërmendur., f. 223.
- 28 M. Aykaç, vepra e lartpërmendur., f. 77-78.
- 29 Abdülaziz Ed-Duri, vepra e lartpërmendur.,f. 377-381.
- 30 M. Aykaç, vepra e lartpërmendur., f. 81.
- 31 M. Aykaç, vepra e lartpërmendur., f. 81-88.
- 32 İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti – The Cambrige History of İslam Ivö Kitabevi Yayınları, 2 baskı, İstanbul 1997
- 33 W. Brthold – F. Köprülü, vepra e lartpërmendur., f. 119.
- 34 M. Aykaç, vepra e lartpërmendur., f. 92-94.
- 35 Nexhat İbrahimi, vepra e lartpërmendur., f. 184-185.

Historiku i xhamisë dhe mektebit në fshatin Skorobisht të Prizrenit

Xhamia është ndërtesa e parë e përbashkët e ndërtuar në fshatin Skorobisht pas zhvendosjes së paraardhësve të lagjeve Bajra, Rexha, Jusufi, Alija, Shabani dhe Xhaferi. Koha e ndërtimit është viti 1790.

Dr. Azmir Jusufi

Komuna e Prizrenit gjeografikisht shtrihet në pjesën jugore të Republikës së Kosovës, jo shumë larg kufirit shqiptar. Në përbërje të Komunës së Prizrenit gjendet fshati Skorobisht, i vendosur në një distancë prej 12 kilometra në verilindje të Prizrenit, në lartësi mbidetare prej 960 m (te xhamia e fshatit), sipas hartave ushtarake, duke përfshirë zonën midis fshatrave Lubizhdë, Korishë, Kabash, Sevcë, Planjane dhe Dojnicë. Në territorin e fshatit Skorobisht jetojnë rreth 1566 banorë, të cilët jetojnë në 286 familje, sipas të dhënave nga regjistrimi i fundit i brendshëm i vitit 2020.¹

XHAMITË E VJETRA TË FSHATIT SKOROBISHT

Xhamia është ndërtesa e parë e përbashkët e ndërtuar në fshatin Skorobisht pas zhvendosjes së paraardhësve të lagjeve Bajra, Rexha, Jusufi, Alija, Shabani dhe Xhaferi. Koha e ndërtimit është viti 1790.² Sigurisht që është ndërtuar me aksion pune dhe fonde të mbledhura për blerjen e materialit të drurit, tjegullave, dyerve, dritareve dhe materialit tjetër të nevojshëm për ndërtim. Objekti i xhamisë u ndërtua në vendin e xhamisë së sotme nga materiali i rrënuar (guri dhe balta).³

Xhamia u përdor për të kryer ritet fetare, me siguri, për shumë vite. Meqenëse ishte bërë nga materiali i rrënuar, u amortizua. Kishte nevojë për të ndërtuar një xhami të re. Xhamia e vjetër u rrënuar dhe u ndërtua një xhami e re shumë më e madhe se xhamia e vjetër në të njëjtin vend. Brenda saj u ndërtua edhe një minare. Kjo xhami ka shumë të ngjarë të jetë ndërtuar në fund të shekullit XIX ose në fillim të shekullit

XX. Kishte një hapësirë për t'u falur për burrat në katin përdhes dhe një pjesë të hapësirës lart për t'u falur gratë, dhe ajo hapësirë ishte në lidhje me atë të mëparshme, një paradhomë për ruajtjen e gjërave të nevojshme për të përgatitur të vdekurit për varrim dhe një dhomë për qëllime të shumta.⁴

ROLI I MEKTEBIT NË SHKOLLIMIN E BREZAVE TË FSHATIT SKOROBISHT

Emri mekteb vjen nga folja e gjuhës arabe “ketebe”-shkrimi, të shkruarit.⁵ Ndërsa mektebe quhet vendi në të cilin mësohet apo studiohet dhe për këtë arsye janë quajtur mektebe, sepse roli dhe funksioni i tyre ka qenë mësimi, arsimi. Mektebi është institucioni themelor edukativo-arsimor që ka kaluar nëpër faza të ndryshme të zhvillimit. Mektebet e para, së bashku me xhamitë, ishin simbol i njohur i lagjes apo fshatit të caktuar. Nga shkollat e para fetare brenda sistemit shkollor për fëmijët myslimanë, mektebet gradualisht u rritën në shkolla që ishin pjesë e sistemit zyrtar.

Në mënyrë që fëmijët e fshatit Skorobisht të fitonin shkollimin në bazë dhe mësimin fetar, në fillim të shekullit XX u ndërtua ndërtesa e mektebit (*sibjan mejtepi* ishte shkollë fillore fetare gjatë sundimit të Perandorisë Osmane). Ata ndërtuan ndërtesën e mejtepit me synimin për të kërkuar nga autoritetet osmane hapjen e një shkolle fillore fetare - *sibjan mejtepin*.

Duke ardhur në këto hapësira, osmanlinjtë futën një sistem të ri arsimor në të cilin mektebi ishte një formë e shkollës fillore dhe përkrah xhamisë ishte simbol i krijimit të një

Pas përfundimit të asaj ndërtese në vitin 1908, u hap shkolla e parë fillore fetare - sibjan mejtep, e cila funksionoi deri në vitin 1912.

qeverie të re. Prandaj termi *mekteb*, në gjuhën tonë, në fakt, erdhi përmes gjuhës turke. *Mektebi*, *mejtepi* ose *mejtefi*, siç quhej në pjesë të ndryshme, ishte shkolla fillore myslimane gjatë sundimit turko-osman në këto troje. Për një periudhë të gjatë kohore, për shumicën myslimane, veçanërisht për fëmijët e varfër, kjo ishte forma e vetme e arsimit fillor, kështu që përveç lëndëve fetare, mësoheshin edhe lëndë të përgjithshme. Ashtu siç ndryshoheshin rrethanat shoqërore, u ndryshua edhe mektebi, duke e ndryshuar formën, por edhe rolin e tij brenda sistemit arsimor.⁶

Kjo ndërtesë e mektebit, sikurse edhe xhamia më parë, u ndërtua me një aksion pune dhe vetë kontribut të fondeve nga banorët e Skorobishtit. Ndërtesa e mejtepit ishte ndërtuar nga materiali i rrënuar dhe kishte këto hapësira: një hapësirë në katin përdhës për shumë qëllime, një bodrum për akomodimin e druve të zjarrit dhe gjëra të tjera të nevojshme; në katin e parë, dy hapësira më të mëdha sigurisht u kushtohen banorëve për klasa për mësim besim, një hapësirë

Xhamia e vjetër e fshatit Skorobisht dhe ndërtesa e Qendrës Kulturore (majtas) ku më herët ishte ndërtesa e mektebit, e nacionalizuar pas vitit 1946 nga Jugosllavia Socialiste

për zyrën për mësuesit e shkollës dhe një dhomë për qëllime të shumta.

Pas përfundimit të asaj ndërtese në vitin 1908, u hap shkolla e parë fillore fetare - *sibjan mejtep*, e cila funksionoi deri në vitin 1912. Ajo pushoi së punuari për shkak të luftërave ballkanike dhe tërheqjes së Perandorisë Osmane nga Ballkani, si dhe për shkak të ardhjes së një push-tuesi të ri - Serbisë (e njohur në popull si Serbia e Parë).

Lufta e Parë Botërore filloi së shpejti në 1914, duke përfunduar në vitin 1918. Kosova, si dhe fshati Skorobisht, u pushtua nga një shtet i ri - Mbretëria e Serbëve, Kroatëve dhe Sllovenëve. Në vitin 1918, kjo Mbretëri dekretoi shkollën fillore të detyrueshme me katër klasa. Ajo shkollë filloi të punojë në ndërtesën e mejtepit dhe punoi në të deri në vitin 1927, dhe vetëm për fëmijët meshkuj nga fshati Skorobisht.

Shkolla, ndërsa punonte në ndërtesën e mektebit, shfrytëzonte dy hapësira si klasa, një hapësirë të vogël si zyrë mësuesi dhe një hapësirë të vogël si hapësirë për banim të mësuesit. Sigurisht, bodrumi u shfrytëzua për të vendosur dru zjarri dhe për të vendosur gjëra të tjera të nevojshme. Në vitin 1946, ndërtesa e mejtepit u nda nga xhamia dhe u shndërrua në një shkollë fillore të dekretuar nga Jugosllavia Socialiste, e cila punoi në atë ndërtesë deri në vitin 1954, kur u transferua në një ndërtesë të re shkollore. Pas kësaj, ndërtesa e mejtepit u shndërrua në Qendrën Kulturore të fshatit Skorobisht.⁷

Sot, fëmijët arsimohen në shkollë dhe edukohen në mekteb. Shkolla do t'i udhëzojë ata gjatë rrugëtimit të tyre për t'u bërë ekspert në ndonjë fushë të jetës, kurse mektebi do t'i udhëzojë dhe drejtojë ata përgjatë rrugës në të cilën do të bëhen "njeri" në plot kuptimin e fjalës.

NDËRTIMI I XHAMISË SË RE NË FSHATIN SKOROBISHT

Në vitin 1984, përfundoi ndërtimi i xhamisë në fshatin Skorobisht, i cili filloi në vitin 1981. Xhamia u ndërtua në të njëjtin lokacion ku ishte xhamia e vjetër që u rrënuar. Ajo u

Xhamia e re e fshatit Skorobisht, e përfunduar me ndërtim në vitin 1984.

rrënua sepse ishte mjaft e amortizuar dhe ishte bërë nga materiali i rrënuar dhe nuk i plotësonte nevojat e fshatarëve të Skorobishtit. Xhamia u ndërtua me fonde të vetë-kontributit nga fshatarët e Skorobishtit. Duhet të theksohet veçanërisht se përqindja e pjesëmarrjes vullnetare me fonde ishte mjaft e lartë nga punëtorët e përkohshëm në vendet e Evropës Perëndimore dhe Veriore, si banorët e fshatit Skorobisht ashtu edhe banorët e fshatit Lubizhdë, të cilët ishin me origjinë nga fshati Skorobisht. Organizatorët e mbledhjes së fondeve ishin Adem (Mujdin) Bajra dhe të tjerë që u mbledhën për marrëveshje në qendrën tregtare Letzipark në Cyrih (Zvicër).⁸

IMAMËT E XHAMISË NË FSHATIN SKOROBISHT

Imamët e fshatit Skorobisht në periudhën e kaluar në xhamitë e përmendura ishin:

1. Imami, mulla Mehmed Ademi nga fshati Korishë, komuna e Prizrenit, në mesin e fshatrave të tjera, ka mbajtur edhe fshatin Skorobisht, periudha kohore nuk dihet. Në atë kohë, Imamati i Korishës përfshinte fshatrat: Korishë, Kabash, Novo Sellë, Skorobisht, Lubizhdë dhe Lutoglavë, me 2837 banorë myslimanë, por periudha kohore nuk dihet;

2. Imami, mulla Selim (Bilo) Bajra nga fshati Skorobisht, komuna e Prizrenit, koha e fillimit të tij si imam nuk dihet (me sa duket ai filloi në vitin 1908) dhe ai punoi si imam i fshatit Skorobisht deri në vitin 1925, kur vdiq si rezultat i torturave nga xhandarmëria serbe;

3. Imami, mulla Mali nga fshati Korishë, komuna e Prizrenit, punoi si imam në fshatin Skorobisht mes viteve 1926 dhe 1930, periudha e saktë nuk dihet;

4. Imami, mulla Amze Kusho nga Prizreni, ai punoi si imam i fshatit Skorobisht mes viteve 1926 dhe 1930, periudha e saktë nuk dihet, vetëm në atë periudhë ka punuar imami i mëparshëm dhe ky imam;

5. Imami, mulla Azmit (Selim) Bajra, nga fshati Skorobisht, komuna e Prizrenit, punoi si imam i fshatit Skorobisht nga

Mulla Selim (Bilo) Bajra

Mulla Azmit (Selim) Bajra

viti 1931 deri në vitin 1977, pra deri në pension;

6. Imami, mulla Nijazi Sylejmani nga Prizreni, punoi si imam në fshatin Skorobisht gjatë viteve 1978 dhe 1979. Ai lindi në vitin 1927 dhe vdiq tragjikisht më 24 gusht 1979, në një aksident me makinë në fshatin Lubizhdë, pas përfundimit të namazit të Bajramit dhe të xhumasë. Edhe pse ishte imam i fshatit vetëm dy vjet, ai mbeti në kujtesën e mirë dhe të përhershme të të gjithë bano-rëve të fshatit Skorobisht;

7. Për shkak të mungesës së imamatit, Imami, mulla Azmit (Selim) Bajra punoi përsëri vetëm për namazin e xhumasë nga viti 1980 deri në vitin 1983;

8. Imami Bushrah Rexhepi nga Prizreni, punoi si imam i fshatit Skorobisht nga viti 1984 deri në vitin 1988;

9. Për shkak të mungesës së imamatit, si imam në fshatin Skorobisht në vitet 1989 dhe 1990 punoi Avzi (Shaip) Rexha nga fshati Skorobisht, komuna e Prizrenit, dhe

10. Imami, mulla Enes (Elez) Xhaferi, nga fshati Skorobisht, komuna e Prizrenit, filloi punën si imam i fshatit Skorobisht në vitin 1990, ku vazhdon të punojë si imam i këtij fshati.⁹

Mulla Nijazi Sylejmani

Mulla Enes (Elez) Xhaferi

1 Ajdar Redža, *Monografija sela Skorobište (1348-2020)*, IK "Fidani", Prizren, 2021, f. 9.

2 S. Bajgora, "Kumtesë e lexuar në Seminarin V me imamë në Prishtinë, më 27-28 tetor 2001", *Dituria Islame*, Nr. 138, Prishtinë, 2001, f. 43.

3 Ajdar Redža, *op. cit.*, f. 55.

4 Ibid., f. 55.

5 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, 2017, f. 1267.

6 Amira Trnka-Uzunović, "Uloga mekteba u historiji obrazovnog sistema Bošnjaka", *Novi Muallim*, nr. 34, Sarajevë, 2008, f. 72.

7 Ajdar Redža, *op. cit.* 55-56.

8 Ibid., f. 63.

9 Ibid., f. 63-64.

MYFTIU TËRNAVA PRITI NË TAKIM AMBASADORIN E KATARIT NË TIRANË, ALI BIN HAMAD AL-MARRI

Më 1 gusht 2022, kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë, ka pritur në takim ambasadorin e Katarit në Tiranë, Ali bin Hamad al-Marri, i shoqëruar nga sekretari i dytë, Abdulaziz Muhamed al-Sahli. Myftiu Tërnavë fillimisht falënderoi ambasadorin për punën

dhe për kontributin e tij për rritjen e bashkëpunimit dhe për thellimin e miqësisë ndërmjet Katarit dhe Kosovës, si dhe falënderoi qeverinë dhe popullin e Katarit për përkrahjen dhe ndihmën që i kanë dhënë Kosovës dhe popullit të saj gjatë dekadave të fundit. Ai po ashtu e njohu ambasadorin Al Marri me aktivitetin e BIK-ut, duke

theksuar bashkëpunimin shumë të ngushtë që ka me Ministrinë e Çështjeve Fetare të Katarit. Nga ana e tij, ambasadori Al-Marri, falënderoi Myftiun Tërnavë për pritjen dhe për angazhimin e tij dhe të institucionit të BIK-ut, që në Kosovë të mbretërojë paqja dhe harmonia ndërfaqetare. (R.S.)

MYFTIU TËRNAVA PRITI NË TAKIM KRYETARIN E KMSHZ-SË MEHAS EF. ALIJA

Më 4 gusht 2022, Myftiu Naim ef. Tërnavë, ka pritur në takim kryetarin e Komunitetit Mysliman Shqiptar të Zvicrës, njëherësh imamin e xhamisë “El-Hidajë”, Mehas ef. Alijan. Myftiu e falënderoi z. Alijan për vizitën dhe për gjithë kontributin që janë duke dhënë ai dhe Komuniteti Mysliman Shqiptar në Zvicër për mirëqenien e besimtarëve myslimanë shqiptarë

atje. Ai edhe njëherë rikonfirmoi gatishmërinë e tij dhe të institucionit të Bashkësisë Islame të Kosovës që edhe më tej të vazhdohet dhe të intensifikohet bashkëpunimi ndërmjet këtyre dy institucioneve.

Nga ana e tij, kryetari Alija, shprehu falënderimet e tij dhe të institucionit që ai drejton për bashkëpunimin e ofruar nga Bashkësia Islame e Koso-

vës. Gjatë këtij takimi u bisedua edhe për organizimin e një tryeze të përbashkët ndërmjet Bashkësisë Islame të Kosovës dhe Diasporës, që parashihet të mbahet në fillim të vitit të ardhshëm, e që për qëllim ka shpallorjen e të arriturave, sfidave, sukseseve dhe peripecive me të cilat ballafaqohen bashkatdhetarët tanë në diasporë.

KRYESIA E BIK-UT MBAJTI MBLEDHJEN E RADHËS

Më 4 gusht 2022, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës ka mbajtur mbledhjen e radhës, të cilën e kryesoi kryetari, Myftiu Naim ef. Tërnavë. Fillimisht Myftiu Tërnavë shprehu falënderimin e tij për të gjithë anëtarët e Kryesisë, si dhe për të gjithë punëtorët e BIK-ut për kontributin dhe mundin që janë duke dhënë në shërbim të ngritjes së fjalës së Allahut xh.sh.. Ai më tej edhe njëherë theksoi nivelin e përgjegjësisë që kemi para vetës dhe peshën e amanetin që duhet të kemi në raport me Zotin dhe besimtarët tanë. Më pas, Kryesia në rend të ditës pati shqyrtimin e raportit mbi ecurinë e Haxhit 2022, raportin

mbi organizimin e prerjes së kurbaneve ndryshme, si dhe mori vendime nga për këtë vit, shqyrtimin e lëndëve të kompetenca e saj. (R.S.)

MYFTIU TËRNAVA PRITI NË TAKIM PROF. DR. ISMAIL AHMEDI

Më 8 gusht 2022, kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë, ka pritur në takim studiuesin e letërsisë, gjuhës dhe kulturës arabe, profesorin universitar, dr. Ismail Ahmedin. Myftiu falënderoi profesorin Ahmedi për vizitën dhe çmoi punën dhe angazhimin e tij si intelektual, profesor e akademik në edukimin e brezave të rinj.

Me këtë rast, prof. Ahmedi falënderoi Myftiun për mikpritjen dhe çmoi kontributin e tij në fushën e organizimit të jetës fetare dhe rrafshin kombëtar dhe në shenjë mirënjohje i dhuroi tetë vëllime të veprave të tij. Ky komplet është një përmbledhje e veprimtaris studimore, përkthimore e shkencore të autorit.

Me këtë rast, Myftiu Tërnavë përgëzoi profesorin Ahmedi për kompletin e librave të botuar dhe luti Zotin që atij t'i japë shëndet në punën e mëtutjeshme shkencore. (R.S.).

DEKLARATË E MYFTIUT TË KOSOVËS, NAIM EF. TËRNAVA LIDHUR ME TË DREJTËN E BARTJES SË SHAMISË

Është kërkesë e kamotshme e Kryesisë së BIK-ut, institucioneve të saj dhe besimtarëve myslimanë që të shfuqizohet, respektivisht të hiqet e tëra pika 1.13 e nenin 3, në Udhëzimin Administrativ 06/2014, ngase është diskriminuese, dhe si e tillë në disa raste ka pas tentime që duke u thirr në këtë udhëzim, respektivisht në këtë nen t'u mohohet e drejta e shkollimit nxënësve që bartin mbulesën myslimane – shaminë. Kërkojmë nga organet kompetente, Ministria e

Arsimit, Shkencës e Teknologjisë, si dhe nga kryeministri z. Albin Kurti, që sa më parë ta anulojnë këtë vendim, që në vete është diskriminues ndaj qytetarëve të Kosovës – fëmijëve tanë. Mirëpo, kjo kërkesë e kamotshme e BIK-ut nuk duhet politizuar e as polarizuar, por duhet trajtuar me përgjegjësi e korrektësi maksimale.

Myftiu i Kosovës, Naim ef. Tërnavë

MYFTIU TËRNAVA PRITI NË TAKIM Z. LABINOT AZEMIN

Me 9 gusht 2022, kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë, ka pritur në takim z. Labinot Azemin, organizator i fushatës kundër bullizmit. Me këtë rast Myftiu Tërnavë e njohu mysafirin me aktivitetin e BIK-ut dhe përpjekjen e vazhdueshme të këtij institucioni për një mirëqenie sa më të mirë të popullit tonë, duke përgëzuar atë për këtë fushatë dhe njëherësh theksoi se në xhamitë tona ligjërohet mbi këtë çështje dhe zëri i imamit vihet në luftimin e çdo të keqeje e negative në mesin tonë, dhe se një hytbe do t'i kushtohet edhe fenomenit të bullizmit.

Nga ana e tij, z. Labinot Azemi, organizator i fushatës kundër bullizmit, falënderoi Myftiun Tërnavë për pritjen, si dhe për mbështetjen e pa

rezervë të institucionit të BIK-ut kundër këtij fenomeni që po shtrin shtrat në shoqërinë tonë. (R.S.).

MYFTIU TËRNAVA MORI PJESË NË CEREMONINË E DUASË SË HIVZIT

Më 16 gusht 2022, në Xhaminë e Vjetër të qytetit të Podujevës është shënuar të ceremonia e hifzit dhe duaaja e memorizimit të plotë të Kuranit në gjuhën origjinale. Në këtë eveniment mori pjesë edhe kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë. I riu nga Podujeva, Amar Ferati, mori titullin hafëz pasi që me sukses të plotë ka memorizuar Kuranin në Institutin e Hivzit të Medresesë së Madhe në Gjakovë.

Me këtë rast Myftiu Tërnavë, duke urrear familjen dhe vetë hafëzin e ri, konsideroi se kjo është një pasuri shumë e madhe dhe kjo është dhurata më e madhe dhe më domethënëse që njeriu mund ta posedojë. Ai më pas tha se vendi ynë dhe Bashkësia Islame sot është më e pasur me këtë dhuratë të një hafëzi të ri. Kryetari i Këshillit të BI-së në Podujevë, Mensur Hoti, tha se memorizimi i Kuranit është i veçantë, andaj duhet punë e veçantë që të shtohet

numri i tyre. Nga Instituti i Hivzit në Gjakovë thonë se Podujeva dhe qytete të tjera pritet të pasurohen së shpejti me hafëzë të rinj, të cilët janë në përfundim të memorizimit të Kuranit. Në kuadër BIK-ut, për memorizimin e Kuranit funksionojnë Instituti i Hivzit në Gjakovë dhe ai në Prizren. Në ndërkohë që tashmë është hapur konkursi për pranimin e nxënësve të ri, ku fillimisht mësohet leximi i Kuranit e më pas edhe memorizimi i tij. (A.C.)

KRYETARI I DIJANETIT TË TURQISË, ALI EF. ERBASH, VIZITOI KOSOVËN

Kryetari i Dijanetit të Turqisë, dr. Ali ef. Erbash, nga data 18 deri më 20 gusht qëndroi në një vizitë zyrtare në Kosovë. Ai u prit në Aeroportin Ndërkombëtar “Adem Jashari” në Prishtinë, nga kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë, me bashkëpunëtorë. Myftiu Tërnavë i dëshiroi mirëseardhje mysafirit dhe e falënderoi atë për vizitën, e cila vjen si rezultat i bashkëpunimit të mirë ndërmjet dy institucioneve.

Takimi me mualimet

Dr. Ali ef. Erbash, i shoqëruar nga Myftiu Tërnavë, takuan mualimet e Departamentit të Gruas së BIK-ut. Me këtë rast Myftiu falënderoi shtetin e Turqisë dhe popullin e tij për punën madhore që kanë bërë dhe që po vazhdojnë ta bëjnë për popullin e Kosovës, e në mesin e shumë projekteve edhe

për përkrahjen e mualimeve tona, punë e cila ka një rëndësi të madhe në edukimin e brezit të ri: “Puna dhe aktiviteti i mualimeve është i prekshëm dhe madhor me fëmijë e mosha të tjera që mësojnë leximin e Kuranit dhe i falënderoj për këtë aktivitet, duke lutur që Zoti t’i shpërblejë” – tha Myftiu Tërnavë.

Kryetari Erbash tha se ndjehet i gëzuar që po e sheh se Kosova çdo herë e më shumë po lulëzon dhe përparon për të mirë “Bashkëpunimi me BIK-un do të thellohet edhe më, në të mirë dy vendeve, dhe ndjehem i privilegjuar që po mundem të ofrojë ndihmë vëllazërore për Kosovën dhe mirëqenien e popullit të saj” – tha dr. Ali ef. Erbash.

Ai po ashtu falënderoi Myftiun Tërnavë për bashkëpunim dhe suksesin e arritur, kurse u ndje i impresionuar me aktivitetin dhe punën e mualimeve, për çka kësaj radhe edhe iu dhuroi secilës prej tyre nga një lllaptop, për t’ua lehtësuar aktivitetin e mësim-besimit.

Pritja në selinë e Bashkësisë Islame të Kosovës

Më pas, delegacioni i Dijanetit nga Turqia, i kryesuar nga kryetari i Dijanetit z. Erbash, i shoqëruar nga ambasadori i Turqisë në Kosovë, Çağrı Sakar, dhe këshilltari për Çështje Fetare në Ambasadën e Turqisë, z. Bunyamin Albayrak, vizituan selinë e BIK-ut, në të cilën u pritën nga Myftiu Tërnavë me bashkëpunëtorë.

Myftiu gjatë takimit e njohu mysafirin me zhvillimet dhe ecuritë e aktiviteteve që po bëjnë BIK-u në organizimin e jetës fetare, si dhe me sfidat me të cilat po ballafaqohet. Po ashtu

ai falënderoi kryetarin e Dijanetit për vizitën dhe për gjithë atë që ka bërë Dijaneti për Kosovën. “Kjo është një vizitë shumë domethënëse. Është një motivim dhe një forcë për të mirën e të gjithëve, ndaj dhe njëherë faleminderit për të gjitha që keni bërë për Kosovën” - tha Myftiu Tërnava.

Ai më tej tha se kemi një bashkëpunim shumë të mirë me ambasadën turke, shoqatat turke që veprojnë në Kosovë, ambasadorin Çağrı Sakar, këshilltarin për Çështje Fetare në Ambasadën e Turqisë, z. Bunyamin Albayrak, dhe shprehu një falënderim të veçantë për qeverinë dhe popullin turk, të cilët vazhdimisht kanë mbështetur Kosovën në situatat më të vështira, e po ashtu vazhdojnë edhe më tej ta ndihmojnë për integritet në mekanizmat rajonale dhe ndërkombëtarë.

Nga ana e tij, z. Erbash, falënderoi Myftiun Tërnava për pritjen dhe solli përshëndetjet nga presidenti i Turqisë. Ai shprehu kënaqësinë që sot gjendet për vizitë në Kosovë, në mesin e vëllezërve të vet, si dhe premtoi përkrahje në

realizimin e projekteve të trashëgimisë kulturore-historike dhe të tjera që do të jenë në të mirë të qytetarëve të Kosovës.

Në fund të takimit, në shenjë mirënjohje Myftiu Tërnava i dhuroi kryetarin Erbash një dhuratë në emër të institucionit të BIK-ut.

Vizita në punishten e ndërtimit të Xhamisë Qendrore

Kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnava dhe kryetari i Dijanetit të Turqisë, prof. dr. Ali Erbash, mbikëqyren punimet në ndërtimin e Xhamisë Qendrore në Prishtinë.

Me këtë rast, Myftiu Tërnava e njohu mysafirin me ecurinë e mbarë të punimeve dhe se gjithçka është duke ecur sipas planit dhe dinamikës së paraparë.

Kryetari i Dijanetit, prof. dr. Ali Erbash, tha se ndjehet i lumtur që ky projekt do të realizohet në bashkëpunim me Kryesinë e BIK-ut dhe se me emrin e Zotit punët do të ecin mirë dhe mbarë sipas planit të paraparë.

Pjesëmarrja në duanë e hifzit në Prizren

Më 19 gusht 2022, kryetari i Bashkësisë Islame të Kosovës, Myftiu Naim ef. Tërnavë me bashkëpunëtorë dhe kryetari i Dijanetit të Turqisë, prof. dr. Ali Erbash, i shoqëruar nga këshilltari për Çështje Fetare në Ambasadën e Turqisë, z. Bunyamin Albayrak morën pjesë në programin për mbarimin e hifzit në xhaminë “Sinan Pasha” në Prizren.

Para namazit të xhumasë, Myftiu Tërnavë mbajti një fjalim rasti para xhematit ku e falënderoi kryetarin e Dijanetit, Ali ef. Erbash për vizitën dhe për të gjithë atë që ka bërë Dijaneti për Kosovën.

“Shprehim falënderime të veçanta për gjithë ndihmën dhe përkrahjen që ka dhënë Dijaneti dhe populli turk për ne, duke lutur Zotin që t’i shpërblejë me të mirat e Tij” – tha veç tjerash Myftiu Tërnavë. “Memorizimi i Kuranit nga këta djem është begati dhe vlerë për ne. Duhet të punojmë që Kurani dhe hadithin ta mbajmë gjallë që të jenë program jete për ne”.

Kryetari prof. dr. Erbash falënderoi Myftiun Tërnavë për punën madhore që po bën si dhe përgëzoi hafëzët për përfundimin e hifzit si dhe mësuesit e tyre, duke veçuar se më i miri nga ne është ai që e mëson Kuranin dhe ua mëson të tjerëve dhe se këta djem tashmë këtë e kanë arritur. Ai po ashtu inkurajoi edhe nxënësit e tjerë që të vazhdojnë në kurset e Kuranit dhe t’ua mësojmë fëmijëve tanë Kuranin.

Duanë e hifzit e bëri kryeimami i Kosovës, Vedat ef. Sahiti, ndërsa hytben dhe namazit të xhumasë i priu kryetari i Dijanetit, Ali ef. Erbash.

Vizita në Gjilan

Më 20 gusht, kryetari Erbash, në ditën e tretë të qëndrimit në Kosovë, së bashku me Myftiun Tërnavë, me bashkëpunëtorë, qëndruan në qytetin e Gjilanit. Pas namazit të drekës në Xhaminë Qendrore të qytetit të Gjilanit, kryetari i Dijanetit mbajti një ligjëratë të shkurt lidhur me historinë islame dhe rëndësinë e arsimimit. Kryetari i Dijanetit dhe Myftiu i Kosovës më pas vizituan Këshillin e Bashkësisë Islame të këtij qyteti, për të vazhduar më pas me vizitë në Kuran Kursin për fëmijë. Më pas, Myftiu Tërnavë dhe kryetari Erbash, vizituan xhaminë “Atik” dhe banorët e fshatit Dobërçan. Në emër të banorëve dhe imamëve i falënderoi për këtë vizitë imami i Xhamisë Qendrore të qytetit të Gjilanit.

ZV. KRYETARI RAMA PRITI NË TAKIM Z. ABDURRAHIM LECI

Më 29 gusht 2022, zëvendëskryetari i Kryesisë së Bashkësisë Islame të Kosovës, Ahmet ef. Rama, i shoqëruar nga drejtori i Drejtorisë për Diasporë në BIK, Ekrem ef. Simnica, pritën në takim Abdurrahim Lecin, kryetar i xhamisë “Lëvizja” në Schwabisch Gmund të Gjermanisë. Zv.kryetari Rama në këtë takim falënderoi për zemërsisht z. Lecin dhe anëtarët e Kryesisë për punën dhe angazhimin e tyre dhënë për mirëqenien e popullit në diasporë, duke potencuar se bashkëpunimi dhe bashkëveprimi ndërmjet Kryesisë së Bashkësisë Islame të Kosovës dhe diasporës ka qenë gjithëherë dhe vazhdon të jetë në nivelin e duhur.

Kryetari i Qendrës Islame Shqiptare, z. Abdurrahim Leci, falënderoi zv.kryetarin Rama dhe drejtorin Simnica për pritjen dhe për kontributin e tyre dhe të institucionit të Bashkësisë Islame të Kosovës dhënë për diasporën dhe për shqiptarët që gjenden atje. Ai me një grup shokësh sollën një ndihmë modeste për renovimin e Medresesë së Mesme “Alaudin” në Prishtinë, për çka zv.kryetari Rama i falënderoi për zemërsisht, duke lutur Zotin që t’ua shtojë bereqetin dhe të mirat. Që të dyja palët ranë dakord që bashkëpunimi dhe koordinimi i aktiviteteve fetaro-arsimore duhet që edhe më tutje të vazhdojë ndërmjet Bashkësisë Islame dhe diasporës.

DREJTORI SHKODRA VIZITOI PANAIRIN E LIBRIT “ULQINI 2022”

Më 2 gusht 2022, drejtori për Kulturë dhe Veprimtari Botuese në Kryesinë e Bashkësisë Islame të Kosovës, Ramadan Shkodra, i shoqëruar edhe nga përgjegjësi për literaturë, z. Agim Gashi, vizituan panairin e librit “Ulqini 2022”, në të cilin për herë të parë mori pjesë edhe Shtëpia Botuese “Dituria Islame”. Pasi vizituan panairin dhe u njohën me mbarëvajtjen e panairit, përfaqësuesit e Kryesisë së BIK-ut, takuan disa botues e dashamirë të librit, si dhe qytetarë dhe bashkatdhetarë tanë, që gjenden në Ulqin, me të cilët biseduan për përhapjen e librit në mesin e qytetarëve në

Ulqin dhe te mërgimtarët tanë. Vizituesit e këndit të Shtëpisë Botuese “Dituria Islame” u shprehën të kënaqur me praninë e botimeve të Kryesisë së BIK-ut, duke e konsideruar këtë si një mundësi më të lehtë për të rënë në kontakt fizik me librin. Ditën e hënë, drejtori Shkodra, së bashku me përgjegjësin z. Gashi dhe me përgjegjësen e ngarkuar të Shtëpisë Botuese “Dituria Islame” për panair, znj. Mihana Goga, vizituan Këshillin e BI-së në Ulqin, në të cilin u pritën nga kryeimami Ali ef. Bardhi, me të cilin biseduan për shtimin e bashkëpunimit në fushën e kulturës dhe botimeve. Kryeimami Bardhi përshëndeti praninë e Shtëpisë Botuese “Dituria Islame” në panairin e librit, për të cilën tha se është e nevojshme prania e këtyre botimeve në trevën e Ulqinit. Z. Shkodra është pritur në takim edhe nga drejtori i Qendrës për Kulturë në Ulqin, z. Musa Hoxhiq, dhe nga drejtoresha e bibliotekës së qytetit, znj. Ardita Rama, ku i njohu nikoqirët me historikun e veprimtarisë botuese të Shtëpisë Botuese “Ditura Islame”. “Në këtë panair marrim pjesë me mbi 70 tituj të fushave të ndryshme nga kultura, historia, gjuhësia,

qytetërimi, besimi e tradita jonë”, tregoi ai. Nikoqirët falënderuan drejtorin për vizitën dhe shprehën vullnetin për bashkëpunim të mëtutjeshëm në fushën e kulturës dhe botimeve. Po ashtu, drejtori Shkodra me bashkëpunëtorët u prit në takim të ndarë edhe nga Gëzim Hajdinaga, drejtor i Agjencisë Turistike në Ulqin, agjenci kjo e cila këtë vit ishte edhe organizatore e panairit të librit “Ulqini 2022”. Drejtori i Agjencisë, z. Hajdinaga, vlerësoi lart praninë e Shtëpisë Botuese “Dituria Islame” në panairin e librit: “Ulqini mirëpret librin shqip, e për këtë ju falënderoj për bashkëpunimin e për praninë tuaj” – u shpreh drejtori Hajdinaga.

KRYEIMAMI SAHITI VIZITOI PUNISHTEN E XHAMISË SË ÇARSHISË NË PRISHTINË

Më 8 gusht 2022, kryeimami i Bashkësisë Islame të Kosovës, Vedat ef. Sahiti, së bashku me koordinatoren e TIKA-s, z. Cihan Dinçer, vizituan punishten e Xhamisë së Çarshisë – “Sulltan Murat” në Prishtinë, për të parë nga afër punimet

restauruese të objektit që filluan në fillim të këtij viti dhe që pritet të përfundojnë deri në fund të këtij viti. Bashkësia Islame e Kosovës është e përkushtuar në ruajtjen dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore islame në Kosovë. Koordinatori Dinçer falënderoi kryeimamin Sahiti për bashkëpunimin në realizimin e këtij projekti qaq domethënës për Kosovën.

PËRFAQËSUES NGA DIASPORA VIZITUAN BIK-UN

- Më 9 gusht 2022, drejtori për Diasporë në Bashkësinë Islame të Kosovës, Ekrem ef. Simnica, ka pritur në takime të ndara Burhan ef. Mustafën, imam në Shoqatën Islame “Dituria” në Landskrona të Suedisë dhe Irfan Likën, kryetar i xhamisë “Gllarus” në Zvicër.

- Më 11 gusht 2022, drejtori Simnica, ka pritur në takim imamin e xhamisë “Isa Beu” në Berlin të Gjermanisë, Remzi

ef. Xhaferin. Në këtë takim, ndër të tjera u diskutua për përfundimin e projektit të Qendrës së re në Berlin

- Më 31 gusht 2022, drejtori Simnica, ka pritur në takim Sevgani ef. Asanin, anëtar i Unionit të Qendrave Islame Shqiptare në Gjermani, njëherësh imam në xhaminë “Bashkimi” në Regensburg, i cili shoqërohej nga bashkëpunëtori i tij, ish-kryetari i komunës Dollnen të Prilepit, z. Xhemil Qamili.

Drejtori Simnica në këto takime shprehu falënderimin dhe mirënjohjen për vizitën e mysafirëve, i njohu ata me punët dhe angazhimin e tyre si drejtori për mirëqenien e mërgimtarëve tanë. Ai tha se Bashkësia Islame e Kosovës mbetet e përkushtuar që edhe më tej të jetë pranë mërgimtarëve sa herë që kërkohet një gjë e tillë

Nga ana e tyre, përfaqësuesit dhe imamët që vizituan BIK-un, shprehën falënderime për drejtorin Simnica dhe

për institucionin e Bashkësisë Islame të Kosovës për mikpritjen, përkrahjen e vazhdueshme që ua kanë dhënë atyre ky institucion, dhe gatishmërinë për bashkëpunim të ndërsjellë me qëllim të ruajtjes së identitetit fetar të mërgatës shqiptare atje.

CERTIFIKOHEN 130 NXËNËS TË AKADEMISË SE KURANIT “HIFDH KIDS”

Më 12 gusht, me rastin e manifestimit të përfundimit të “Shkollës verore”, kryeimami i Bashkësisë Islame të Kosovës, Vedat ef. Sahiti, bëri shpërndarjen e certifikatave për secilin nxënës që arriti të përfundojë me sukses këtë mësim intenziv, i cili njëkohësisht u njoh me arritjet e nxënësve. “Hifdh Kids” përmbylli me sukses “Shkollën verore”, e cila përfshiu mësimin intenziv të Kuranit gjatë një muaji rresht. Gjatë këtij muaji nxënësit arritën të përvetësonin më shumë leximin e rrjedhshëm të Kuranit, si dhe të përsërisnin pjesët e mësuara përmendësh. Një numër i konsiderueshëm arritën të memorizonin suren Jasin. Të tjerë memorizuan 10 suret e fundit të xhuzit Amme me sukses. Pjesë e orarit të shkollës verore ishin edhe lojëra të ndryshme me përmbajtje fetaro-kulturore, me synimin e motivimit të nxënësve drejt këtij rrugëtimi të ndritur. Mësueset Rineta e Fatime Nitaj, u ndanë të kënaqura me sukseset e nxënësve. Ato uruan që kjo gjeneratë dhe të tjerat në vazhdim të memorizojnë Kuranin dhe të veprojnë përherë konform tij.

MBAHET GARA E NJOHURIVE FETARE PËR 120 NXËNËS NGA E GJITHË KOSOVA

Më 27 gusht 2022, nën organizimin e Kryesisë së Bashkësisë Islame të Kosovës, në Medresenë e Mesme “Alauddin” në Prishtinë është mbajtur gara e njohurive fetare me nxënësit nga gjithë Kosova. Mbi 120 garues iu bashkuan kësaj gare për njohurit e tyre në Kuran, akid, fikh dhe histori islame, ndërsa në fund fitues të kësaj gare u shpallën nxënësit nga Dragashi, ndërsa në vendin e dytë e zonë nxënësit nga Vitia dhe vendin e tretë ata Prishtina. Kryeimami i Kosovës, Vedat ef. Sahiti, tha se për Bashkësinë Islame të Kosovës çështja e mësim besimit është prioritet kryesor dhe për këtë arsyeje po synohet

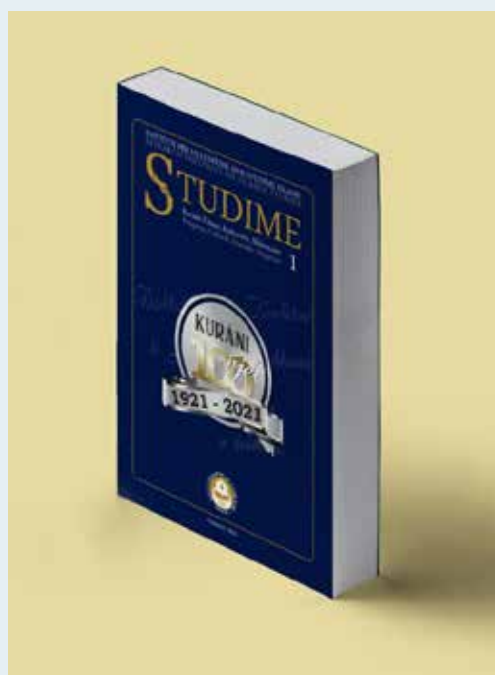
të masivizohet në gjithë vendin. Në anën tjetër, drejtori i Medresesë, Fadil Hasani, tha se ndjehet i lumtur që po sheh sot në këtë shkollë fëmijë kaq të mençur dhe të interesuar në çështjet fetare islame. Gara e njohurive të përgjithshme fetare organizohet tash e disa vite, ku fëmijë nga gjithë vendi dhe më gjerë marrin pjesë në këto gara. Në fund të këtij programi u shpërndanë mirënjohje dhe dhurata për të gjithë garuesit.

DOLI NGA SHTYPI REVISTA "STUDIME"

Instituti për Hulumtime dhe Studime Islame (IHSI), në krye me z. Sabri Bajgora, që vepron në kuadër të Bashkësisë Islame të Kosovës, sapo ka nxjerrë në qarkullim numrin e parë të revistës shkencore “Studime”.

Në pjesën tematike të revistës janë përfshirë aktet e Konferencës shkencore “Një shekull nga botimi i përkthimit të Kuranit nga Ilo Mitkë Qafëzezi”, e mbajtur në shtator të vitit të kaluar. Konferenca është organizuar me rastin e 100-vjetorit të përkthimit të parë të Kuranit në gjuhën shqipe nga rilindësi ynë, I. M. Qafëzezi. Ky aktivitet shënon vlerësimin më meritore që i është bërë kësaj veprë.

“DITURIA ISLAME” ME REDAKSI TË RE

Kurse, në pjesën e dytë janë përfshirë aktet dhe vendimet e themelimit dhe hapjes së IHSI-së, si dhe aktivitetet shkencore të IHSI-së të dëshmuara edhe përmes dëshmimeve dhe fotografive dokumentare.

Revistën mund ta siguroni në librarinë “Dituria Islame”, Prishtinë.

Redaksia e re e revistës fetare, shkencore e kulturore “Dituria islame” sot mbajti mbledhjen e parë. Të pranishëm në këtë mbledhje ishin kryeredaktori i ri i revistës, mr. Driton Arifi, sekretari i redaksisë, dr. Rexhep

Suma, anëtarët e redaksisë, dr. Ejup Haziri, mr. Merita Boroci, mr. Muharrem Tërnavë, mr. Vedat Shabani, si dhe redaktori gjuhësor, Bajram Zeqiri.

Mbledhja në rend dite kishte këto pika: formimin e anëtarësisë së re të redaksisë së “Diturisë islame” dhe përcaktimin e përgjegjësisë redaktuese, përvijimi i platformës së përgjithshme për avancimin dhe zhvillimin e “Diturisë islame”, si dhe të ndryshme.

Më pas kryeredaktori, mr. Driton Arifi, vlerësoi punën dhe angazhimin dhe kontributin e redaksive të kaluara

që kanë ofruar për mbarëvajtjen e kësaj reviste. Ai më pas foli për përgjegjësitë dhe angazhimet e redaktorëve sipas fushave (rubrikave) si dhe pas shpalosi zhvillimin, strategjinë e ecjes dhe prioritetet e avancimit të revistës që të jetë sa më në hap me kohën dhe më afër lexuesit.

Edhe anëtarët e redaksisë ofruan mendimet dhe vizionet e tyre mbi formën dhe ardhmërinë e revistës në kohën e sfidave të mëdha që po kalon shoqëria jonë si dhe bota në përgjithësi..

Biografi e shkurtër e kryeredaktorit

Driton Arifi lindi më: 16.07.1981, në fshatin Majac, komuna e Podujevës, ku edhe e kreu shkollën fillore. Shkollimin e mesëm e vazhdoi në Medresenë “Alauddin”, kurse studimet universitare i kreu në Rijad të Arabisë Saudite, në Universitetin Islamik “Imam Muhamed Bin Saud”, dega e Jurisprudencës Islame dhe Bazave të saj, gjatë viteve 2003-2007.

Studimet e nivelit master i mbaroi në Kajro të Egjiptit, ku mbrojti me sukses temën e masterit të tij të parë në Jurisprudencën Islame, drejtimi hanefij, në vitin 2013. Ndërsa në vitin 2022, mrojti temën e masterit të dytë pranë Universitetit Shtetëror të Tetovës, Fakulteti Juridik, në drejtimin Marëdhënie Ndërkombëtare dhe Studime Europiane, dhe atë në fushën studimore: “Të drejtat dhe liritë themelore të njeriut”.

Driton Arifi është autor i disa librave e përkthimeve profesionale, publikues i disa punimeve e trajtesave shkencore islame nëpër revista të ndryshme, si dhe njëherësh ka qenë anëtar i redaksisë së “Diturisë Islame” për tri mandate, në periudha të ndryshme kohore.

Prof. Driton Arifi nga viti 2007 është profesor i rregullt i lëndës së Fikhut dhe Usuli Fikhut në ShML “Medreseja Alauddin” në Prishtinë.

FTESË PËR PËRKRAHJE TË PROJEKTIT PËR RENOVIMIN E MEDRESESË “ALAUDDIN”

Vatra arsimore e edukative Medreseja “Alauddin” e Prishtinës, është e njohur jo vetëm ndër ne për misionin e saj kombëtar e fetar që nga vitet e ’50-ta të shekullit të shkuar e këndeje, a në veçanti gjatë periudhës 1989-1999, dhe luftës së fundit në Kosovë. Nga kjo vatër arsimore deri më tani kanë diplomuar mbi 5300 kuadro nga të gjitha viset shqiptare dhe jo vetëm. Për shkak të dëmtimeve dhe amortizimit, si pasojë e viteve dhe e kohës, Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës ka marrë vendim për rinovimin e tërësishëm të godinës së saj.

Kryesia e Bashkësisë Islame të Kosovës, fton të gjithë njerëzit vullnetmirë, brenda dhe jasht vendit, që të përkrahin rinovimin e godinës së Medresesë, e që do të bëhet në dy faza:

- Në fazën e parë do të rinovohen dhomat dhe korridoret e konviktit, ku përfshihen: instalimi i rrymës, instalimi i ngrohjes, instalimi i internetit, suvatimi, ndërrimi i të gjitha orendive, dyerve, dritareve dhe shtretërve.
- Në fazën e dytë është paraparë rinovimi i restorantit me të gjitha objektet përcjellëse.

Rinovimi i tërësishëm i një dhome, sipas parallogaritjeve, arrin shumën 5.000 euro.

Kontributet tuaja për rinovimin e Medresesë, mund t’i derdhni në llogarinë e Kryesisë së Bashkësisë Islame të Kosovës:

NLB Banka

IBAN: XK05 1700200100103672

SËIFT Code (BIC): NLPRXKPR

PayPal: paypal.me/bikfitra

Duke u mbështetur në kontributin dhe ndihmën tuaj, lusim Zotin që t’ju shpërblejë dhe t’ju shtojë begatitë dhe mirësitë në këtë botë dhe në botën tjetër!

